

ДУБАЯ

№ 3 2022

ДУКЛЯ

Рік видання 70 № 3 2022

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: jún 2022

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlač@slpost.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Мілан Регула Із збірки «Сон майбутньої ночі»	2
Петро Засенко «Дух відваги вдихай в наші душі прозрілі»	9
Дмитро Шупта Genius nuditate	11
Єва Олеар До мене доторкнувся ангел	16
Фотографія і час	18
Іріс Копчай Вікенд	21
Редьярд Кіплінг Мері Постгейт	24
Йосиф Шелепець Нарис історії письменства південнокарпатських українців	34
Наталія Ребрик «Утилітарна» поезія Петра Скунця: Ідейні смисли та естетичні особливості	55
Микола Мушинка Роман Карела Чапека «Гордубал» та п'єса «Гордубал» Петра Скунця	60
Михайло Роман Талант, яких зараз мало	65
Неспокійна душа поета Карпат	69
Олександр Шокало Відголос минулого в сьогоденні: Тридцятилітня війна в поетичному літописанні Андреаса Гріфіуса	73
Вірші Владислави Бердаль та Лілії Котик	79
Микола Дупляк Дешифрація про українські прізвища	84
Андрій Чуй Новаторське дослідження	89
Цитата	95

ПОЕЗІЯ

Мілан РЕГУЛА

Сон майбутньої ночі

* * *

Вітер штовхнув хвилі
до берега
де синім долям
моря
дозволено
на хвильку
збудувати
замок з піску

День наш буденний

Вранці трамвай викинув
мене на роботу
а я знову лечу на каруселі
шалений в той світ

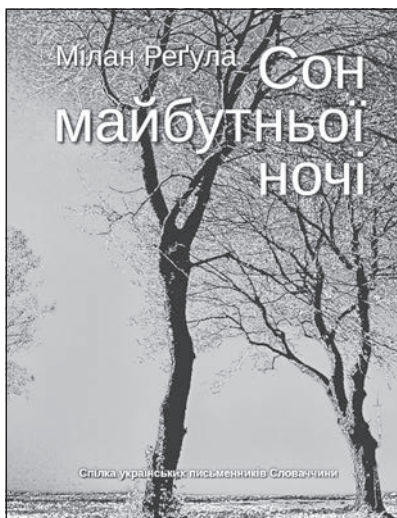
де

вріс трубкою у вухо
а факси пошматували
секунди відпочинку
між двома розмовами

де

робочий стіл нудьгував
і весь час нагадував
пора на обід
паперам війну оголосимо
пора на обід
комп'ютер мертвим жуком ліг
пора на обід і пиво...

а можна і на вечерю

* * *

День повішений
на циферблаті
годинника
вбиває нудьгу
луком кохання
що вибухає
в помаранчах сонця
хмарочосом
радості

а за вікном замкненим
бродить сон майбутньої ночі

* * *

Дозріла ніч на рожевій хмарці
відлітає мого серця втіха
розсипалось сонце помаранчем
червоніє рубіном церкви стріха

сіло літо за стіл
багатий яблуневого саду
де лемкиня (під бджолине гудіння)
чеше коноплям бороду

* * *

Каламутні дзеркала калюж
відчиняють двері до села
де скачуть коники моєї молодості
в бісерах твого слова
колишеться вітерець
вчорашніх зустрічей
а срібний гріш місяця
зберігає печери смутку
вечора що впав у ліжко

розп'яли за селом
хустину багряню
скінченого дівоцтва

* * *

На трампліні титрів
німого кіно
скачуть
рожеві слони
а в зелених подушках
вчорашнього дня
багрянів вітер
що ламав кордони між людьми
що приносив усмішки на наші обличчя
що шукав дороги птахам у вирій
що малював картини на полотна садів
що ласкаво пестив наші тіла в обіймах

* * *

Під знайомим небом
виблискують зуби
сонця

а (може) блискавка сховалась
десь від літніх злив
щоб (сьогодні)
саксофоном грому
реквієм літу
заграти

* * *

Хвилини стікають
по стіні під прямим
кутом (сонця)
стогне
спраглий день

досконалість врятована
від помилок
(встигла перейти вулицю)
трояндою почервоніла
ромашкою пожовтіла
барвінком зазеленіла

незабудкою посиніла
веселкою піднялась

і... полетіла

Один Бог

Ранок зиває туманом
сонце сховалось за каплі дощу
нічної грози

день кульгає на милицях годин в обід

а село наче писанка
дві церкви
і один Бог...

* * *

За містом
 блукає місяць.
Пройду
 кроків за тридцять,
сяду на пень...
Ріжок місяця
 схилився над рікою
Молочної дороги:
 п'є із неї день,
що відійшов за гори.

Приходь до мене,
 хай потішаться тобою
мої заспраглі очі,
 дівчино кохана.

Приходь.
Хай поза нас
 проходить кожен шлях,
гадюкою хай в'ється
 аж до океану.

Мої шляхи –

Кратери

Вечір,
гаптований золотом,
приходить на зміну дня.
Гріється озеро
біля вогню.
Зорі падають у воду,
світло звгляда за скелі
і зайчики його
кумедні й веселі.

Куди сьогодні піти нам
за світлом майбутнього,
Таню?
Куди нам діти сум свій,
Таню?
Це озеро, як рана –
рана-кратер
(Колишній вулкан
з часом уклав угоду
на вічний спокій).
В нім риби,
сріблячи свій стан,
п'ють жадібно воду.
По-своєму закохані,
по-своєму сумні,
вони між зорями живуть,
що з кратеру виходять ночами
і, наче в небі,
розміщаються
у озері на дні.
Ці риби мовби прагнуть
світло пов'язати
до вузликів
і забувають,
що навколо ніч.
Навколо ніч.

За тисячи років назад
глянь, Таню:

густий дрімучий ліс
колись тут хмури
зелені густої не один каскад
від світання
до світання.
Тоді ще ми з тобою
жили в печері десь
і глинкою
на стіну скелясту
малювали
бізона загадкового
перший свій
малюнок альтамірський.

Встань,
підведись.
Підемо шукати цю печеру.
Вона десь тут,
де непрохідний ліс.
Підемо,
бо наші душі
теж одвічні кратери
одичні рани-кратери
вулканів ще діючих
і, як такі,
вони закохані
у глиб висот
і прірви кручі,
Таню!

Сіль-слово

Мій дід прийшов додому,
сказав:
Ріллю засієм сіллю...
Мій дід сказав так
і через тиждень
помер.

Лишив старий сіль-слово.

Із слова виросла
зелена прорість,
в якій
струменіла сіль.

І квітло сіллю поле,
зеленою,
як слово голе,
що дід його лишив.

Навкруг шепеталось все,
і жайворон
свій срібний спів
дощем
лив на розлив
хлібів.
Так хлібом-сіллю квітла
земля.

Серед дворів стояли сторч
(під лоскотом
усіх сонць)
дубові журавлі.

Це руки дідові
спиналися до світла
із
глибин
землі.

Петро ЗАСЕНКО

«Дух відваги вдихай в наші душі прозрілі»

ПУТІНУ

Божевільні діла, авантюрні,
Смерть розносиш по світу, а втім
Сяє усміх Іванушки-дурня
У лукавому зорі твоїм.

Хочеш крові?
То в нашому слові
України порада така:
Пропади, душогубе!
До крові
Прікуси свого язика!..

НЕ МИНАЄ ПОРА УКРАЇНУ ЛЮБИТИ

Закривавлене сонце поволеньки сходить,
День по мінному полю бреде навпрошки...
Там непутнього Путіна банди-заброди
Україну шматують, як хижі вовки.

Ми вже знали таких: наші отчі пороги
Пам'ятають фашистів злочинні сліди.
Одведи ти, наш Боже, од «щастя» такого,
Од нашестя нової орди одведи.

Дух відваги вдихай в наші душі прозрілі
Не на день, не на два – на грядущі віки.
Бо ж відомо: лишаються звірами звірі
І круками лишаються чорні круки.

Путін зерна брехні смертоносної сіє,
А «могучій народ» урожай позбира...
Ох, Росіє, Росіє, немудра Росіє,
Ти самому Люциперу рідна сестра.

Зневажаєш усі чисто людські святині,
Служиш богу своєму – кривавій війні...
Українською кров'ю заюшена нині,
Тільки праведну кров ти не змиєш. Ой, ні!..

Нам у спину ввігнали ножа московити,
У брехливе братерство минулася гра...
Не минає пора Україною жити
І любить Україну не минає пора.

Жовтень 2014 р.

* * *

О, українцю, доблесний герою,
Життя Вкраїни у твоїй судьбі.
Ти – в Україні, а вона – в тобі.
Росія дише зрадою й війною.

Це не «квартал» з дурною сміхотою
В чужім злорадстві і в чужій злобі...
О, українцю, доблесний герою,
Життя Вкраїни у твоїй судьбі.

Живімо довго, бережімо зброю –
Словесну й мілітарну. При собі.
Слабким – зневага, бо вони – слабкі...
Хай буде довгоденствіє з тобою,
О, українцю, доблесний герою!..

Березень 2021 р.

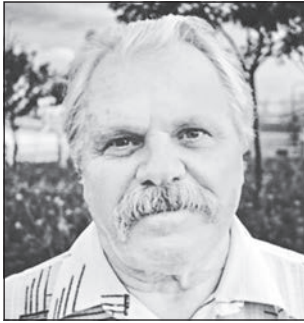
ДО КАЛИНИ-УКРАЇНИ

Сама себе не обламай, калино,
Під тягарем нев'янучої вроди...
Ти в темні дні московської негоди
Не кланялась недолі самочинно.

Тебе гойдали бурі й хуртовини
І навівали холод несвободи...
Сама себе не обламай, калино,
Під тягарем нев'янучої вроди.

В пісенній долі з нами воєдино
Долаєш епохальні переходи –
І сліз, і крові незглибинні броди...
Красуйся нам і молодо й первинно,
Сама себе не обламай, калино.

Травень 2022 р.

Дмитро ШУПТА

Genius nuditate
(Уривок із збірки сонетів)

ПРОВИДЕЦЬ
Акросонет

Трамбується у морок глухота,
А день згаса воланням у пустелі.
Рахуба кличе думи невеселі,
Амбітно світ роки перегорта.

Суворо час оспалу твердь хита,
Над ним усе мудрують мудрагелі,
А ми спливаєм кров'ю на дуелі,
Шляхетно з нас шикується чота.

Провіщена нищівна потолока,
Ростоками в ній дух наш розімлів.

Оговтується заграва висока,
Роз'ятрений наш край розвесенів.

Оскаржене провіщенням Пророка.
Конає зло на палях його слів.

ПЕРЕСТОРОГА

Тобі новітніх мало дивовиж,
Що висотали гени наші знишку?
За мзду яку чи за який бариш
В сні й наяву нема тобі затишку?

Ти, маючи ненависті задишку,
На месників погрозою сичиш?
Навіщо гробову торкаєш кришку
Кривавих днів? Що розбудить спішиш?

У ядерну епоху крові море
Тобі потрібне, як у спеку квас?

Згадається мого народу горе
І пам'ятна звитяга повсякчас.

Недарма чуєш: «Брешеш, людоморе!»,
Коли на тебе дивиться Тарас.

ПОСЛАНЕЦЬ

Далась кровопролитна авантюра:
З чеченцями й грузинами Кавказ.
Оскаженів кремлівський собацюра –
Впадає, божевільний, у екстаз.

Стара окупаційна увертюра
Посміла ошелешить Крим, Донбас...
В прицілі із Мазепою Петлюра,
Бандера і, кров з носа, ще й Тарас.

Явився у провіщену годину,
Мов Лазаря, підняв у час негод,

Покладений царями в домовину,
Здавалось, бездиханний наш народ,

Щоб скинути яремно-хомутинну
Неволю-бран московських верховод.

БЛАГАННЯ

Сліпа гординя, чванства вибухання,
Запроданство й зазнайство шкодять нам,
Та рабська зрада нищого вагання
Завжди були на руку ворогам.

Грядуть нові й нові випробування –
За хаосом прокотиться бедлам.
Але звучить Тарасове благання
Обнятися розбратаним братам.

Тоді б еліта наша не розпалась,
Не подалась до інших берегів.

З катами безталанна б не злигалась
І не чинила б згірше ворогів.

У крові Батьківщина б не купалась,
У вирі із повинності й боргів.

ЗОРЯ ПІВДЕННА

У Рідному Краю Холодний Яр,
Тамує спрагу там вода студена,
Купається у ній Зоря Південна,
Яку в душі закарбував маляр.

До неї щиро молиться Кобзар
Молитвою провіщеною гена,
Щоб нас пекла любов його вогненна
Свободою, без нищих пересвар.

«Новий вогонь» небачених заграв
Не погасає в горні того Яру –

Він спалить ненависну чорну хмару,
Під котрою народ наш звікував,

Тримаючи ту хмару, як покару,
Стальні мечі свячені відкував.

ПЕРЕД ЗЛЕТОМ

Дніпро передамбований розлитий
Перетерпає безлічі жажіть.
Зібрав енергію тисячоліть,
Тамує норів свій несамовитий.

Уярмлений, стриножений, невмитий,
Немов титан перед стрибком, стоїть.
Він ладен нас отрутою споїть,
Якої сам упився, тямовитий.

Його морів зелені дзеркала
Відсвічують сузір'я сині неба

І виходу шукають спроквола,
Чого, мабуть, робити вже не треба –

В потвору двоголового орла
Перероста мутована амеба.

КАЗАННЯ ВСЕВИШНЬОГО

Ніколи не росли тут ананаси,
Сади з чужинських зерен не росли...
Дніпро прадавні згадує Черкаси,
Де зрідка зупинялися посли.

Посольства мир із війнами несли
І викидали нам такі гримаси,
Що звідси розліталися бусли
І край цей залишався без окраси.

Але минали ери лихоліть
І Вседержитель нам казав: – Живіть!

Не варта смерть і ламаної скіпки...
А ми тому були звичайні свідки.

Сварог казав з небесної засідки:
«Розмножуйтеся й націю творіть!».

НЕВИПАДКОВІСТЬ

У місиві кривавої гризні
Не стуманів народ наш богорівний,
Де лицарі, звитяжці-ясені
Потрапили у морок безгомінний.

Чинилися заглади наскрізні
В час чорної неволі, вік руїнний,
ГУЛАГівських етапів та різні,
Що в геноцид загнав нас, неперемінний.

Світ задушила чорна тінь Петрова,
Але в Полтаві мешкав духобор.

Обставина така не випадкова:
Веселки понад Ворсклюю байор,

Де висвятилась українська мова.
Хатина Котляревського – собор.

СТРАХ ПЕРЕД ТАРАСОМ

Ми здатні емпатично переймаються
Тарасовою долею в душі.
Але Шевченка й досі ще бояться,
Хоча й стрижуть на ньому бариші.

Шаноба придніпровця і карпатця
Здолала трапаші і турнаші –
Їм грізні заборони не в'їдаються
У печінки з погрозами мерші.

Не люблять і монархи, й олігархи
Поета неймовірної жаги,

Який під чистодзвони кобзи й арфи
Здолав заокеанські береги.

Його бояться й нині ієрархи,
Бояться України вороги.

«РОСТЕМО Ж МИ, ГЕЙ!»

Як водиться, болото гниловоде
Засмоктує нас у гливке багно.
Населення німе різнопороде
Поволі опускається на дно.

А майбуття примарливе ого-де!
Ми в ньому побуваєм все одно.
Еліто і розгублений народе,
Дорогу ж вам до Генія дано.

Шевченком треба ще переболіти
І вилюдніти. Та бозна-коли...

Чи треба остаточно нам спідліти?
І президент з міністрами, й посли,

І рештки захмелілої еліти...
Хіба ми до Шевченка доросли?

ПРОЗА

Єва ОЛЕАР

До мене доторкнувся ангел

– Що тобі снилося, мамо? – запитав Петрик, коли спостеріг, що мама вже рухається в ліжку. Не міг дочекатися, коли зможе з нею порозмовляти.

– А тобі що? – обернувшись до Петрика лицем і вернула запитання. – Тобі приснився котик, що хвостиком махав?

– Ні, що ти, мамо, – усміхнувся Петрик. – Якби ти знала, яким чудовим був мій сон! Я воював з трансформером, подолав того десептикона! Це був бій!!!

Такий вогонь спалахував!

– Що ти кажеш, – здивувалась мама. – Такий страшний сон тобі приснився?

– То не було страшно. Вистачить написати «www.трансформер», і ти в їхньому світі. – Петрик ніби вернувся до свого сну і наново переживав все, що там діялось. – Металеві постаті, роботи ведуть війни добра зі злом. Їх можна перетрансформувати з автомашини на мобільного робота, можеш йому дати якесь металеве обличчя. Очі войовників світять вогнем у залізних масках!... Ці сконструйовані твори і танцюють, їздять на скейборті, вони у вигляді якоїсь миші з людським обличчям...

– Ох, не продовжуй. Я все-таки цього не порозумію.

– Подивись, мамо, як я перетрансформуюсь, – зіскочив з ліжка Петрик.

– Що зробиш? – вдавала, що не розуміє цього слову, мама.

– Пе-ре-транс-фор-му-юсь. – Ще раз по складах повторив Петрик і сів на підлогу.

Мама добре розуміла, що означає слово «трансформування», але хотіла надати ситуації належну вагу. Передчувала, що то буде якась новинка в словах, які Петрик в своїх 7-ми роках починає уявляти і сприймати зі свого хлоп'ячого доквілля.

Пересівши на коліна, натягнув спину, висунув руки перед себе, хребет струнко випрямив, потім дивно скрутився у якусь невизначену фігуру..

– Що це ти мені тепер покажуєш? – запитала мама здивовано, не розуміючи, навіть з побоюванням, що може собі пошкодити.

«Часом відчуваю, яки він не був з цього світу», – міркувала коротко для себе. – Десептикони, роботи-трансформери, ігри зомбі – це світ сьогоднішніх дітей, технічні ігри, світ інтернету... Гм!..

Хоч іноді, ввечері, нам весело, коли розповідаю, як Мері і Джон на роликівих ковзанах маневрують поміж дерева в густому лісі, а там натраплять на медівникову хатку старої відьми ... Тоді Петрик сміється, аж поки не втихає і солодко засипає.»

– А я розповім тобі свою пригоду. – Перервала міркування та й ранній виступ Петрика в ролі трансформера, пробувала звернути його увагу до себе.

– Ти теж з кимось воювала?

– Де ж там! До мене доторкнувся ангел...

– Ангел?! Та не кажи такого. Ангели в церкві бувають, не можуть доторкатися людей, вони не живі істоти!

– Та ти, Петрику, не порозумів би цьому, але я знаю своє... – І пригадала вчорашній день, пригоду, яка не сходила з думки...

Вставала я з ліжка після того, як докладно продумала порядок і програму нового дня, як встановила необхідність і поступовість поодиноких кроків. Аж потім висунула ноги з-під ковдри – і почався ранок.

Чомусь сьогодні мені захотілось виглядати нарядно одягнуеною, крем-пудрою перекирала темніші плями на обличчі. Намалювала вії, на яких мені завжди залежало, а вкінці нанесла ще помаду на губи, невід'ємний акт ранньої косметичної процедури.

Нехай ранок мене привітає спокійний або хвилюючий, нещасний або веселий – та нехай мене привітає щось нове, що скерує думки іншим напрямом, дещо неочікуване, несподіване...

Ранок так і ставав незвичайним. Я відчувала давно незнаний приємний настрій.

Вийшовши з дому, постарілі дерева кінського каштана, що роками обрамлюють край хідника, ніби вартові, вітають мене свіжими, набряклими бруньками, пуп'янками. Уже тішуся, як із них незадовго, ніби курчатка з яєчка, висунуться свіжозелені листочки і вицвітуть прекрасні білі дзвоникові квітки. Часом я їх прирівнюю до великого цитринового морозива в ріжку.

Щоденно цим хідником неперестанно рухаються люди. Одні зі своїми песиками різної породи, то молоді мами з колясками, то люди праці, поспішаючи за невідкладними повинностями. З мосту, над рікою, яким кожного разу проходжу, привіталась з невисокою зеленою вербиною, яка з повагою вклонялась, думаю, і мені. Глянувши на небо, здавалось: вперше побачила такий золотий, вогняний диск сонця.

Ніби принц розбудив принцесу солодким поцілунком. Так себе почувала, бо якось неочікувано відкривався переді мною новий день – новий, бо чистий, без хвороб, без стрільби... Те, що приснилось Петрикові, ці супергерої, було нереально, це саенс-фікшнс, фантастика, якою уже діти і підлітки забавляються на своїх планшетах, мобільниках, комп'ютерах... Не віриться, що таке в дійсності може діятись – стрілянина, залізні космічні бойові машини?..

Такого дня, як сьогодні, дійсно я ще не зазнала. Йду, крокую приємно розслаблена, зі спокійними думками, містом. Напроти мене мала дівчинка років, можливо, три-чотири. Гарненька, світлолиця, гарно, по-весняному одіта у світлому плащіку, а на плечі легкими хвилями спливало русаве волосся з гарною декоративною шпилькою, що прикрашало її голівку. Переді мною з'явилась ніби фея! Не знаю як, з ким ішла, від кого відійшла та опинилась близько мене. Підняла свої синенькі оченята і чогось довше зупинила погляд на мені. Не порозуміла я, що їй так здивувало, чи потішило? Чи щось на мені не так, як має бути? Поки опам'яталась, її вже не було. Коротенький момент. Я ні на мить не припиняла ходу, бо поспішала в аптеку взяти ліки – і пішла далі. Аж пізніше усвідомила, бо все не виходила з подиву від тої пригоди, що мою шию прикрашало намисто. Незвичайна, по-моєму, прикраса, яку подивляля і зустрічні, мені невідомі, зрілі жінки. Дрібні намистини, вплетені в ланцюжок у оранжевому, зеленому і жовтому кольорах. Люблю це намисто, бо його вручну виготовила і подарувала молода приятелька.

І дивно. Вийшовши після обіду того ж дня зі житлового будинку, куди понесла все потрібне на кухню і ліки старим родичам, на дворі, біля машини, стояло кілька мужчин. Розмовляли, втягуючи у легені сигаретний дим. Стало якось такою звичкою виходити з дому курити під брами, на хідники, не вносячи смердючого диму у квартиру. Нічого ж особистого у післяобідній, майже підвечірній час, коли вже люди повернулись зі своїх канцелярій чи прогулянок, покупок, або й від інших справ додому.

Несподівано, раптом – та сама дівчинка, на значно віддаленому місці від того, де я її бачила вперше. І знов підійшла до мене, подаючи простягнутою ручкою маленьку шишку. Шишку сосни кримської, що її насаджують поміж житлові блоки для покращання того простору і повітря.

Знов піднімає свої сині оченята-озерця, кажучи, легко доторкнувшись моєї руки: «Це для вас, пані». Кілька днів тому саме таку шишку я підняла з-під дерева, бо люблю різні природні плоди, травки, камінці. Колись я принесла додому пир'ячко чайки від моря. Та й інші предмети, що їх в дорозі знайду, а чимось мене захоплять, несучи до хати. Навіть ще зелені, колючі перші каштани радо збираю, відкладаю, а потім радію, коли лупнуть, відкриють своє коричневе ядро. Може, якась таємниця в їх середині?..

Я з радістю взяла від дівчинки цей малий сувенір.

– Дякую, мила дівчинко, а ми вже сьогодні бачились, правда? – кажу, бо здивувала мене така неочікувана ситуація, була неповсякденною...

Вона тільки прикинула голівкою і каже:

– У вас гарне намисто.

Не знала я, що на це сказати, тільки: «А як тебе звати?»

– Янка, – відповіла, мило усміхаючись.

Я теж назвала свого імені, сказала, що рада її пізнала, ще подивилась на чоловіків, що стояли близько, напевно між ними був її батько, кивнула головою, що мало означати «доброго дня» і пішла далі.

Здавалось, була переконана, що то був той ангел, який сьогодні до мене доторкнувся.

Фотографія і час

Ще не зазнала Христина такої болі всередині, так сильно заболіла душа! Аж руки підняла, мов хотіла вхопити цей біль і відкинути його десь геть від свого тіла, у пустий, широкий простір. Ще такого смутку не відчувала. Якби від неї відходило все, що досі переживала в його близькості. Чому це сталося? Що так подіяло на її почуття?

Батьків втратила давно, маму навіть багато років тому. Цвинтар став для Христини єдиним місцем зустрічей з близькою ріднею. Щороку принесла сюди букет матусиного улюбленого пахучого бузку, інколи свіжі тюльпани, або тільки тихо стояла біля того пам'ятного каменю. Вітерець грався з її вже посивілим волоссям, що наповнювало приємністю в моментальних внутрішніх відчуттях. Любила сюди приходити сама, на мить побути зі своїми думками і спогадами...

А тепер уже і він – майже сторічний дядько Дмитро спочинув на цьому, відлеглому від міста, місці останнього відпочинку. Повний загадковості дядько Дмитро – стрілки його годинника зупинились назавжди.

Хіба це прийшло відразу, несподівано, що так інтенсивно переживала той факт? Сторічна людина! То вже сама природа дає відчуття, що життя закінчується, відходить. Вона його сприймала таким, яким був по всі роки, коли щоденно піклувалась про нього, оберігала. Акцептувала його непіддаєність, впертість, затятість... Ніби він тут мав залишитись навіки?! Він якби не бачив кінця свого існування. Такою альтернативою не займався. Ані Христина не носила в собі цього питання. Чи теж думала, що занадто скоро заглядати до майбуття?

Закрила очі, немов затягнула штори, щоб понуритися у свої думки. Чому так?! За тими шторами все відігравалось тільки для неї одної. Ніхто інший не міг увійти до її тихих міркувань, роздумів. Ніхто не бачив, не переживав з ним те, чого свідком була одна Христина. Свідком його доброзичливості, милості, працьовитості, улюбленості між людьми. Але й завзятості. Був сам своїм. У нього була своя життєва

філософія, своє пояснювання ситуацій, потреб, але й спосіб їх розв'язки. Все в його мислі проходило за точними і строгими математичними і фізикальними дефініціями і правилами.

Часом аж злісно відкидав твердження, які не відповідали його переконанню. Христина на таку його неподатливість, упертість, часто і сердилась, але з поваги до нього не протестувала. Тільки тихо сприймала все те, що в його світокрузі діялось. Шкода, що вже немає можливості з ним порозмовляти про все те...

Але ж оцінити людину, її вчинки, можна і після життя. Жаль тільки, що вона про це вже не дізнається.

Христина відкривала скриньки, переповнені купами найрізноманітнішого, і не знати чого – старих паперів, пакунків, листів, відкриток. Уже чула запитання тих, що хотіли чимскоріше позбутись всього: «Що збираєшся робити з тим мотлохом? Таж це все насичене стариною, застояне, забуте. Чи комусь це буде потрібне?»

«А що думаєш ти? Хіба викинути?! Було б корисним переглянути і вибрати ще дещо хоч би на пам'ять про старого дядька.» Такою була б відповідь Христини. В ніякому разі не викидала б речі без того, щоб не взяла в руки майже кожний папірець. Хотілось їй краще розглянути, розгадати поведінку дядька Дмитра, його мислення, звичаї. Можливо, знайде відповідь на свої запитання щодо його скритих задумів, знайде дещо про його інтимне життя, яке було для Христини теж загадковим.

Майже остовпіли б ті «рідні» перед шафою, де, упаковані в масних від оліїв паперах, лежали годинники. Великі і малі. Старі і модерніші, класичні і на батареї, жіночі й чоловічі. І знов пуста цікавість та мудре рішення: «А навіщо їх тут тримав стільки? Кому їх буде потрібно? Це все треба викинути в смітні контейнери. Ще й користь для екології буде від того!» З непорозумінням до «годинникового гобі», майже з відразою і посміхом рішали б цю справу, хоч оте захоплення дядька було широко відомим.

Христина б не погоджувалась з пропозиціями «мудрих радників». Вона знає, чому не знищила б весь той «мотлох», як відчувала із їхнього ставлення до справи. Вона сюди найчастіше приходила, краще пізнала середовище, його відвідувачів. «Добре, добре, яось справлюсь», – відповіла сама собі, врешті махнула рукою і закінчила уявну розмову на тему змісту скриньок, шухлядок і шаф.

Така й правда, що будь-хто не зміг порозуміти всю «годинникову історію» дядька Дмитра. А Христина сприймала його, майже математичну, чи фізикальну точність, у всяких діях, якими займався. У неї це щоразу викликало, з одного боку, даремність, а часом і усмішку. Такою була точна, виміряна кількість води до тіста для витворення рівнобоких чотирикутникових пирогів, які любив ліпити, чи виміряна по всій площині однакова товщина тіста для медівників. З другого боку, подивляла його захоплення майструвати, поправляти, контролювати, чистити годинники. В тих шухлядах була незлічима кількість голок, з яких виробляв тонесенькі викрутки, малі шкатулки, повні годинникових коліщат, стрілок, виправляв найтонші пружини, бо правило каже, що зміною вільної довжини пружини регулюється швидкість годинника. Важливий теж маятник або балансир, якому звертав неабияку увагу. Серйозна була його відповідальність до точності ходу годинника, звуку годинника, чистоти і всяке інше, що його заспокоювало. Невже це було «збирання часу» дядьком Дмитром?..

Відкривала стару шафу, ще старшу коробку з різними, зажовклими листами, фотографіями, всякою всячиною. Дрібниці, та й важливі документи, що їх роками зберігав, давно пожовтіли старечим часом. Їхню ціну пізнав тільки він сам. Найрізноманітніші визнання, прояви поваги до нього, вітання зі всіма святами за звичаєм в родині, все тут було зазначено.

Переглядала, читала, згадувала. Дещо пам'ятала, над іншим дивувалась, а з декотрих постарілих клаптиків паперів вперше дізнавалась правду про цю неабияку

людину. Неабияку тому, бо багато закутин його характеру так і лишилось невідомими перед сім'єю і всіма близькими, спорідненими особами і далекими знайомими.

Перегортаючи оті купки альбомів зі всяко покривленими часом фотографіями, з одної м'яким поглядом дивились на Христину очі з-під високого чола і тонкої дуги брів. Молодий парубок з приємними, гострими лініями обличчя, зі старанно укладеною зачіскою, модерною, на той час, та у святковому костюмі, вражав елегантністю і самовпевненістю. Фото з абітурієнтського табло, як було в тому часі прийнято зніматись при нагоді закінчення навчання матурою – заключним екзаменом. «Правду кажучи, бути тоді молодою дівчиною, і закохалась би до тих очей!» – подумала Христина. На зворотному боці фотографії гарним рукописом написано присвяту молодшому братові:

«Милий мій брате Юліусе!

В день, один із найвизначніших днів і свят, в день матури, дарую тобі фотографію, нехай вона тобі пригадає, що через короткий відрізок часу прийде-ся і тобі стояти перед подібним святом. Уважай, щоб традицію, яку твій дід, батько і брати обрали для себе – саме учительську, ти її не осквернив. Уважай, щоб фотографія, скільки разів на неї не глянеш, тебе не тільки привела до згадки, але щоб одночасно від неї тобі діставалось охоти до дальших амбіцій. На незабутню пам'ять своєму братові дарує Дмитро, 6 червня 1940 р.»

«Бач, і таке тут було. Яка пам'ятка про дядька і його брата! А, мов, треба все викинути!» – подумала Христина з фотографією в руці, бо ані вона, мабуть ані ніхто інший з молодшої родини, цю фотографію не бачив.

Дядько Дмитро, цей починаючий учитель на фотографії, став за шкільну кафедру в класі невеличкого села. Навчав дітей перші букви, прочитували разом першу в житті книжечку, пізнавали природні закони. На вузьких клаптиках поля навчались вирощувати кукурудзу, овес, картоплю, буряки та й мак тоді родився, прикрашав поле своїм цвітом. До своєї професії він поклав всю свою душу, свої здібності. Бо так він хотів стати вірним цій професії, вірніше покликанню вчителя.

Колись Христина чула таке прислів'я від старої, життям випробуваної бабусі: «Не ти несеш хліб, а хліб несе тебе». Тепер це прислів'я пригадала, бо дійсно так і було. Мати хліб у руках, який тебе понесе життям – великий дар. Дядько цього вже здобув, а того бажав і своєму братові.

Поволі Христина поверталась додому. Йшла назустріч заходячому падаючому сонячному диску, ніби хотіла його витиснути за обрій.

Невже гнівалась на нього? На сонце ж не можна гніватись. Воно не винувате в нічому. Кожному раз сонце колись зайде. Коли? Як уже немає надії? Немає мети? Не наповнився день новими очікуваннями? Але ж теорія говорить, що жити потрібно кожного дня. Ніколи не знаєш, коли наповниться твій час. Який ти для себе назбирав – такий і живеш.

Час дядька Дмитра виміряв годинник. Хоч як умів посувати їхні стрілки, ремонтувати старі, давати новий відблиск годинниковим футлярам, регулював хід годинників, прислуховуючись до їхнього тик-так, тик-так, притискаючи його до вуха, та ніяк не зміг час вернути назад, а вже ніяк не зміг його зупинити.

Нарешті Христина сіла дома за свій стіл. Ніщо, ніякий час її не гнав.. Ще переглядала деякі свої фотографії, бо була в захваті від того всього, що їй відкрила квартира дядька Дмитра, що все там було приховане...

На одній з тих фотографій молодий дядько зі жінкою сидять і нахилиють голови один до другого. Приємний погляд, можна всяке подумати.

А Христина утвердилась в тому, що тільки час знає, наскільки важлива в житті любов.

Іріс КОПЧАЙ

Іріс Копчай (1967) – сучасна словацька письменниця. Закінчила Юридичний факультет Університету ім. Коменського у Братиславі. З 1990 року працює у словацьких ЗМІ. Дебютувала романом «Без любови» (2015). Вона автор збірки оповідань «Життя дурне і без сумнівів» (2018) та роману «Страхування життя» (2018). З 2019 року почала видавати літературний журнал «Розум».

Вікенд

Чоловік прийшов додому. Була п'ятниця. Чоловік присів за стіл на кухні, сидів у піджаку та з рюкзаком на спині. Широко розставивши ноги, передпліччям однієї руки сперся на стіл, а у другій тримав сухий рогалик, зубами його смикав та ліниво прожовував.

– Хренове життя, – сказав, – Для чого, властиво, людина на світі?

Жінка миє посуду. Вода стікала з кухонного боксу на землю, жінка лишню воду, яка нагромадилась на боксі, витирала ганчіркою. Трохи нахилилась над кухонним боксом, мовчала. Не неї були джинси, майка, волосся застібнуте гумкою. Часто мовчала, Вона часто мовчала, коли чоловік лаяв життя. Не знала, що йому сказати. Також собі усвідомлювала тягар буття, та завжди, коли чоловік почав жалітися, мовчала. Хотіла бути сильнішою за нього. По хвилині все ж таки заговорила:

– Як для чого? У тебе ж прецінь діти.

– Це єдина причина, чому ще живу.

– Маєш прецінь ще й мене, – додала, посміхнулася і подивилась на чоловіка.

– Не жартуй, – сказав чоловік. У його голосі був натяк усмішки.

– Ти ж мене все-таки любиш, ні?

Чоловік розсміявся.

– У тебе ж сім'я. Як можеш таке казати?

– Сім'я у мене для того, щоб цілими днями був на роботі. Зранку до вечора за комп'ютером. Вранці їду за п'ятьми, за п'ятьми й повертаюся. Я б краще повісився.

– Ну, то спробуй.

– Жартуєш. Але одного дня це зроблю і всі будете жалкувати.

Жінка мила посуду і мовчала. Брала в руки мийний засіб, трохи жовтої в'язкої рідини вилила на тарілку, розтерла її вогкою губкою, тарілку обполоснула і поклала її на підкладку для посуду. І так довкола.

– Тільки кладіть на мене якнайбільше. Здохну від інфаркту. Потім будете жаліти. Але вже буде пізно.

На кухню зайшла чорна кішка. У неї була гарна, блискотлива шерсть. Подивилася на чоловіка і занявчала. Він поклав рогалик у ліву руку і підняв кішку із землі. Вона розкинулася на його стегнах. Чоловік її гладив і промовляв до неї:

– Ну, як моя? І у тебе важке життя? Тобі все байдуже, чи не так? У тебе все гаразд, – коли це говорив, його голос ставав ніжнішим.

– Ти мала б дати їй жерти.

Чоловік ще хвилину пестився з кішкою, гладив її і промовляв до неї.

– Ти хотіла б їсти? Я тобі щось принесу, – він встав, кішку поклав на землю, зняв рюкзак і піджак. Потім дістав з холодильника консерви. Поки це робив, кішка слідкувала його своїм поглядом, натягувала до нього голову і нявчала. Чоловік відкрив консерву з їжею для кішок, ложкою набрав їжі у миску в коридорі і кішка почала їсти. Чоловік хвилину постояв над нею.

– Як їй смакує. Якби мені хтось щось добре поклав у тарілку.

– У мене ж не було часу щось зварити. Я прийшла додому з роботи і була втомлена.

Можу зварити макаронні вироби, – сказала жінка. Нарешті домила посуду і спиною сперлася на кухонний бокс.

– Макаронні вироби... Ненавиджу макарони.

– Ненавидиш? Адже сам їх інколи вариш.

– Тепер їх не хочу. Останнім часом не їм нічого іншого, тільки макаронні вироби.

Якби хоча б з м'ясом.

– Є там залишки запеченої цвітної капусти, можу тобі зігріти.

– Не хочу.

Чоловік дістав з холодильника масло і паштет. Розтер на рогалик і відкусив. Кожен шматок розтирав окремо, і так з'їв весь рогалик.

Жінка пішла зварити собі каву.

– Ти будеш каву?

– Буду каву, – сказав чоловік.

Діти вже спали. Чоловік і жінка перейшли у спільну кімнату і включили телевізор. Чоловік переключав станції. Нарешті зупинився на програмі, на якій показували американське кіно, яке не бачили спочатку, але і наперекір тому вирішили дивитися.

– Я вже так далі не витримаю. Буду змушений подати заявку на звільнення з роботи, інакше помру від інфаркту.

– А куди подінешся?

– Щось знайдеться.

– Не забувай, що ми сплачуємо іпотеку.

– Не бійся. Я про це не можу забути. Це кошмар.

Американське кіно було як тло їхньої розмови, бо вони продовжили діалог.

– Або знижу собі навантаження.

– Це невігдно, – сказала жінка. У тебе буде наполовину менше грошей, а роботи не буде менше, я це знаю.

– Не можу там стовбичити кожного дня аж до вечора, – сказав чоловік. – Іваніч сьогодні мене знову розгнівав. Я звідти піду.

– Що трапилось?

– Викреслив мені з коментаря два речення. Змусив мене перепрацювати основну ідею. Це вже нормальна цензура.

– Ти мав опротестувати.

– Я так і зробив,

– І що він сказав?

– Стояв на своєму. Вранці на нараді знову розхвалював коментар Заборського. Мене ще ніколи не похвалив. «Коментар Теа Заборського був знову найкращий!», так він сказав.

– Це х.й, – сказала жінка.

– Я, їй-богу, подаю заявку на звільнення з роботи, – сказав чоловік.

– Мене видавець змушував зробити інтерв'ю з Геллером. Мені вчувається, що це знову співак з передачі «Репете». Я знайшла його по Інтернету. І справді він з «Репете».

– Ну, і?

– Вже в минулому я змушена була зробити розмову з Меланією Оларі, яка також співала у «Репете». Один видавець в Інтернеті на мене обурився, що я фанат Руху за демократичну Словаччину. Ніби це я придумала. Адже я виконую тільки те, що мені скажуть, – жалувалася жінка. – І ніхто мене не захистив, – лементувала,

– На хера така робота, – сказав чоловік. – Я ніколи не мав стати журналістом. Жалію хвилину, коли я вирішив вибрати цю професію. Забрала у мене кілька років з життя. І задля чого? У мене борги, і кожен мене тільки лає. Кожен від мене щось хоче. Постійно хтось мені дзвонить, щоб я писав про його проблему, або враховував його статтю. Будь-хто обітре об мене морду, не має ніякої поваги.

– Я запитала видавця, чому я не можу вибрати собі респондентів, як Фанчовіч. Він мені сказав: «Бо ви не зірка!» Ніби Фанчовіч вийшов на перше місце, дійшовши до цього від азів. І це він сказав мені, яка виконує цю роботу вісімнадцять років. Фанчовіч журналістом лише два роки. Насамперед писав блоги, працював у «Словнафті». Ти розумієш?! У «Слов-наф-ті!»

– Плюнь на нього. Зроби цю розмову, корона тобі з голови не впаде. А що тоді, коли тебе викинуть? Куди б ти подалася? Гроші нам треба.

Потім хвилину мовчки дивились кіно. Чоловік встав і приніс собі пляшку віскі. Пив прямо з пляшки. Погладив її по стегну і почав цілувати на вухо. Вона не зрушила з місця. Побачивши, що вона не проявляє інтерес до інтимностей, перестав. «Ну, нічого», – сказав і зітхнув. Зрештою заснув, сидячи на дивані. Хропів. Жінка додивилась кіно. Коли закінчилось, виключила телевізор і розбудила чоловіка.

– Іди в ліжку, – сказала. Чоловік встав. Погасили світло у спільній кімнаті й на коридорі та перейшли у спальню, на поверх вище.

Жінка вранці проснулася, як молодший син вибрався у туалет. Він був ще малий, йому було тільки п'ять літ...

– Мамо, знаєш, який у мене був сон? – запитав і почав розказувати запутану історію. Поки він мив зуби, вона його слухала, потім сказала: «Це був примарний сон». І погладила сина по голові.

У них був вільний вікенд. Коли проснулися, чоловік насамперед зварив каву, у комп'ютері включив музику, допивши каву, підготував для всіх сніданок. Потім з обома синами йшов на город – стриг виноград, рвав бур'ян, поливав квіти. Діти гралися і трохи йому допомагали. Жінка за той час варила обід, прала, вибрала білизну з пральної машини, вішала її і клала у пральну машину дальший брудний одяг. Сонце світило і усюди було чути лише циркулярки та музику з транзисторів, які включили сусіди на городі. Жінка час від часу постояла біля вікна на кухні, сперлася і задивилася на сонцем осяяну красу. З вікна вона бачила зелені городи і пагорбки, рух дітей і чоловіка.

Увечері вийшли на площу, сіли у кондитерську, замовили каву і морозиво. На терасі біля сусіднього столу хтось курив «траву». На вежі косягола бив годинник. Отак і пройшли обидва дні вікенду.

У неділю ввечері всі оглянули фільм і разом повечеряли у спільній кімнаті. Жінка спекла курча і картоплю. Після того, як подивились кіно, не йшли ще спати. Довго до ночі розмовляли між собою. Молодший син грався у дитячій кімнаті або бігав по всьому будинку... Близько півночі діти лягли спати. Чоловік приляг у ліжку біля молодшого сина, щоб легше заснув. Він звик, коли засинає, то хтось біля нього лежить.

Вранці жінка взяла дітей у школу і пішла на роботу. Чоловік також пішов на роботу. Додому прийшов пізно. Жінка мила посуду. Чоловік у піджаку та з рюкзаком на спині сів за стіл. Жував сухий рогалик.

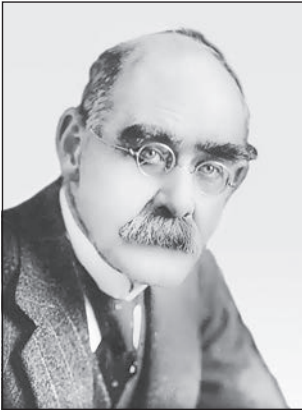
– Це хренове життя, – сказав. – Властиво, заради чого людина живе?

Жінка мовчала. Мила посуду.

– Сьогодні я запродав свою душу. Шеф змінив мій коментар, а я не протестував. І Теа Заборського на нараді знову розхвалив. «Коментар Теа Заборського був знову бездоганний». Про мій коментар він таке ще ніколи не сказав. Я б найкраще звільнився з роботи. Надіюсь, що незадовго здохну.

Жінка мовчала і мила посуду. Потім зайшла чорна кішка і вискочила йому на коліна. Чоловік її довго гладив і розмовляв з нею, його голос ставав дедалі ніжнішим. Потім дістав з холодильника консерву і ложкою набрав у миску страву саме для неї. Сіли у спільну кімнату, включили телевізор – дивились американське кіно. Не бачили його із самого початку, але й так вирішили, що будуть дивитися. Чоловік заснув біля телевізора. Ще був лише початок тижня.

*Зі словацької переклав
Іван Яцканин*

Редьярд КІПЛІНГ

Написане 1915 року оповідання Кіплінга «Мері Постгейт» визнають одним з найяскравіших (і найстрашніших) його творів. Перша світова війна ввійшла в Англію та стала першою за довгі роки, яка точилася не десь далеко, а на самому острові. Авіанальоти на мирні англійські міста та села довершили повну дегуманізацію ворога.

Це оповідання можна назвати розповіддю про народження ненависті – фізіологічної ненависті до загарбників та вбивць. На кількох сторінках Кіплінг майстерно описує ізольований світ звичайної жінки, в чие життя входить війна, руйнуючи першооснови буття та наповнюючи ество лютью.

Історію про Мері Постгейт перекладено під звуки вибухів російських снарядів, і ми радіємо, що встигли надіслати переклад до редакції газети «День».

*Марія й Володимир Чернишенки,
Зазим'я, 04.03.2022.*

Мері Постгейт

Леді Макозленд написала про Мері Постгейт таке: «Вона дуже сумлінна, охайна, гарна компаньйонка з гідними манерами». Сама шкодує, що доводиться з нею розлучатися, і завжди вболіватиме за неї.

З огляду на таку рекомендацію міс Фовлер і найняла міс Постгейт. На її подив, а міс Фовлер на компаньйонках зналася, виявилось, що все справді так і є. Старша пані вже наближалася до шостого десятку. Вона потребувала догляду, проте не надто виснажувала свою доглядачку; радше навіть наснажувала цікавими оповідками. Її батько був дрібним чиновником Двору за часів, коли Велика Виставка 1851-го року щойно запатентувала Цивілізацію в її довершеному вигляді. Щоправда, дещо зі спогадів міс Фовлер було не для юних вух.

Але Мері й не була юною. Хоча мова її була такою ж безбарвною, як очі й волосся, вона ніколи не шарілася. Спокійно вислухавши чергову оповідку, Мері тільки й додавала «Як цікаво!» або, якщо це здавалося доречнішим, «Отакіо!» і ніколи більше про неї не згадувала. Адже Мері пишалася своїм тренованим розумом, «не схильним розмірковувати про подібні речі». До того ж вона чудово вела домашню бухгалтерію, за що місцеві постачальники з їхніми щотижневими розрахунками її недолюбливали. Більше ворогів у жінки не було. Навіть найбезбарвніші пані у місті їй не зазрили. Про неї не пліткували, на неї не зводили наклепів; завжди можна було розраховувати, що вона з'явиться менш ніж за пів години, якщо за столом пастора чи доктора бракуватиме гравця для партії. На їхній вулиці Мері Постгейт була такою собі «всіхньою тіткою» малят, чії батьки приймали все, крім «допомоги». Вона заміщала міс Фовлер у Сільському Комітеті Медсестер, коли ту вразив ревматоїдний артрит, і за шість місяців (регулярні дві зустрічі на місяць) здобула повагу всіх членкинь.

Тож коли Доля повісила на міс Фовлер піклування про племінника, неоковирного сироту одинадцяти років, Мері Постгейт і собі взялася до його виховання, як то прийнято в приватних та загальних школах. Вона вивчала

надруковані переліки необхідного одягу й рахунки за додаткові послуги. Літувалася з директором, класними керівниками, кастеляншами, медсестрами й лікарями. Раділа чи засмучувалася оцінкам у табелі. Юний Віндгем Фовлер віддавав їй належне на канікулах: звав її «Гейтпост», «Пості» або «Крученитка», плескав по вузькій спині, ганявся за нею по саду, і вона трюхикала по-верблюдячому, з прямим корпусом, роззявленим великим ротом і великим носом, задертим догори. Згодом він наповнив будинок гамором, суперечками, вимогами щодо його особистих потреб, «хочу» й «не хочу», а ще нотаціями про обмеженість «вас, жінок», і Мері то плакала від фізичної втоми, то (коли він волів жартувати) не могла стримати сміх. При загостреннях стосунків, а їх більшало в міру того, як він ріс, вона була його посланницею й перекладачкою для міс Фовлер, що не надто співчувала молоді. Вона була його депутаткою на сімейних нарадах, де вирішувалося його майбутнє. Його кравчинею, особисто відповідальною за те, щоби черевики й одяг лежали на своїх місцях. Його терплячою й відданою служницею.

А коли він вирішив стати адвокатом і найнявся в офіс у Лондоні, коли замість «Гей, Пості, кіт на хвості» він почав звертатися до неї «Ранку, Крученитко», прийшла війна. І ця війна – не схожа на всі, які Мері пам'ятала, – не залишилася, як годиться, поза Англією, у газетах, а вже стосувалася життя її знайомих. Як Мері казала міс Фовлер, це «дуже дратувало». Війна взяла пасторового сина, який з братом починав спільну справу. Взяла племінника полковника, який був хотів вирощувати фрукти в Канаді. Взяла сина пані Грант, який, за словами його матері, хотів присвятити себе церкві. І дуже, дуже рано взяла Вінна Фовлера, який прислав листівку з проханням надіслати йому теплий вовняний жилет на застібках, як людині, що служить у Повітряних силах.

– Нехай служить і нехай отримає той жилет, – вирішила його тітка. Тож Мері придбала спиці необхідного розміру й нитки, а міс Фовлер звернулася до чоловіків (двох садівників та шістдесятирічного робітника), що всі, хто може піти в Армію, хай ідуть. Садівники пішли. Чіп, робітник, залишився й отримав садівникову хату. І кухарка пішла, замість скніти на пісній ющі, ще й влаштувала пані сцену та забрала з собою покоївку. Міс Фовлер висвятила Неллі Чіп, робітничову дочку, в покоївки, а його матір – у кухарки (з залученням до прибирань), тож господа, хоч і поменшала, проте вистояла.

Вінн вимагав збільшити йому фінансування. Міс Фовлер, яка звикла дивитися правді в очі, мовила: «Нехай так. Підозрюю, він не довго ті гроші отримуватиме, тож якщо триста фунтів його звеселять...»

Вінн був удячний та приїхав додому в тугенькому новому однострої, щоби цю вдячність висловити. Вчився він поряд, миль за тридцять чи навіть менше. В його лексиконі з'явилося стільки технічних термінів, що доводилося пояснювати їх кресленнями різноманітних апаратів. Він і Мері одне подарував.

– І ти, Пості, добре його вивчи, – додав він. – Ти тут такого скоро надивишся.

І Мері вивчала креслення. Та коли Вінн приїхав наступного разу почистити пір'ячко перед жіноцтвом, вона погано склала залік і отримала ту ж саму оцінку, що й за старих добрих часів.

– Ти ж ніби на вигляд як людина, – вирік Вінн своїм Армійським Тонем. – У тебе колись, давно, і мозок мав бути. Що ти з ним зробила? Де ти його ховаєш? Та вівця більше знає, Пості. Ти жалюгідна. З тебе менше користі, ніж з порожньої бляшанки, злиденна страусихо!

– Це що, старший офіцер з тобою так розмовляє? – спитала міс Фовлер зі свого місця.

– Так Пості ж не проти, – відмахнувся Вінн. – Чи ти проти, Крученичко?

– Перепрошую? Вінн щось казав? Я розберуся в цьому до наступного разу, – промурмотіла Мері. Тієї миті її світлі брови зійшлися над переніссям понад проєкціями «таубів», «фарманів» і «цепелінів».

За кілька тижнів буденні битви на суші чи на морі, про які вона читала міс Фовлер після сніданку, були для Мері варті не більше, ніж пара з рота. Її серце й очі підіймалися вгору, де Вінн закінчив «бочкувати» (що б це не означало) та після «таксі» пересів уже на більш-менш власну машину. Одного ранку ця машина зробила коло над їхніми димарями, сіла на луці біля хвіртки у сад, і синій від морозу Вінн з порога закричав про їжу. Вони витягли крісло міс Фовлер на луку, – колись вони часто це робили, – щоб вона подивилася на біплан. Мері зауважила, що він «дуже смердить».

– Пості, – зітхнув Вінн. – Ти, мо', носом думаєш. Точно не мізками. То який це вид?

– Я збігаю по креслення... – запропонувала вона.

– Безнадійна! У білої миші між вухами більше! – і він пояснив усе про циферблати й відсіки для бомб, і пояснював доти, доки не настав час сісти за кермо та знову поплисти у мокрих хмарах.

– Ах! – Вихопилося у Мері, коли ця смердюча машинерія рвучко здійнялася вгору. – Ото нехай тільки наші Повітряні сили стануть до роботи! Вінн каже, у літаку значно безпечніше, ніж у траншеї.

– Та невже, – гмикнула міс Фовлер. – Гукни Чіпа, нехай відбуксирує мене додому.

– Це вже донизу стежкою, я й сама можу, – зголосилася Мері. – Тільки поставте на гальма.

Вона вперлася худеньким тілом у поруччя і вони посунули додому.

– Та не спіши, бо ще спітнієш і застудишся, – зауважила занадто тепло вдягнена міс Фовлер.

– Я ніколи не пітнію, – відповіла Мері й випростала довгу спину; коліщатка крісла торкнулися ганку. Втім, вона від зусиль запашілася, і вітер скуйовдив пасмо волосся на її чолі. Міс Фовлер глянула на компаньйонку.

– Ти про що взагалі думаєш, Мері? – раптом зацікавилася старенька.

– О, Вінн просив три пари гольфів, якнайгрубших.

– Просив. Але я не про те. Ось ти, тобі вже за сорок...

– Сорок чотири, – чесно уточнила Мері.

– Ну?

– Ну? – і вона, як завжди, підставила міс Фовлер плече.

– І ти зі мною вже десять років.

– Чекайте... Вінну було одинадцять, коли він приїхав. Зараз йому двадцять, а я приїхала за два роки до нього. Вже одинадцять років.

– Одинадцять! І за весь цей час ти ніколи не сказала мені нічого важливого. Я оце зараз зрозуміла, що це я завжди говорю.

– Боюся, я не надто балакуча. Як каже Вінн, мені мізків не вистачає. Давайте я візьму вашого капелюха.

Міс Фовлер важко ступила у коридор і гримнула гумовим кінчиком ціпка по плитці підлоги. – Мері! Ти є кимось, крім компаньйонки? Ти могла би бути кимось, окрім компаньйонки, хоч колись?

Мері повісила садового капелюха на належний йому вішачок.

– Ні, – нарешті озвалася вона. – Не можу такого уявити. Але ж у мене і немає уяви.

І принесла міс Фовлер її склянку мінералки, як завжди об одинадцятій.

Той грудень був такий мокрий, що за місяць випало шість дюймів опадів. Жінки виходили з оселі лише за крайньої потреби. Кілька разів їх відвідав Вінн на своїй летючій колісниці, а ще двічі на світанку Мері, попереджена листівкою, наслухала тріскотню його пропелера. На другий раз вона побігла до вікна та втупилася у зблідле небо. Над головою промайнуло щось маленьке. Вона простягла до нього свої худі руки.

Того вечора о шостій принесли офіційний конверт. Їх повідомили, що молодший лейтенант В. Фовлер загинув під час виконання тренувального польоту; миттєва смерть. Вона прочитала листа й віднесла міс Фовлер.

– Я й не чекала іншого, – виголосила та. – І все ж мені шкода, що він не встиг нічого зробити.

Кімната закрутилася довкола Мері Постгейт, але сама вона стояла твердо.

– Так, – мовила вона. – Дуже шкода, що він не загинув у бою, вбивши когось.

– Помер на місці, – вела далі міс Фовлер. – Це вже втіха.

– Але Вінн казав, що шок від падіння вбиває одразу... «що б не трапилося з пальним», – процитувала Мері.

Кімната вже зупинялася. Вона почула, як міс Фовлер нетерпляче питає «але чому ми не можемо плакати, Мері?», і сама ж відповідає: «нема про що плакати. Він виконав свій обов'язок так само, як і син місіс Грант».

– Але коли її син помер, вона прийшла і ридала тут увесь ранок, – пригадала міс Фовлер. – А я тільки відчуваюся втомленою... жахливо втомленою. Ти не допоможеш мені лягти, Мері?... і ще, мабуть, я б хотіла грілку.

І Мері довела її до ліжка й сіла поруч, і завела мову про Віннові буремні молоді роки.

– Як на мене, – зненацька вставила міс Фовлер, – старі й малі вислизують з-під таких ударів. Це люди середнього віку відчують їх найгірше.

– Цілком можливо, що так і є, – погодилася Мері, встаючи. – Я піду поприбираю у його кімнаті. Будемо носити жалобу?

– Ні, звісно, – вирішила міс Фовлер. – Одягнемо лише на похорон. Я не дійду. Ти йди. Влаштуй, щоб його тут поховали. Яке полегшення, що це не трапилося в Сейлсбері!

Всі, від начальників Повітряних сил до пастора, були до них дуже добрі й ласкаві. Мері на певний час опинилася у світі, де тіла мали властивість рухатися за допомогою найрізноманітніших пристроїв до найрізноманітніших місць призначення. На похороні два юнаки в застігнутих одностроях стояли біля могили; потому вони заговорили до Мері.

– Ви – міс Постгейт? – спитав один. – Фовлер мені про вас розповідав. Він був хороший хлопець... друзяка... так прикро.

– Так прикро! – прохрипів і другий. – Нам усім дуже його шкода.

– З якої висоти він упав? – пошепки спитала Мері.

– Та десь з чотирьох тисяч футів, га? Ти того дня теж літав, Мавпо?

– Чотири тисячі було, – відказало друге дитя. – Мій барометр був на «тріїці», а він був добряче вище.

– Тоді все гаразд, – підсумувала Мері. – Дуже вам дякую.

Вони відійшли, і місіс Грант у сльозах упала на пласкі груди Мері біля виходу з цвинтаря.

– Я знаю, як це! – здригалася вона. – Я знаю це відчуття!

– Але ж обоє його батьків померли, – сказала Мері, відступаючи. – Вони зараз, мабуть, усі разом, – додала вона про всяк випадок, утікаючи до екіпажу.

– Я про це теж подумала! – побивалася місіс Грант. – А він же для них майже чужий! Як незручно!

Мері в деталях розповіла міс Фовлер усе про церемонію, і та посміялася з розпачу місіс Грант.

– Ой, як би це Віннові сподобалося! Він був геть несерйозний, кого б не ховали! Пам'ятаєш... – і вони знову завели про нього мову, і якщо котрась з них не могла чогось пригадати, то інша підказувала.

– А тепер, – висувала міс Фовлер, – ми зависимо вікна й гарненько поприбираємо. Це завжди допомагає. Ти розібралася з його речами?

– З усім... відколи він уперше тут з'явився. Він ніколи нічого не псував... навіть іграшки.

Вони подивилися на ту прибрану кімнату.

– Це ж, мабуть, неприродно, не плакати, – врешті мовила Мері. – Я так боюся, що з вами щось трапиться.

– Я тобі казала, ми, старі, вислизаємо з-під удару. От за тебе я боюся. Ти ще не плакала?

– Я не можу. Я тільки серджуся на німців.

– Це просто марнування віталітету, – пхикнула міс Фовлер. – Ми мусимо дожити до кінця війни.

Вона відкрила шафу, повну одягу.

– Я оце думала, і ось що надумала. Усі його цивільні речі можна віддати... бельгійським біженцям чи ще комусь.

Мері кивнула.

– Черевики, комірці й рукавички?

– Так. Нам нічого не треба, крім його кепі й пояса.

– Учора повернули його одяг з Повітряних сил, – Мері вказала на згорток на малому залізному ліжку.

– Е ні, його військове вбрання залиш. Когось порадуємо потім. Пам'ятаєш його розміри?

– П'ять футів вісім з половиною дюймів; обхват грудей тридцять шість дюймів. Ні, ще півтора дюйма, він казав нещодавно. Я це позначу на комірі й прив'яжу до спальника.

– От і по всьому, – міс Фовлер постукала пальцем по долоні. На пальці був перстеник. – Яке марнотратство! Завтра дістанемо його шкільну валізу та спакуємо цивільне.

– А решта? – спитала Мері. – Його книжки, іграшки, ігри й... й усе інше?

– Як на мене, спалімо все дощенту, – вирішила міс Фовлер. – Тоді ми знатимемо, де воно, і що його ніхто вже не торкатиметься. А ти як гадаєш?

– Гадаю, так і варто вчинити, – погодилася Мері. – Але цього всього так багато.

– Спалімо у деструкторі.

«Деструктором» називали піч, де знищували сміття: ґратчаста кругла вежа заввишки чотири фути, зведена з цегли на залізній решітці. Міс Фовлер заглядила таку кілька років тому в садівничому журналі та захотіла й собі такий

у нижній частині саду. Піч імпонувала її натурі, схильній до охайності, адже дозволяла уникнути неоковирних звалищ, а попіл розпушував грудкувату глинисту землю.

Мері хвилинку поміркувала, як це краще зробити, склала для себе план і знову кивнула. Того вечора вони спакували такі звичні костюми з Віннового цивільного життя, спідне, на якому Мері позначила розміри, й купи надміру цвітастих шкарпеток і краваток. Довелося узяти ще валізу, а потім ще малу валізку, і вже пізно увечері наступного дня Чіп і носій з місцевих закинули все на воза. Пастор, на щастя, знав когось, чий син мав десь п'ять футів вісім з половиною дюймів зросту і був би дуже вдячний за повний однострій Повітряних сил, тож послав по речі сина свого садівника. Кепі повісили у спальні міс Фовлер, а ремінь – у кімнаті міс Постгейт. Як висловилася міс Фовлер, не збиралися ж вони про них теревенити за вечірнім чаєм.

– Та й по всьому. А з рештою ти мусиш упоратися сама, Мері, – попросила стара. – Я не подужаю туди-сюди бігати. Краще візьми великий кошик для білизни, і хай Неллі тобі допоможе.

– Краще я сама, я візьму тачку, – відказала Мері. І вперше у житті не додала більше нічого.

Коли міс Фовлер дратувалася, то називала Мері «педантичною до печінок». І тепер вона одягнула свій найстаріший водонепроникний плащ, і садовий капелюх, і завеликі калоші, адже знову заповідалося на дощ. У кухні взяла розпал, пів відра вугілля та в'язанку хащника. Завантажила на тачку й відкотила замоховілою стежкою до куточка, оточеного невисокою лавровою огорожею; там на деструктор крапало з трьох дубів. Жінка перелізла через дротяний парканчик до пасторового вигону та взяла з копиці фермера, що орендував цю землю, два великі жмутки сіна; розклала рівним шаром по ґратці. А тоді, раз-по-раз проминаючи біле обличчя міс Фовлер у вікні вітальні, завезла у запнутому рушником кошику для білизни зачитані до дір томи Генті, Марріа, Стівенсона, баронеси Орсі, Гарвіса, підручники й атласи, несортовані номери «Мотоцикліста», «Авт», каталоги Олімпійських виставок. Були там залишки вітрильного флоту – від баркасів за дев'ять пенні до яхти за три гінеї. Шкільний костюм. Битки – від дешевих, за три шилінги шість пенсів до дорогих, по двадцять чотири шилінги. М'ячі для крикету й тенісу. Розвалені локомотиви (накрутні та парові) й набори звивистих рейок. Сіро-червону модель субмарини. Замовклий грамофон та потріскані платівки. Ключки для гольфа, які доводилося ламати об коліно, так само, як і ціпки та асеґай. Світлини з його шкільних матчів з крикету й футболу, з його офіцерського вишколу, де хлопці вчилися маршувати. Негативи та плівки. Олив'яні кружки й навіть один срібний кубок – нагороди в боксі та бігу з перешкодами. Купи шкільних світлин. Світлина міс Фовлер. Світлина самої Мері, яку він колись жартома взяв і не повернув (а вона ніколи-ніколи не просила повернути). Коробка з секретом. Оберемок теплої білизни, поясів, светрів, пара шипастих черевиків, що загубилася на горіщі. Всі до єдиного листи, що вони йому написали, а він з якогось дива жодного не позбувся. Щоденник, який він п'ять днів збирався вести. Обрамлені світлини гоночних авт на треці у Бруклендзі. І ще ходка за ходкою – мішанка з наборів інструментів, уламки кролячих кліток, батарейки, солдатика, пилки та складанки...

Міс Фовлер при вікні дивилася, як вона знову й знову повертається по речі. І їй подумалося, що Мері постаріла, а вона того й не помічала.

Після ланчу вона порадила їй перепочити.

– Я зовсім не втомилася, – відповіла Мері. – І все вже облаштовано. О другій півдні в село по гас, бо Неллі стільки не має. А мені корисно погуляти.

Мері ще раз оглянула будинок перед виходом. Переконалася, що вона нічого не пропустила. Коли жінка проминула луку, де Вінн садив свій біплан, довкола почав спадати туман. Їй навіть почувся його пропелер, але нічого не було видно. Вона підняла парасольку й кинулася у вологу сліпоту, поки її не сховало порожнє село. У крамничці містера Кідда вона поклала в плетену торбинку повну пляшку гасу, а на виході зустріла сестру Едейн – місцеву фельдшерку, з якою, за звичаєм, завела розмову про сільських дітей. Вони саме прощалися навпроти «Королівського дуба», коли почули, ніби просто за пабом вистрілила гармата. І дитячий вереск, що зійшов у скимління.

– Щось трапилось! – вигукнула сестра Едейн й шмигнула крізь порожній бар. Мері помчала за нею. Вони побачили дружину власника, місис Геріт: вона тільки задушливо кавкнула й махнула у бік двору. Там, серед трухи й трісок, хилилася набік комора. Сестра Едейн схопила зі шворки те, що сохло перед вогнем, вибігла, підняла щось з землі та закутала. Тканина забагряніла. Пів її однострою теж, доки вона внесла свою знахідку на кухню. Це була дев'ятирична Една Геріт. Мері знала її з пелюшок.

– Це велика вавка? – спитала Една й спливла кров'ю у руках сестри Едейн. На мить, коли тканина відхилилася, а Мері ще не встигла замружитися, вона побачила перебите й пошматоване тільце.

– Це диво, бо вона взагалі щось сказала, – мовила сестра Едейн. – Боже мій, що це було?

– Бомба, – відповіла Мері.

– Із цих «цепелінів»?

– Ні. З аероплана. Мені здалося, що я його чула, там, над лукою. Але я подумала, що то наш. Певно, він вимкнув двигун, коли спускався, тому ми його не помітили.

Сестра Едейн зблідла й здригнулася.

– Брудні свині! І як я тут... Біжіть по доктора Генніса, міс Постгейт. – Вона глянула на матір дівчинки, що лежала на підлозі. – Вона просто знепритомніла. Переверніть її обличчям догори.

Мері перевернула місис Геріт так, як треба, і поспішила до лікаря. Коли вона йому все розповіла, він запропонував їй почекати в операційній; їй принесуть попиту.

– Не треба, не переймайтеся, – відказала вона. – Про це ж не варто казати міс Фовлер? Її серце після дощу таке слабе.

Доктор Генніс подивився на неї з повагою.

– Не варто, – погодився він, збираючи сумку, і поквапився у «Королівський дуб». А Мері понесла свій гас далі. Село за нею було таке саме тихе, адже новини ще не розійшлися. Вона трохи насупилася. Її великий ніс негарно смикнувся. Раз-по-раз вона бурмотіла слова Вінна – Вінн ніколи не стримувався перед своїм жіноцтвом, і зокрема щодо ворога. «Чортові поганці! Вони чортові поганці!» А проте, вела вона далі згідно зі своїми життєвими переконаннями, не варто було довго на цьому зупинятися.

Вона не встигла дійти додому, коли її наздогнав машиною доктор Генніс. Окрім того, що він працював сільським лікарем, він ще був тимчасово призначений констеблем.

– А, міс Постгейт, – звернувся він до неї. – Хотів вам принагідно повідомити, що той нещасний випадок у «Дубі» стався через Герітову стайню. Стара стайня, завалилася. Її вже давно треба було знести.

– Я ще наче чула вибух.

– То, певно, тріснули колоди. Я їх зараз бачив. Наскрізь гнилі. Звук, мабуть, був як постріл.

– Невже? – ввічливо спитала Мері.

– Нещасна Една гралася внизу, – продовжив лікар. Він дивився їй просто в очі. – І уламки її посікли. Розумієте?

– Я бачила, як це сталося, – Мері похитала головою. – І чула.

– Ну, напевно тут не скажеш, – доктор Генніс говорив уже геть іншим тоном. – Я знаю, що ви з сестрою Едейн заслуговуєте на повну довіру. Я вже бачив сестру Едейн, до речі. Тож я розраховую, що ви не будете розповідати зайвого... принаймні поки. Не варто збурювати людей, якщо тільки...

– Так я ж їх ніколи й не збурюю... – мовила Мері. І доктор Генніс поїхав у містечко.

Зрештою, сказала вона собі, була ж якась мізерна ймовірність, що то просто завалилася стара стайня. Що то стайня зробила такий жах з бідною Едною. Вона пошкодувала, що бодай натякнула на інше пояснення, але ж сестра Едейн була дуже розважлива людина. Поки вона дійшла, те, що відбулося, уже змаліло й віддалилося, бо воно було надто жахливе. Коли вона увійшла, міс Фовлер повідомила їй новину: кілька аеропланів промайнули вгорі пів години тому.

– А, я думала, що я щось таке чула, – мовила Мері. – Я піду в сад. Є гас.

– Так, але... що то в тебе на черевиках? Вони ж мокрі. Перевзуйся негайно.

Мері не просто перевзулася. Вона загорнула черевики в папір і поклала в сумку до пляшки. Зрештою, вона вирушила, озброївшись у кухні найдовшою коцюбою.

– Знову дощить, – мовила міс Фовлер наостанок. – Але... я знаю, тобі спокою не буде, поки не доробиш.

– Я недовго. Вже все складено. А деструктор я накрила, не відвологне.

Сад наливаввся присмерком. Мері закінчила приготування й скропила спалюване жертвовною олією. Вона вже чиркнула сірником, який спопелить її серце, коли десь позаду, за щільними португальськими лаврами, хтось чи то застогнав, чи то захрипів.

– Чіпе? – спитала вона нетерпляче. Але хто-хто, а Чіп, з його древнім хворим попереком, у своєму затишному котеджі, не порушив би святості моменту.

– Вівця, – вирішила Мері й закинула сірник. Ватра заревла. Ніч сполохано сахнулася.

«Як би Віннові сподобалося!» – подумала вона й відступила від полум'я.

І в тому світлі вона побачила щось кроків за п'ять, під лаврами. Те щось виявилось чоловіком, що нерухомо скоцюрбився біля підніжжя дуба. Упоперек його тіла, закриваючи одну ногу до черевика, лежав уламок гілки. Голова його без капелюха повсякчас хиталася з боку на бік, а от тіло не рухалося зовсім. Він мав на собі однострій, що зблизька дещо нагадував Віннів. Теж защібався навскоси через груди. На мить вона подумала, що то один з юнаків, які приходили на похорон. Але в тих волосся було густе й темне, а цей був білявий, як малюк. І стрижка в нього була така коротка, що знизу просвічувала огидна рожева шкіра. Він ворухив губами.

– Що ви кажете? – спитала Мері, схилившись до нього.

– *Laty! Laty! Laty!*¹ – шепотів він. Руки його ковзали по мокрому мертвому листю. Вона не сумнівалася в його національності. Вона стала така зла, що відійшла до деструктора, хоч там і було ще рано ворухити коцюбою. Занадто жарко. Віннові книги добре зайнялися. Вона подивилася на дуб за чоловіком. Кілька тонших гілок нагорі та дві-три гнилі внизу відчахнулися й засипали доріжку. Схоже, він зачепився за дерево, коли падав. Вінн казав, що випасти з аероплана досить легко. Вінн казав, що дерева добре гасять швидкість падіння авіатора. Але цей авіатор, мабуть, зламався, а то б він відповз чи ліг зручніше. Він був такий безпорадний. Тільки ця його жаклива рухлива голова. Втім, за ременем у нього була кобура для зброї... Мері ненавиділа зброю. Кілька місяців тому, почитавши деякі репортажі з Бельгії, вони з міс Фовлер і собі придбали револьвер. Великий револьвер, і стріляв він кулями з пласкими кінчиками. Вінн сказав, що такі заборонені правилами бою проти цивілізованого ворога.

– Нам підходить, – вирекла тоді міс Фовлер. – Покажи Мері, як воно працює.

І Вінн, сміючись з самої думки про те, що це може стати їм у пригоді, зводив зіщулену Мері до закинутих мармурових кар'єрів на пасторових землях. Там він показав їй, як стріляти з тієї жакливої штуkenції. Револьвер лежав у верхній лівій шухлядці її туалетного столика, ця пам'ятку вона не спалила. Вінну було би приємно бачити, як вона не боїться.

Ішов дощ. Вона прошигнула в дім. Коли Мері поверталася, то очі в тій білявій голові запалали надією. Рот навіть спробував усміхнутися. Але вигляд револьвера обернув ті кутики рота вниз, просто як в Едни Геріт. З одного ока викотилася слюза, а голова сіпнула від плеча до плеча, ніби намагаючись щось цим сказати.

– *Cassée. Tout cassée,*² – видихнула істота.

– Що таке? – зневажливо мовила Мері. Вона не наближалася, хоча в того рухалася тільки голова.

– *Cassée,* – повторила істота. – *Che me rends. Le médecin! Toctor!*³

– *Nein!* – мовила вона. Все, що вона не могла висловити через мізерний запас німецьких слів, чудово висловлював її великий револьвер. – *Ich haben der todt Kinder gesehn.*⁴

Голова завмерла. Рука Мері опустилася. Вона дуже переймалася, щоб не натиснути випадково на гачок, щоб не вистрілити. Почекавши трохи, вона знову стала до деструктора. Полум'я спадало. Вона покопирсалася коцюбою у Віннових обвуглених книжках. Голова знову застогнала про лікаря.

– Годі! – мовила Мері й тупнула ногою. – Годі, поганцю чортовий!

Як легко й природно було це казати. Це були слова Вінна. А Вінн був джентльмен, який за жодної у світі причини не пошматував би так маленьку Едну на яскраві стрічки й лахміття. Але Едну пошматувала істота, яка тепер скоцорбилосся під дубом. Так несхоже на ті газетні жахи, які вона читала міс Фовлер. Мері це бачила на власні очі на кухонному столі «Королівського дуба». Не варто надовго про це замислюватися. Вінн помер, і все його майно злипалося зараз, і шурхотіло, і виблискувало під її рішучою коцюбою, і ставало червоно-чорним порохом та сірими листками попелу. Й істота під дубом помре теж. Мері бачила смерть неодноразово. Як вона казала міс Фовлер, вона походила з родини, де люди мали звичку вмирати «за найприкріших обставин». Вона не піде, поки не переконається остаточно, що істота померла.

Померла, як її милий батько в кінці вісімдесятих. І тітка Мері у вісімдесят дев'ятому. І мама в дев'яносто першому. І кузен Дік у дев'яносто п'ятому. І покоївка леді Макозленд у дев'яносто дев'ятому. І сестра леді Макозленд у дев'ятсот першому. І Вінн, похований п'ять днів тому. І Една Геріт, яка ще чекає, щоб земля сховала її, як годиться. Вона згадувала, прикусивши нижню губу одним буруватим зубом, насупивши брови, напруживши носа. Вона так шкрябала коцюбою, що чіпляла ґратку вниз, але поверху цегли рухала її акуратно. Подивилася на годинник. Уже було майже пів на четверту, і дощ перетворився на справжню зливу. Чай буде о п'ятій. Якщо істота доти не помере, вона геть вимокне й муситиме переодягнутися. Але поки що вона зосередилася на тому, як добре палали Віннові речі, попри всю цю шумку воду. Так, раз-по-раз з загальної маси випинався корінець книжки, і можна було легко прочитати назву. Фізичне навантаження її зігріло до самих кісток. Вона тихенько наспівувала. Співати вголос вона ніколи не вміла. Вона ніколи раніше не притримувалася тих новітніх поглядів, до яких була частково схильна сама міс Фовлер, щодо місця жінки у світі. Але зараз, так, вона вбачала в них дещо вартісне. Ось, наприклад, те, що вона робила зараз, це була її робота. Жоден чоловік, не кажучи вже про доктора Генніса, не міг би її виконати. Чоловік був би за таких обставин «спортсменом», як сказав би Вінн: усе покинув би, побіг по допомогу. Поза сумнівом, заніс би істоту в хату. А от жінка мусила будувати щасливий дім для... для чоловіка й дітей. А як ні... і про це не варто було замислюватися... але...

– Годі! – крикнула вона ще раз у пітьму. – Кажу тобі, nein! Ich haben der todt Kinder gesehn.

Але факт залишався фактом. Жінка, що нічого з цього не мала, все ж могла бути корисною... у деяких випадках кориснішою за чоловіка. Вражена цією захоплюючою таємницею, Мері гатила по горілому так сильно, наче забивала бруківку. Дощ заливав вогонь, було надто темно, аби щось побачити, але відчувалося, що вона своє зробила. Внизу деструктора ще тлів тьмянний червоний жар. Не такий, щоби підпалити дерев'яну накривку, якщо частково заслонити піч від дощу. Так вона й зробила, й сперлася на коцюбу. І чекала. Її охопило почуття невимовного захвату. Вона вже нічого не думала, тільки повністю віддалася почуттям. Із м'ясою насолодою вона почула те, чого стільки разів чекала з жахом і болем. Мері усміхнено нахилилася вперед. Так, вона не помилилася. Вона заплющила очі, щоби чути тільки цей звук. Він раптово урвався.

– Нумо, – ледь чутно промурмотіла вона. – Ще не час.

І зрештою час настав, дуже чітко, між двох поривів дощу. Мері Постґейт коротко втягнула повітря й затремтіла від голови до ніг.

– Усе гаразд, – задоволено мовила вона й повернулася додому. І вдома, плюнувши на всі місцеві звичаї, довго ніжилася в гарячій ванні перед чаєм. А опісля виляглася на дивані з виглядом, як на те сказала міс Фовлер, «гарненької панянки».

Примітки:

1. Lary. – Леді (англ. спотворене).
2. Cassée. Tout cassée. – Зламана, все зламана (фр. спотворене).
3. Che me rends. Le médecin! Toctor! – Я здаюсь. Лікаря! Лікаря! (фр., англ. спотворене).
4. Nein!.. Ich haben der todt Kinder gesehn. – Ні!.. Я бачила мертву дитину (нім. спотворене).

ПУБЛІЦИСТИКА

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

Нарис історії письменства південнокарпатських українців^{*}

1. Південні схили Карпат у давнину

У найранніший період історичної доби південнокарпатська територія, на якій живуть тепер українці поруч із іншими народами, не належала нікому. Була це нічия земля, і ставала вона землею того, хто на ній поселювався. Вона не належала ні до Київської Русі, ні до Великоморавської держави. До Великоморавської держави вона не могла належати тому, що від неї була відокремлена непрохідним пасмом лісів на межі теперішньої Східної і Середньої Словаччини. Щоб належала вона до складу Київської Русі, немає ніяких доказів, на основі яких можна було б це твердити.

Нам треба знати, що в давнину не існувало граничних меж у такому вигляді, в якому вони існують сьогодні. Тоді границі держав переважно визначались не лінією, а широким у десятки кілометрів пасмом території. Таким граничним пасмом і такою ніким не заселеною областю були у давнину південні схили Карпатських гір, які тепер заселені українцями.

У давнину на терені, яким є Європа, перерізана горами із сходу на захід, із півночі на південь, державне і політичне життя в окремих країнах було сконцентровано головню в центральних містах і містечках, де перебували князі або жили королі. Покрайні області були у значній мірі вільні, і життя у них протікало як у специфічній області, що має завдання охороняти країну від зовнішніх нападів. Якщо ці покрайні області були лісисті, то на їх краю у долинах річок і потоків та інших проходів створювалися засіки, які мали охороняти перед приходом ворогів. Для контактів із сусідами у тих засіках пророблювалися ворота, які охоронялися військовою сторожею.

Саме так було на південнокарпатській території. Вона була областю, що простягалася на північному сході угорського королівства і якою вело кілька проходів на північний і східний бік Карпат. І от у долинах річок у пасмі, де починалися ліси, були створювані такі засіки, а в них ворота, і їх охороняла військова чи напіввійськова сторожа (варта). З національного погляду склад цих варт був неоднорідний. Найдавніші документи Угорщини показують, що у складі цих варт стояли поруч із печенігами і ясами й русини (українці). Ось ці українці були, мабуть, першими нашими предками, які заселяли території південнокарпатських схилів. Про перше заселення південнокарпатської території українцями свідчать деякі топонімічні назви, які живуть і сьогодні в південній підкарпатській області та й дещо далі на півдні. Такою, наприклад, є назва Земплин, що розвинулася із Землин, утвореного від прикметника земельнь, що є східнослов'янською мовною формою, бо якби поселення засновували західні слов'яни, назва звучала б Земин, без звука л, який у наведеній нами

^{*} Стаття є першою частиною більшої роботи, написаної 1966 року, яка мала бути допоміжним посібником для середніх шкіл. Через відгуки одної рецензентки про роботу як ненаписану в дусі соціалістичних ідей не була видана.

назві вказує на східнослов'янське походження назви, а назва знов на те, що за нею слід бачити русинів (українців).

2. Заселення південнокарпатської території українцями

Деякі історики найдавнішими вістками про українців у південних Карпатах вважають вирази *dux Ruizorum* і *marchia Ruthenorum*, що знаходяться у Гільдесгаймських анналах, які нібито свідчать про наявність руської (української) області чи країни та їх ватажків у згаданій області. Вираз *marchia Ruthenorum* знаходиться і в біографії зальцбурзького єпископа Конрада. Але ці вирази не слід брати за докази про існування руської області чи якогось руського князівства у південних Карпатах. На другому боці, майже всі історики припускають, що українці на південних схилах Карпатських гір появляються вже в XI столітті і заселяють їх. Згідно з Петровим, перші українці (русини) на південнокарпатську територію могли приходити двома способами: 1. добровільно, йдучи і поселяючись по цілій території у пошуках все нових і нових країв як пастухи з худобою і 2. недобровільно, на службу до угорських королів, які їх розселявали на межах держави як пограничну варту. Угорські джерела говорять, що в короля Коломана, який панував у 1095 – 1116 роках, був на службі руський (український) загін його особистої охорони. Це є реальний факт і він підтверджується цілим рядом даних про зносини Руси з Угорщиною за часів панування київських князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого.

Угорські королі перебували в родинних зв'язках з київськими князями; наприклад, угорський король Андрій I був одружений з дочкою київського князя Ярослава Анастасією. Ось при таких зносинах і взаєминах Угорщини й Руси появлялися в Угорщині українці не лише на королівському дворі, а й інде, зокрема там, де була не зайнята, ніким не заселена територія.

Дальші вістки про русинів на півдні Карпат походять із XIII століття. У Велико-варадинському реєстрі 1217 року є згадка, як пише Петров, про вільних русинів у згаданій області. Дальші вістки про українців на південних схилах Карпатських гір знаходимо в угорських королівських грамотах 1251, 1266 рр., які уже говорять і про русинів (українців) на території між Ондавою і Лабірцем. В той же самий час виникають у південних Карпатах і перші українські оселі, які з первісними назвами існують і сьогодні.

Південнокарпатська територія заселялась українцями поступово. Українці заселяли її, приходячи як пастухи і згодом хлібороби, ідучи у напрямі річок і долин все вище і вище у передгір'я. Таке заселення українцями південнокарпатської території не було планомірним і однаковим, а відбувалося вроздріб, малими групами по долинах річок та в міжгір'ях, залежно від інтенсивності, з якою вони пасли стада тварин або вирубували ліс і палили його під орну землю.

Південні схили карпатських гір українці заселили не в один і той самий час. Вони приходили сюди на вільну і нічию землю в один період у більшому числі, в інший у меншому, приходячи і відходячи протягом довгих сторіч аж до XVIII століття. Про це говорять історичні документи, на основі яких видно, що держава про поселення українців у південних Карпатах довідувалася аж далеко пізніше після того, коли вони вже не існували і ніякого населення в них вже не було. Загальноприйнятою є думка, що українці у Карпатах у давнину жили не в самих горах, а нижче у напрямі на південь від тої смуги Карпат, у якій вони проживають сьогодні. Згідно з цією думкою, на північ у підгір'я Карпат вони посувалися під тиском з півдня та зокрема внаслідок частих воєн, які відбувалися в Центральній і Південній Європі протягом довгих років, таким способом уникаючи від розрухи.

Аналогічним способом заселялася південнокарпатська територія українцями і з північного боку Карпат, коли перевалами, долинами річок і іншими переходами сюди переселялися українці із півночі. Про це свідчить цілий ряд однакових назв сіл та інших топонімічних назв на північному і на південному боці Карпат, як і однакова говірка українців по той і по цей їх бік. Випадки переселення українців із північного боку Карпат на південний бік свідчать ще про те, що північнокарпатські українці не переривали своїх зв'язків із братами на сході і півночі, що вони стикалися з ними, обмінювалися з ними матеріальними і культурними цінностями, приймаючи активну участь у їх створенні як цінностей загальноукраїнських.

3. Життя українців у південних Карпатах

Заселяючи територію південних Карпат, українці влаштовували своє життя як за своїми звичаями і традиціями, так і залежно від політичних умов, у яких вони опинялись. Територія, на якій вони поселились, ставала залежною від угорських королів і магнатів і лиш часом нею управляли свої люди, як, наприклад Федір Корятович наприкінці XIV сторіччя або такого ж візантійського обряду серби, як, наприклад деспот Петро Бранкович та інші. В інші століття південнокарпатською територією як своїми маєтками управляли угорські католицькі та семигородські протестантські князі, під час правління яких вона зазнавала знущань і утисків як у соціальному, так і національному, церковному і політичному відношеннях. Особливо великих утисків зазнавало українське населення південного підкарпаття з боку католицького володаря Ужгородської домонії Другета, що панував у середній і західній частинах згаданої області впродовж майже п'яти століть. Під натиском Другета південнокарпатським українцям в середині XVII століття була нав'язана унія, проти якої у початковий період її не раз підіймалися силою, намагаючись її скасувати. Відомі їх заворушення з цього приводу в Красному Броді, в місцевостях Мараморошу та інде. Ці заворушення спричинялися навіть до вбивства окремих уніатських єпископів.

В порівнянні з римо-католицькими володарями значно меншого релігійного і національного утиску зазнавали південнокарпатські українці з боку семигородських князів. Семигородські князі, будучи протестантами, були противниками католиків і часом на православних українців дивилися як на своїх союзників, використовуючи їх у своїх цілях і обороняючи їх обряд і церковні звичаї.

Південнокарпатські українці брали участь у протикатолицьких і протиабсбурзьких рухах та в ряді інших антифеодальних рухів, у повстанні Юрія Дождя, Бетлена, Текелія тощо. Однак їх участь у цих рухах була пасивною. Вони не створювали своєї національної чи соціальної програми і виступали у них тільки як рядові повстанці. Однак інколи вони попадали близько до князів. Так, православний єпископ Петро Парфеній був навіть вихователем семигородського князя Юрія Раковця.

Тяжкий соціальний утиск змушував південнокарпатських українців ставити опір владі. Найвиразнішою формою такого опору владі у південнокарпатських українців, як і в словаків, поляків та інших народів, був рух опришків. Цей рух полягав у тому, що селяни втікали від своїх панів у гори і нападали на панські маєтки, палили, руйнували їх, розбирали панське майно і розділяли його між собою або роздавали його безмаєтним. Такі рухи на південнокарпатській території існували ще від половини XV століття. Історичні документи, які зберігаються в Бардіївському архіві та в інших містечках теперішньої Східної Словаччини, свідчать, що численна ватага опришків існувала і діяла на території теперішньої Північно-Східної Словаччини вже 1492 року. У складі цієї ватаги опришків були втікачі із південнокарпатських українських сіл, як Руська Волова, Красний Брід, Улич, Пстрина та інші й одночасно втікачі із північного боку Карпат, польських і словацьких сіл, як і навіть особи з Наддніпрянської України.

Опришківський рух був пасивною формою протесту проти світу, викликаною заперечням відношенням до державної і політичної влади. Цей опришківський рух південнокарпатських українців був аналогічним до такого ж руху чеського, словацького та інших народів. Згодом подібних ватаг опришків у південних Карпатах було далеко більше. Їх існування доводить велика кількість історичних переказів, які збереглися серед підкарпатських українців. Опришківський рух як форма протесту і незгод з державою, політичною і головно соціальною владою існував у південних Карпатах навіть аж до ХХ століття.

4. Культурне життя південнокарпатських українців

Заселяючи південні схили Карпат більшими або меншими громадами, українці бралися й до організування свого культурного життя. Як усюди в той час у Європі, і в них культурне життя розвивалось невід'ємно від церковних і релігійних проблем. Першим кроком до культурного життя південнокарпатських українців була організація церкви та церковних інституцій. Такими їх церковними інституціями й одночасно і важливими центрами їх культури були монастирі, в яких процвітав не лише сухий аскетизм, а й школа, наука, культура, література і мистецтво. Таких монастирів на південнокарпатській території було кілька. Лише у східній частині південнокарпатської території у Мараморші від XIV до XV століття існувало шість монастирів. У монастирях переписувались книги, створювались церковні, релігійні й літературні твори та концентрувалось у них усе культурне життя. Ряд монастирів мав значні маєтки, як і велику владу у своїй околиці. Сильним був, наприклад Грушівський монастир, ігумени якого від 1391 року мали як церковну, так і політичну міць.

Церковну організацію у формі єпархії у південних Карпатах ми можемо бачити у XV столітті, коли королівські грамоти говорять про пресвітера Луку, однак про південнокарпатського руського (українського) єпископа вони говорять аж у 1581 році, коли згадують єпископа Іларіона. Єпископські центри на південнокарпатській території були важливими вогнищами культурного і церковно-політичного життя. Протягом віків вони були змушені вести боротьбу проти угорських єпископів і відстоювати перед ними свою незалежність.

5. Стара література південнокарпатських українців

Доба розвитку старої культури і літератури у південних Карпатах, яка тривала майже сімсот років, має цілий ряд особливостей, які не перестали діяти ні протягом наступних епох.

Передусім на розвиток української культури і літератури в південних Карпатах, обумовлюючи його з різних боків і різних аспектів, впливало географічне положення південнокарпатської території. Карпати є природним бар'єром, який відокремлює Східну Європу від Центральної Європи, і для кожного, хто хотів просувати свій політичний вплив із сходу на захід або навпаки, із заходу на схід, вони були великою перешкодою. На Карпатах часто стикалися інтереси різних країн. Внаслідок цього південнокарпатські українці, що займали південну частину цього природного бар'єру, були об'єктом інтересу навколишніх держав і народів як у політичному, релігійному, так і культурному відношеннях. Недаремно Драгоманов говорив, що Закарпаття було із Словаччиною тим мостом, через який проходив вплив західноєвропейської культури і письменства, його образів і сюжетів, ідей і думок у Східну Європу.

Південнокарпатська територія, заселена українцями, належала до прикордонної

смуги, на якій стикались церковні інтереси східної і західної церков. Якщо візьмемо до відома той факт, що церква в середніх віках як на заході, так і на сході грала велику часто й вирішальну роль у політичній владі у країнах, то слід погодитись з тим, що територія південних Карпат у різних планах і комбінаціях чужих урядів на цьому полі мала немаловажне значення. Церква була одним із засобів влади, посередництвом церкви держави намагалися держати південні Карпати у сфері свого впливу. Це приводило до зовнішніх втручань у церковні справи південнокарпатських українців, висилань різних місій на їх територію, щоб привернути їх, іновірців, на свій бік. Це було з одного боку. З другого, бажало говорити про себе і заявляти про своє існування в цих справах і південнокарпатське українське населення. Воно могло й говорило про це в основному посередництвом своєї власної церкви. Уже в XV столітті південнокарпатські українці, чільні церковні діячі виступають як репрезентанти деяких прав свого народу. Проводячи свою діяльність, вони не сиділи дома й виїжджали у сусідні країни з цією метою. Так, наприклад, південнокарпатський український єпископ Василь у 1597 році виїхав у Прагу до чеського короля Рудольфа II.

Безпосередніми сусідами південнокарпатських українців були на заході римо-католики словаки, на півдні римо-католики мадяри, на південному сході православні румуни, далі на півночі за північноукраїнською територією знову римо-католики поляки. Південнокарпатська українська територія була, у першу чергу, цілєю римо-католиків мадяр, їх державно-політичної влади й уряду, звідки для українців ішла найбільша загроза. На заході римо-католики словаки так само були утискувані угорською владою і словацько-український діалог внаслідок цього не мав майже ніяких підстав. Деякі позитивні моменти для розвитку культури південнокарпатських українців давали православні румуни, а згодом семигородські протестантські князі, які постійно змагалися з католицькими габсбургами. Семигородські князі не посягали на православну віру українців. Часом вони брали їх як своїх союзників. У великій кількості доходили до південнокарпатських українців вістки про українсько-польські суперечки. Про це знаходимо цілий ряд даних у записках українців, бо українсько-польське питання, хоч у його вирі вони не перебували, було для них органічно важливим і цікавим.

Зазіхання римо-католицької угорської влади на південнокарпатських українців найсильніше виявилось протягом XVII і XVIII віків. Тоді панівні кола Угорщини запроваджують 1646 року в Ужгороді унію, боротьба з якою у південних Карпатах тривала аж до першої половини XVIII століття. Запровадженням унії у південних Карпатах церкву українців повністю підкорили собі ягерські архієпископи, які скасували самостійність Мукачівської єпархії й таким чином і релятивно автономне середовище розвитку їх культури.

Запровадження унії у південних Карпатах мало різні наслідки для розвитку культурного і політичного життя українців. З одного боку, під час унії доходило до численних шкод у культурі, свідомого і планомирного вигублення їх традиційної культури. Це вигублення і винищення їх культури проводилось і таким способом, як підпали книжок і рукописів південнокарпатських українців, через брак яких сьогодні ми не можемо мати повну уяву про розвиток нашої культури і літератури в розглядуваному періоді. До такого винищення старих рукописів і книжок дійшло у південних Карпатах за єпископа Йосифа Годемарського, за наказом якого було спалено велику кількість старих книжок і рукописів як зайвих, непотрібних і єретичних. Крім того, запровадження унії привело до того, що в письменстві південнокарпатських українців втрачається формальна і поетична різноманітність і появляється полеміка навколо культурних і релігійних питань, за якою слід бачити не літературні, а національні і політичні мотиви. На другому боці, запровадження унії привело південнокарпатських українців у коло культурних проблем Західної Європи, яка у той час була вогнищем

не тільки європейської, а й світової культури, науки і освіти. Воно ознайомило українців з тими думками й ідеями, які ворушили Західною Європою і через вияснення вищих правд піднімало і вело їх до прогресу.

Другим фактором, який впливав на розвиток культури південнокарпатських українців, була ідея їх самозбереження, ідея збереження своєї батьківської віри і батьківських звичаїв, стихійна ідея національної безперервності, ідея прив'язаності до свого власного я, ідея як велика зберігальна енергія, яка підказувала їм не порушувати свої зв'язки з рештою земель українського народу і вела їх до тривалих і постійних контактів із ними.

Південнокарпатські українці постійно стикалися із своїми братами на північному боці Карпат й із братами на сході навколо Дніпра і Запоріжжя. Вони їздили на схід, їздили у Львів, Київ учитися і поверталися назад, приносячи з собою ті думки і ті настрої й літературні смаки, які панували в Україні. Південнокарпатські українці були обізнані із справами в Україні, знали про них і евідували, реєстрували їх. Якщо, з одного боку, південнокарпатські українці їздили в Центральну Україну і так стикалися з нею, то, з другого боку, у південних Карпатах часто появлялися українці з Наддніпряни. Так, наприклад, серед опришків у південних Карпатах кінця XV століття зустрічаємо окремих осіб, які походили з Полтавщини, а саме якийсь Андрій із Полтавщини був членом розбійницької ватаги, яка діяла на території теперішньої Східної Словаччини у 1492 році. Були українці з Наддніпряни у південних Карпатах і в середині XVII ст. Були це козаки лісовчики, що 1619 року прийшли на Краківщину і, переходячи через Карпати, ходили в Угорщину. Після того козаки у південних Карпатах появлялися ще кілька разів. Щодо контактів південнокарпатських українців з рештою українських земель слід згадати ще той факт, що південнокарпатці виступали часом і в козацькій боротьбі. У рядах українського війська, очоленого Богданом Хмельницьким, були й вихідці з південних Карпат. Наприклад, у польських джерелах часто згадується Василь Савка, виходець із села Стебника теперішнього Бардіївського округу.

Інтерес до південнокарпатських українців у цей період виявляли і різні діячі України. Так, 1664 року Холмський єпископ Яків Суша у Римі домагався канонізації Мукачівського єпископства. Яків Суша у Римі виконував завдання Гаврила Коленди, адміністратора Київсько-Галицької митрополії і виступав там із претензіями на ієрархічне підпорядкування Мукачєва Києву, а не Ягру.

Південнокарпатські українці ходили на навчання на схід від Карпат досить часто. Кілька з них навчалось в Києво-Могилянській академії та в інших школах. В роботі Андрія Чуми й Андрія Бондаря «Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині», ч. 1, Пряшів, 1967 ми можемо дочитатись, що південнокарпатці вчилися у Києво-Могилянській академії у 1754, 1755, 1758, 1798 роках, між якими у 1754 – 1755 році знаходився уродженець із Бардіївщини. Південнокарпатські українці вчилися у Києві і раніше. Про це свідчить запис на одній богослужбовій книзі у селі Шариському Щавнику, який був зроблений 1690 року і в якому автор запису говорить про те, що він переплив Дніпрову воду і зміряв Дніпрові глибини і знову повернувся у свій край.

Живий обмін і контакти південнокарпатських українців із рештою земель України приводили до того, що в південних Карпатах були роблені спроби переймати форми церковної й політичної боротьби за своє існування в такому вигляді, в якому вони існували в Україні. Так, 1684 року в Гуменному за зразком інших українських братств виникло при гуменській церкві братство з тою ж метою, з якою існували по всій території України. Однак вістки про це Гуменське братство дуже скупі і треба гадати, що воно існувало короткий час і не встигло виявитись у своїй повній силі.

Ходячи із південних Карпат в Україну і повертаючи назад, південнокарпатські

українці попадали у безпосередні контакти з ядром української культури, черпали з нього і почерпнуте приносили додому. Вони приносили у південні Карпати книги, видані і написані в Україні або рукописи, написані там, і переписували їх у себе, користаючись ними у своїй культурно-освітній, навчальній і проповідницькій роботі.

У той час в Україні був цілий ряд друкарень, у яких друкувалися книжки як релігійного, так і світського характеру. Друкарні були у містах Невижі, Львові, Острозі, Єв'ї, Стрятині, Дерманському монастирі, Крилосі, Угорцях, Києві, Могилеві, Почаєві, Луцьку, Рахманові, Чорненському монастирі, Чернігові й інде. У південні Карпати попадали книжки, видані переважно в Києві, Львові, Почаєві, Острозі та й видані на білоруській мовній території. Книжки, видані в друкарнях у цих містах, ми і сьогодні можемо знайти в південних Карпатах в окремих селах у церквах та в приватних людей. В давнину цих книжок у наших селах при церквах було далеко більше, як показують канонічні візитації мукачівських єпископів по своїй розлогії епархії у першій половині та в середині XVIII століття. Згадувані книжки у південнокарпатських селах при окремих церквах були у кількості трьох аж п'ятих книжок. Між ними були й книжки, видані в Трнаві й абсолютно не було в них книжок, надрукованих у Росії. Всі ці книжки були книжками в основному релігійного характеру. Разом із принесеними рукописами світського характеру вони були значною підтримкою і підмогою в бажанні вистояти перед римо-католицьким насильством, вони були силою в обороні своєї віри, своєї мови, своєї правди і своїх прав. Значного поширення із цих книжок між південнокарпатськими українцями набували різні підручники, потрібні для тодішньої елементарної освіти.

Багато із принесених з України книжок і рукописів у південних Карпати було переписувано рукою. Так були переписані у нас твори ряду українських письменників XVII – XVIII сторіч. Ці твори не лише ознайолювали південнокарпатців з українською культурою і збагачували їх знаннями, а були їм зразком для власної творчості, власного складання творів. Такими були зокрема твори Кирила Транквіліона-Ставровецького і Йоаникія Галятовського, з рукописних творів твори перекладної літератури, як повість «Александрія», різні апокрифічні оповідання і повісті, легенди, пісні і духовні вірші. Наприклад, лише одна «Александрія» була переписана у південних Карпатах кілька разів. Якщо зважимо той факт, що стародавня повість про Александра Македонського була невідома декотрим іншим слов'янським народам, то її наявність у південнокарпатців слід оцінювати як факт немаловажного значення.

Принесені із сходу книжки і рукописи були переписувані в цілому ряді наших сіл. Твір Кирила Травкліона-Ставровецького «Зеркало богословія» 1742 року був переписаний у селі Репейові з видання 1618 року. Кілька розділів з іншої книги того ж автора Кирила Травкліона-Ставровецького «Перло многоцінное» знаходимо в Колочавському збірнику 1747 року в середній частині південних Карпат. Знали південнокарпатські українці й твори Йоаникія Галятовського, його проповіді, як і твір «Наука албо способ зложеня казання», який служив їм за теоретичну настанову для складання своїх власних проповідей ще й у першій половині XIX сторіччя. Були переписувані у південних Карпатах також твори, складені на північному їх боці. У переважній більшості були це тлумачні євангелія, які містили тлумачення, пояснення до євангелійних текстів і читань у церкві. Далі, були це псалтирі, переслідвані церквою книги як сонники, пташники й ряд інших астрологічних творів, у яких були пояснювані сні, передбачення погоди, людської долі та інші, які серед простого народу користалися великою популярністю.

Важливою умовою розвитку культури південнокарпатських українців були їх школи. Які це були школи у першому періоді їх поселення на південнокарпатській території, важко говорити, бо ніяких документів про них не залишилося. Оскільки школи тоді існували в іншій формі, ніж у нових віках, слід гадати, що ці школи являли собою

навчання грамоти при церквах та монастирях. Перша згадка про школу у ближчому вже до сучасного розуміння школи в українських південних Карпатах походить із 1593 року, яка говорить, що така школа знаходилась у селі Порач на Спиші, про що довідуємось із вже згадуваної книги Андрія Чуми та Андрія Бондаря. Подібні школи існували й у селах Лукові, Ряшеві, Литмановій та інших. Ці школи містилися в одній із сільських хат і грамоті навчав у них дяк, часом і священник.

Інтенсивнішого розвитку шкільництво у південних Карпатах досягає аж під кінець XVII століття, коли в центральноевропейських країнах видно намагання мати всюди елементарні приходські школи. До того, завданням цих шкіл було навчати азбуці, катехизису, церковному співу і елементарним рахункам. Найвідомішою ж середньою школою на півдні Карпат була Гуменська колегія – школа типу гімназії. Виникла вона в Гуменному 1613 року. У 1640 році вона була перенесена в Ужгород і діяла там аж до нового часу, являючись вогнищем освіти і для південнокарпатських українців.

Дальша школа у південних Карпатах виникла 1744 року. Була це богословська школа. Вона була заснована єпископом Мануїлом Ольшавським для потреб єпархії. 1778 року єпископом Андрієм Бачинським була вона перенесена до Ужгорода і перетворена у духовну семінарію. У 1794 році було відкрито в Ужгороді учительську семінарію. Ось це були середні і вищі школи на території, яку заселяли південнокарпатські українці. Були це школи в деякій мірі залежні й від державної влади. Крім них, у південних Карпатах був ще один тип шкіл, а саме той, який був чи не найважливішим вогнищем у поширенні освіти й культури у південних Карпатах, тип, що визначається назвою монастирської школи. Монастирські школи на південнокарпатській українській території були в Красному Броді, Великому Буківці, Грушеві, Марія Повчі та інших менших монастирях.

Найвідомішими із них були Краснобрідська та Маріяповчанська школи, відомі своїм вкладом і в загальноукраїнську культуру. Відомі вони із-за розроблення філософської думки та віршування.

Великий вплив на розвиток культури південнокарпатських українців мала школа сусідніх народів. Південнокарпатці ходили вчитись у школи майже всіх сусідніх країн і народів: словаків, мадьяр, поляків, румун а то й чехів. Однак ходили вони в ці школи на навчання не систематично. У словацьку Трnavу вони ходили на навчання від початку XVIII століття, далі вони ходили вчитись у Будапешт, Відень і Ягер. Попадали вони й у школи в Кошицях і Великому Варадіні. В цих школах вони стикалися з представниками інших народів, їх ідейними і розумовими досягненнями, які надавали їм поштовхи й імпульси для свого власного розвитку. Нерідко траплялися випадки, коли південнокарпатські українці, закінчивши школи в чужому краю, там і залишались і ставали визначними діячами історії і суспільного життя тих народів, як, наприклад, уродженець південних Карпат Іван Зейкан на початку XVIII століття виїхав у Росію, був там учителем майбутнього імператора Петра II, а згодом домашнім учителем майбутнього російського поета Сумарокова. Від'їзд Івана Зейкана в Росію слід розглядати як один із випадків великої хвилі переходу освічених людей із цілої України в Росію за покликом Петра I для піднімання освіти і культури в Росії.

У другій половині XVIII століття шкільництво у південних Карпатах, зокрема, у справі вивчення своєї мови досягло такого високого рівня, що виробляється тут своя літературна мова, своя правописна і граматична традиція, яку бачимо обов'язковою в кожного культурного і освітнього діяча, виробляється тут закарпатський тип старої української літературної мови, що тут співіснує поряд із латинською мовою. Душею цієї школи був єпископ Андрій Бачинський, який всебічно старався про підвищення рівня шкільництва й освіти. В той же самий період із південних Карпат вийшов цілий ряд освічених людей, які внесли цінний вклад в науку і культуру інших народів. Ряд закарпатців викладав в університетах Будапешта, Львова, Кракова,

на початку XIX століття в Росії, куди виїхали вони, кинувши свій народ, його потреби і проблеми напризволяще і йдучи за кусником хліба на службу до далеких країв. Цей від'їзд освічених людей негативно позначився на подальшому розвитку культури південнокарпатських українців. Із-за цього від'їзду освіта в них упала, і в той час, коли слов'янські народи почали відроджуватись, пробуджуватись і прямувати до свого власного розвитку, південнокарпатські українці все сильніше і сильніше відставали позаду, і треба було ще довгого часу, щоб вони пробудились і почали будувати своє власне культурне життя.

6. Література південнокарпатських українців

6.1. Фольклорна творчість

В культурному житті і його будівництві в південнокарпатських українців визначну роль грала фольклорна творчість. Була це творчість, репрезентована народними переказами, легендами, казками, загадками, прислів'ями і приказками та віршами і піснями. Це була творчість, яка побутовала в широких колах простого народу, яка передавалась з уст в уста, з покоління в покоління і так зберігалась на протязі віків. Казки, перекази, легенди, прислів'я розповідались у колах слухачів, сприймались ними від оповідачів і переносились далі у майбутнє. На жаль, наша уява про цю творчість сьогодні у нас неповна. Багато із тих творів, які тоді жили й існували у побуті і виконували роль красного письменства, заступаючи його через його відсутність, забулись і до нашого часу не збереглись. Причини цього були різні. Найголовнішою ж було те, що довго їх ніхто не записував і не зафіксував для тривалого зберігання. Однак і через те деякі із цих творів завдяки щасливому випадку збереглися й для нашого часу у принагідних записах.

Перші записи усної народної творчості на південному Підкарпатті почалися аж на початку XIX століття. Знаходимо їх у граматиці Михайла Лучкая та описі південнокарпатських українських говорів у творі Івана Фогорашія-Бережанина. Правда, не виключена можливість деяких народних пісень у збірниках віршів та в пісенниках XVIII сторіччя. Однак народні пісні у тих збірниках досить важко ідентифікувати і відокремлювати їх від штучної поезії, створеної окремими авторами в дусі церковних настанов, як і штучних ліричних творів. У першій половині XIX століття існував і збірник записаних народних казок, але він не зберігся. Його шукав відомий український етнограф і фольклорист Володимир Гнатюк, та не зайшов його.

Народні пісні у південнокарпатських українців не є найстаршим жанром їх усної народної творчості. Народні пісні виникали у них одночасно із поезією. Спершу їх будова була дуже проста. У них не було рими, не було в них ані ясного строфічного членування.

Якщо подивитись на усну народну творчість південнокарпатських українців з того боку, що вони відображають, що вони відбивають, які події в них знайшли своє відбиття, треба припустити, що багата народна творчість існувала й раніше. Це можна стверджувати, коли послідовно виходити із принципів відображення, із того, що відображене у творах, які події відображені у них і як вони відображені. Цілий ряд південнокарпатських українських народних пісень, переказів, казок і легенд говорить про важке соціальне життя українців, про їх боротьбу з природою під час заселення Карпат, про щастя і нещастя, горе і лихо, які зустрічали їх, коли вони заселяли Карпати. Отже, ці твори відображали події перших сторіч життя українців у Карпатах. Таким твором була, наприклад пісня «Коли мурували білу Маковицю» та інші, як і ряд фантастичних казок про боротьбу з лісом, водою і всяким добром і злом, що не могло виникати іншим способом, ніж в умовах гірських, суворих і важких для життя місцевостей Карпат. У великій мірі у наших предків виникали твори про турецькі на-

вали, про втечу перед зовнішніми ворогами в густі і непрохідні ліси, про війни куруців із лабанцями, про різні заворушення і повстання, про поганих і хороших королів, як і цілий ряд казок і переказів із середовища опришків, які в слухачів користалися зокрема великою популярністю.

Найстаршою з-поміж усієї народної творчості південнокарпатських українців слід вважати їх обрядову творчість. Ця їх творчість виникла на основі колишніх поганських звичаїв. Вона містила і містить у собі ряд елементів колишнього поганського життя, які ніяк не зуміла витіснити церква. Наявність згаданих елементів в обрядовій народній творчості свідчить як про їх давність, так одночасно і про її стійкість.

Такими ж давніми слід нам вважати і народні вірування, уяви про всесвіт, про земні і неземні сили, про різні явища природи, зносини живого і неживого світу, різні медичні вірування, цілий ряд заклинань і замовлянь тощо.

6.2. Письменство XIII – XVIII сторіч

Найстаршими пам'ятками писемності південнокарпатських українців є переписані ними рукописи церковнослов'янських евангелій та різні ділові документи. Найдавнішим текстом переписаного у південних Карпатах церковнослов'янського евангелія є евангеліє 1383 року. Релігійні і культові тексти могли бути в південнокарпатських українців і раніше. Про це можна говорити на підстав того, що на названій території був знайдений ряд давніх пам'яток церковнослов'янської мови, як, наприклад, Остружницькі пергаменові листки XIII століття. Декотрі вчені гадають, що має зв'язок з південнокарпатською українською територією така пам'ятка як «Дванадцять слів Григорія Богослова», мова якої вказує на те, що вона була складена на українсько-словацькому мовному пограниччі чи, вірніше, на східнослов'янсько-західнослов'янському.

Названі дві пам'ятки є пам'ятками церковнослов'янської мови і українські діалектні елементи в них займають маловиразне місце, таке, що не можна з певністю локалізувати їх походження і написання у Карпатах. Належність такої пам'ятки, як Остружницькі пергаменові листки у південних Карпатах принаймні говорить про те, що південнокарпатські українці із своїм заселенням південних Карпат несли з собою і свої культурні і літературні традиції, зберігали їх і плекали їх.

а. Ділове письменство

Перші пам'ятки оригінального письменства південнокарпатських українців – пам'ятки ділового письменства. Найдавніші із цих пам'яток походять із початку XV століття, епохи, яка і в решті українських земель багата на подібні пам'ятки.

Найстарішою пам'яткою ділового письменства у південних Карпатах є післямова до Королевського евангелія 1401 року. Ця післямова є підписом наприкінці евангелія, зробленим його переписувачем. Складається вона всього із кілька слів. Другою діловою пам'яткою, що походить із того ж самого року, є дарча грамота Стефана Вінца. Написана вона на останньому листі вищезгаданого Королевського евангелія. Своєю грамотою Стефан Вінц підтверджує купівлю евангелія і його дарування церкви. Третьою найдавнішою оригінальною пам'яткою ділового письменства південнокарпатських українців є грамота воеводи Балиці і його синів. Цією грамотою воевода Балиця дарує землю Грушівському монастирю. Він визначає межі цієї землі і приписує її до церкви.

Найбільша кількість аналогічних ділових документів південнокарпатських українців походить із пізніших століть. До XV століття відносяться запис на Остружницькому евангелії 1492 року, підроблена грамота Федора Корятовича та словацько-українська грамота 1492 року, яка зберігається в Бардіївському архіві. Із XVI століття відомо нам дуже мало пам'яток ділового письменства. Але до XVII століття відно-

ситься значна їх кількість. Такими є, наприклад, тестамент Миколи Бенядиківського 1603 року, дарча грамота солтиса Олексія Мириловича у Странянах 1606 року, дарча грамота пресвітера Івана Когубця 1685 року, дозвіл будувати церкву в селі Гукливому єпископа Парфенія Петровича 1674 року, повідомлення про заснування монастиря в селі Заріччя 1689 року та ряд інших. З періоду XVIII сторіччя ще більша кількість подібних пам'яток – дарчих і купчих грамот та інших аналогічних записів. Ми їх знаходимо вписаними на сторінках у метриках окремих сіл, у богослужбових книжках і на окремих вільних сторінках або на їх полях та різні інші особисті, метеорологічні, дарчі й купчі записи. Такий же багатий характер мають і записи з візитацій мукачівських єпископів по єпархії та розпорядження єпископської канцелярії у справах церкви і школи зокрема у другій половині XVIII сторіччя.

Грамоти південнокарпатських українців майже нічим не відрізняються від грамот з інших українських територій. Вони так само починаються вступом, у якому той, хто дарував або купував, представлявся за іменем і прізвисьцем, посадою і місцем проживання. Далі в основній частині грамот йшлося про саму купівлю, дарування або приписання та умови, за яких весь акт відбувався, як і визначення купленого і домовленого. Кінець грамот являв собою формулу, у якій було висловлено бажання, щоб дотримували умови грамоти і під карою це порушували їх. В окремих грамотах знаходимо під кінець ще підписи свідків або і самого писаря грамоти, інколи і присутнього державного урядовця.

б. Церковно-проповідницька література

У період XIII – XVIII століть у південнокарпатських українців була досить численна церковно-проповідницька література. Однак суто церковно-проповідницький характер вона не мала. Якщо ми станемо читати тодішні її зразки – тлумачні євангелія, псалтирі або інші аналогічні твори, які пояснюють суть віри або церкви або дають до них виклади, то ми побачимо у ній цілий ряд світських мотивів, сюжетів і прикладів, навіть таких, які ішли врозріз із церковними догмами. Ми знаходимо в них відгуки про важку долю південнокарпатців, про важкі умови їх життя, приклади і пояснення із світського життя, взяті з різних давніших і тогочасних світських прозових творів, повістей, оповідань, легенд і романів, сюжети яких служили ілюстративною частиною тлумачень і пояснень. Ці приклади, ці сюжети й уривки мали неабияке значення в літературному житті південнокарпатців. Будучи взятими із таких творів як «Александрія», «Римські діяння» та ряду історичних творів візантійського письменства, вони залишили свій слід у читачів і слухачів і спрямовували їх естетичні смаки до улюблених у цілому світі літературних тем. В інших творах церковно-проповідницького і культурного характеру, зокрема в піснях, що склали їх уніатська церква, головно її здібні дяки, які співали їх при читанні псалтиря при мерці або в ряді маріанських пісень, ми знову знаходимо численні образи нелегкого життя південнокарпатських українців, образи їх боротьби з бідою, нещастями та іншим людським лихом. Велика кількість тих пісень була присвячена образам страшного суду, описові пекла, страхіттям, які там чекають грішників, які мали у собі неперевершений зразок у «Божественній комедії» італійського поета Данте. У піснях маріанського культу знаходимо звернення до неї як до спасительки та й перелік нещасть, які щодня є гостями людини і від яких треба їй захищатися.

У творах про суть християнської церкви, віри і моралі ми можемо знайти випадки полемічного тону, спрямованого проти римо-католицької церкви, часом у них можемо знайти й осудження реформаторських церков і їх реформаторів, зокрема Мартина Лютера. Найдавнішою церковнослов'янською пам'яткою південнокарпатських українців є євангеліє 1383 року. Дальшою такою пам'яткою є Королівське євангеліє 1401 року, далі Герлахівський апостол XV віку, Ужгородський півустав XV віку, Ужо-

родська святкова мінея перелому XV – XVI сторіч, далі Поляно-Кобилецька тріод 1561 року, Терезлянський Пролог XVI віку, Богословіє 1598 року, згодом цілий ряд тлумачних євангелій, які відносяться до таких періодів: Малоберезнянське євангеліє XVII ст., Данилівське євангеліє з-перед 1646 року, Євангеліє Йоана Капішовського половини XVII століття, Ладомирівське євангеліє XVII століття, Грабське євангеліє XVII століття, Углянське євангеліє XVII століття, Євангеліє Стефана Плав'янського 1666 року, Колочавське євангеліє першої половини XVIII століття, Нягівське євангеліє 1757 – 1758 року, Нижньомирошівське євангеліє 1759 року та кілька інших. Назва тим євангеліям дана за тим, в якому селі вони були знайдені або хто був їх власником.

Не всі із згаданих євангелій є оригінальними пам'ятками південнокарпатських українців. Ряд із них, як, наприклад, євангеліє Йоана Капішовського, було переписано з оригіналів, які були принесені із північного боку Карпат. Переписання наведеного євангелія було зроблене в селі Ортутова. Між євангеліями, які мають відношення до нашої території, найчіткіше визначається Нягівське євангеліє. Воно має цілий ряд південнокарпатських українських мовних особливостей. Воно могло бути перекладене з якогось церковнослов'янського оригіналу чи оригіналів, причому переписувач мав на меті додержати норми літературної мови, які тоді було вироблено на південному Підкарпатті.

Не меншою була у південнокарпатських українців протягом XIII – XVIII століть кількість збірників духовних пісень. Усі вони походять із XVII – XVIII століть. Деякі пісні в цих збірниках є перекладами і переспівами римо-католицьких пісень на українську народну мову, що були зроблені під час і після запровадження унії, інші пісні є оригінальними витворами українців, поширених по всій території України. У ряді збірників духовних пісень ми знаходимо і світські пісні, про які будемо говорити далі.

До нашого часу дійшли такі південнокарпатські збірники духовних пісень: Кам'юньський збірник 1784 року, Вишньо-Тваріжський збірник XVII століття, збірник Івана Грядилевича того ж століття, Коритнянський збірник 1800 року та інші. Велика кількість рукописних співаників була знайдена у XIX столітті. Вони були частково нові, частково переписні з давніших збірників або з кількох із них зведені докупи.

У XIX столітті в навколишніх країнах існувала вже висока і гарна штучна література, яка задовольняла смаки і найвимогливіших читачів, а у південних Карпатах ще плекали названі збірники пісень. Це можна пояснити тільки тим, що внаслідок різних суспільних історичних умов така творчість у нас заступала красне письменство, брала на себе її естетичну і літературну функцію.

Основна вартість наведених нами повчальних та інших євангелій і значна кількість збірників духовних пісень у відношенні до нашого часу полягає у їх мові. Переписуючи євангелія та різні збірники пісень, взяті з інших територій України або від інших народів, місцеві переписувачі вносили в них мимоволі й свої діалектні особливості, на основі яких сьогодні ми можемо побудувати свою уяву про стан нашої мови у минулому. Найвартіснішими з цього погляду є Герлахівський апостол та Нягівське повчальне євангеліє.

в. Історична прозова творчість

Живучи в своїх оселях у південних Карпатах, українці часом намагалися вести записи про події, свідками яких вони були, в колі яких довелося їм бути або про які довелось їм чути. Так виникала у них історична літописна прозова творчість.

Пам'ятками цієї їх літописної творчості є: Мукачівський літопис XV століття. Цей літопис не є пам'яткою південнокарпатського походження. Його мова вказує, що тут ідеться про пам'ятку сербського походження. У південнокарпатських українців цей літопис міг виконувати функцію доброго читання як зразок літописної творчості.

Дальшою літописною пам'яткою є «Краткоє летословіє о монастирі чина св. Василя Великого на горі Чернецкой сущем». Третьою цього роду пам'яткою є Гукливський літопис, четвертою – Керестурська хроніка. Перші два літописи загубилися, і нам невідомо більш детально, як вони виглядали. Гукливський літопис визначається відображенням подій від 1660 року до 1850 року. Найбільша увага звернена у ньому на записи вісток про голод, падіж худоби, тогочасні війни, між якими є й згадки з попередніх років, як, наприклад, згадка про Богдана Хмельницького, далі про втечу конфедератів і їх поразки та про інші воєнні події, що відбувалися того часу в навколишніх землях.

В. Художня творчість

Художня творчість перекладна

У період XIII – XVIII століть серед південнокарпатських українців великою популярністю користались літературні твори, які завдячують за своє виникнення Індії, Близькому Сходу, Греції, Італії, Іспанії та решти країн Західної Європи. Згадані твори попадали до південнокарпатських українців різними шляхами і через різне посередництво. Найосновнішу кількість творів становлять переклади із грецької і латинської мов часто заслугою польського або сербського посередництва, зроблені в Україні і принесені у південні Карпати внаслідок контактів південнокарпатців із рештою українських земель та шляхом їх контактів із іншими народами - сербами, поляками, болгарами та чехами й словаками. Основу перекладної художньої творчості, якою користувались наші предки, складали повісті, легенди, сюжети та різні оповідання.

У південних Карпатах вони були списувані повністю як окремі твори та й окремі їх розділи або кілька їх, які разом складали окремий збірник, так що їх маємо сьогодні як списки окремих творів, так і їх уривки та збірники різних за жанром і змістом творів або виїмків із них.

З маси перекладених творів у південних Карпатах найвірогіднішими були такі давні повісті, оповідання, легенди та окремі мотиви:

Повість «Александрія». Це повість про життя, героїчні подвиги і вчинки царя Александра Македонського. Вона розповідає про його життя від самого початку, говорить про його народження, походження, його батьків, його виховання, його розумність і кмітливість, воєначальництво, військові походи, які він очолював, битви, які зводили його війська під його начальством, його особисті войовницькі пригоди, зустрічі з різними дивами під час походів на Близькому Сході, в Індії тощо. Повість «Александрія» відома в літературах та їх історіях у майже кожного європейського народу. В українців користувалась таким великим успіхом, що вона багато разів була переписувана рукою у різні збірники, так що в українців налічується повний десяток її списків і редакцій. У південнокарпатських українців відомо п'ять її списків: Тишівський (так називається він за селом, у якому був він знайдений), Пістрялівський список, Ужгородський список, Хітарський список та список, що його мав Олександр Колесса. Окремі епізоди і повісті «Александрії» знаходимо й у ряді збірників легенд і інших збірників для читання та в повчальних євангеліях, складених південнокарпатськими українцями.

З інших давніх повістей східного походження була відома в південнокарпатських українців повість про Варлаама і Йосаафа. Епізоди із цієї повісті ми можемо знайти у Хітарському збірнику легенд, в Углянському збірнику «Ключ», в Торунському, Рокошинському та в двох Литмановських та інших повчальних збірниках.

Повчальні збірники у південнокарпатських українців так само користалися успіхом. Були це збірники, у яких містилися поруч із легендами і біблійними переказами й літературні оповідання і повісті. Ці оповідання і повісті у названі збірники були підбирані так, щб давали читачу якусь розумну, хорошу й моральну сентенцію, певний

моральний принци і погляд на життя. Тому й не дивно, що в ці збірники попали й повість про Варлаама і Йоасафа. Повість про Варлаама і Йоасафа розповідає про народження царевича Йоасафа, якому після народження віщуни віщували працю на полі християнського вчення і діяння. Цар, бажаючи захистити сина від цього і перешкодити тому, щоб син попав у цю сферу діяльності, наказав його виховувати так, щоб він не довідався про ніякі труднощі і болі людського життя. Але підростаючи, царевич Йоасаф принагідно зустрівся з ними, пізнав їх і став задумуватися над ними. Про його задумування довідався пустельник Варлаам, взяв його з собою і Йоасаф став християнином і почав поширювати християнське вчення, його засади і принципи. Після батькової смерті він відмовився від царської корони, став жити пустельником, і коли він вмер, його останки мали цілющу силу і творили дива.

Із повістей західноєвропейського походження були відомі південнокарпатським українцям повісті, що входили до складу книжки «Римські діяння». Із цієї книжки у південнокарпатських збірниках знаходимо повісті й оповідання, як «Золоте яблуко», «Три завдання», «Донька царя Веспасіана» та інші.

Не меншим успіхом користалися в південнокарпатських українців апокрифи. Апокриф у дослівному перекладі означає таємний, доступний лише для обраних, для знавців, а не для широких кіл. Апокрифи розповідали про події старого і нового завіту. Вони розповідали про ці події своєрідним способом, часто прямо протилежним церковній пропаганді й із-за цього церквою були переслідувані і заборонені. У південнокарпатців найбільший успіх мали апокрифи про Лота, Мойсея, Содом і Гоморру, про ходіння Богородиці по муках, про воскресіння Лазаря, про страшний суд, про царя Соломона та інші. Апокрифи часто розповідали про події так, як це ладило увазі читачів і слухачів. Читачів у слухачів приваблював, зокрема, їх живий реалістичний колорит. Деякі сюжети апокрифів та їх уривки живі ще й сьогодні і виступають у складі казок, наприклад, у казках про те, як Ісус Христос і Петро ходили по землі тощо.

Одночасно із давніми повістями східного і західноєвропейського походження та такого й походження апокрифи, південнокарпатці знали твори із таких західноєвропейських збірників, як «Велике зеркало», уривки з повісті про сімох мудреців та всякі інші.

Такий же великий успіх мали у південнокарпатських українців і легенди. Легенди – це твори про життя святих. Вони були переписувані на південнокарпатській українській мовній території із інших українських збірників та зі збірників інших народів, про які ми вже говорили у зв'язку з повістями, оповіданнями і апокрифами.

Так була переписана у південних Карпатах чеська легенда про князя В'ячеслава, яка відома була й інде на українських землях. Ця та різні інші легенди у південнокарпатських українців часом були списувані в окремі збірники. Найбільшу їх кількість бачимо у збірниках Торунському, Рокошинському, Углянському, обох Литманівських збірниках.

Легенди розповідали про життя святих, згадуючи на початку їх батьків, які жили богобойним життям. Далі вони розповідали про дитинство майбутнього святого, його поведінку, характерові риси, із яких вони висували зокрема скромність, чесність та нахил до читання книжок. Після цього вони говорили про їх життя в монастирі, про боротьбу із спокусами, від яких вони захищались молитвою, постом. Вмирили святи тихо і спокійно. Після їх смерті при їх гробі здійснювалися цілючі чуда.

Крім легенди про князя В'ячеслава, у південнокарпатських українців були улюбленими, як і в усій Україні, ще легенди про Миколу чудотворця, Іонна Златоустого, Олексія чоловіка божого та інші. Історичні і природознавчі твори, які читали південнокарпатські українці, походили із таких первісних збірників перекладної літератури, як «Ключ», «Фізіолог», які містили уривки з творів античних філософів, як Аристотеля, Демокрита та істориків, як Сенека, Тацит та інші. Крім творів названих вче-

них, південнокарпатці знали ще різні візантійські хронографи, як, наприклад, Козми Індокоплова, із яких можна було довідатись про будову всесвіту, землі, про історію окремих країн і народів, про відносини між державами та інше. Уривки із згадуваних творів ми можемо бачити в обговорених уже південнокарпатських прозових збірниках, у яких вони знаходились поряд із повістями, легендами й апокрифами.

Так само були популярні в південнокарпатських українців подорожі у далекі країни, наприклад, твір «О путі ієрусалимской...», або редагований твір «Подорож Даниїла...» Це подорожування Даниїла, так популярне в Росії і в Україні, було списане у південних Карпатах із списку 1595 року ченцем Брадачем у другій половині XVIII століття.

Значний успіх у південнокарпатських українців мала астрологічна література – витяги із пташника, за якими на основі крику птахів передбачали погоду та інші події, із сонника, за яким розтлумачували сні. Такий сонник знаходиться в Углянському збірнику, про який ми теж згадали вище. Ця астрологічна література, як і апокрифи церквою переслідувалась. Проте народ користався нею. Він шукав у ній відповіді на питання про світ, своє буття і, не маючи їх, заглиблювався в цю літературу, частково заспокоюючи свою допитливість і свої уподобання.

г. Оригінальна творчість Віршована творчість

Оригінальна віршована творчість у південнокарпатських українців появляється аж у XVII сторіччі. До того часу її тут не було. Принаймні нема про неї ніяких свідчень.

Найстаршим віршованим твором південнокарпатських українців є вірш – напис на камені Мукачівської церкви з датою 1681 року. Це десятирядковий вірш. Розповідає він про побудову Корятовичем монастиря, в якому була дерев'яна церква, яка того ж 1681 року стала кам'яною заслугою Мукачівського воеводи Константина Священником у церкві був Йоанікий Зейкан. Такий епічний зміст вірша. Вірш нерівноскладовий. Його рима дієслівна / был / зробил, востала / стала, старал / дал /.

Другим найстаршим віршем у південнокарпатських українців є вірш-пісня про поразку турків під Віднем 1683 року. Багато хто цей вірш вважає народною піснею. Найбільш імовірно, що цей вірш є штучного походження, що він написаний окремим автором, ім'я якого нам невідоме. Вірш про поразку турків під Віднем 1683 року говорить про перемогу з'єднаних сил різних країн над турками, що відбулася під Віднем 1683 року. Вірш передає хвалу габсбурзькому трону. Розпочинається цей вірш жалем над тим, що діється у країні. Причиною існуючого лиха, на думку автора, є повстанці, які під проводом Текелія піднялися кроти цісаря. У своїй боротьбі проти нього вони з'єдналися з турками і пішли на Відень. Але цісар із з'єднаними силами там розбив їх, погнав їх на Будапешт, взяв його, вчинивши велику різню, потім німецькі війська взяли Арад, причому симпатії автора на боці християн, і він аж радіє з поразки турків. При цьому автор висловлює бажання, щоб був визволений і Царгород і нарешті віддає хвалу цісареві. З ідейного боку цей вірш є першим виявом південнокарпатського українського австрофіліства, яке тут було в XIX столітті.

Ще повнішу яву про початки південнокарпатської української віршованої творчості можемо одержати на основі численних збірників пісень XVII – XVIII століть, які ми вже назвали вище. У цих збірниках поряд із духовними піснями та іншими піснями знаходимо й кілька віршів окремих авторів, окремих поетів, імена і прізвища яких частково збережені в акростихах. Після прочитання цих акростихів нам відомі декотрі імена південнокарпатських поетів XVIII століття. Зокрема, відома нам їх група, яка виникла у Краснобрідському монастирі при монастирській школі. У цьому монастирі діяв відомий учитель Макарій Шугайда і з ним цілий ряд дальших поетів,

авторів віршів, про яких взятих разом, можна говорити як про краснобрідську школу південнокарпатського українського віршування. Що торкається XVII століття, нам не відоме жодне прізвище поета. Те саме стосується і початку XVIII віку. Однак це не означає, що тоді в південнокарпатських українців поетів не було. Вірші були і вони мусили мати своїх авторів і авторів з неабияким спостереженням і неабиякою версифікаційною культурою, як і ідейним та політичним розглядом. В цьому відношенні заслуговує більшої уваги автор вірша про поразку турків під Віднем 1683 року. Автор цього вірша має порівняно широкий розгляд у справах домашніх і зовнішніх і вмів він мислити духом свого часу і комбінувати майбутні події. Сам він походив із словацько-українського мовного пограниччя, на що вказує мова його вірш. Розумів він і те, що вірш дійде до читача лише в такому випадку, коли він буде написаний народною мовою. Такого самого походження слід вважати й вірш «Піснь о Будині», який є виявленням радості і втіхи над поразкою турків і хвалою з'єднаних протитурецьких сил та славою австрійської корони. До XVII століття відноситься і третій вірш, автор якого так само нам невідомий, вірш «Піснь грішних людей».

Основа цього вірша – образи страхіть, які чекають грішників у потойбічному світі у пеклі. Опис і перелік цих страхіть дещо нагадує мотиви страждань у пеклі, які знаходимо у великого італійського поета Данте в його «Божественній комедії», під впливом якого щодо опису пекла перебувала майже вся середньовічна поезія.

Так само цілий ряд віршів невідомих авторів походить у південному Підкарпатті з XVIII століття. У порівнянні з попередніми століттями найвиразніше місце між ними займають акровірші, у яких читання перших літер початків строф дає нам яке-небудь прізвище, прізвище того, хто написав вірш, або того, для кого вірш написаний, для кого він призначений і кому він присвячений. Читанням перших літер строф або рядків окремих віршів XVIII століття, які були уміщені в різних збірках наведених нами збірниках пісень, одержуємо такі прізвища - Кіндрат Соколовський, Іван Телесницький, Франциск Ускурда, Василь Андріювський, Йоан Вюсяник, Мартин Грикашпер, Василь Ільницький, Василь Кузьма, Гедеон Пазій та ряд інших. Сьогодні на сучасному стані вивчення старої української літератури у південних Карпатах не можна ще з точністю вказати, котре із наведених прізвищ було прізвищем поета, котре прізвищем учителя, наставника чи ігумена або якого-небудь іншого церковного і культурного діяча. Однак беззаперечним є факт, що більшість із наведених прізвищ є авторами окремих віршів. З впевненістю це можна сказати про Вусяника або Гедеона Пазія.

Гедеон Пазій народився у Стропкові перед 1710 роком. Був він ігуменом Мало-Березнянського монастиря. Помер він у 1754 році. Можливо, що деякі із наведених нами вище прізвищ є й авторами студентських віршів, написаних ними у той час, коли вони самі були ще студентами або ще живі були у них відгуки і згадки з студентського життя. Складати студентські вірші тоді було звичкою не лише в Україні, а й інде в Європі. Студенти складали вірші і, мандруючи по країні, читали й декламували або й співали їх у багатих селянських або міщанських родинах через канікули або в інший свій вільний час, одержуючи за це харчі та інші речі, необхідні для щоденного життя й існування. Натякає на це і зміст декотрих студентських віршів. В тематичному відношенні були це вірші про важку науку в школі, чим хотіли показати свій нещоденний кропіткий труд, вірші про розлуку з рідними, рідним краєм, як і вірші про важке мандрівне життя. Окремі вірші являли собою ряд веселих і забавних картинок із власного мандрівного життя. Наведемо найголовніші із тих віршів, написаних південнокарпатськими українцями: «Ох коли я почну дашто проповідувати», «Добру новину, брате, звістувеш», «Мізерія на сім світі мене понудила», «Уж єм скусил что єст школа», «Що я кому виноват, за що погибаю». Студенти, які із таких мандрівок згодом не верталися у школу і в селах приймали місця дяків, могли

бути згодом авторами різних віршів, які читались зокрема при похоронах та інших обрядах.

Між підкарпатськими віршами половини XVIII століття, автори яких так само нам невідомі, є й оди та жалості про визначних церковних і культурних діячів. Таким є вірш на смерть єпископа Георгія Бізанція 1747 року та ода на Михаїла Ольшавського, визначного церковного й освітнього діяча південного Підкарпаття. Такою є й ода в честь професора філософії у Краснобрідському монастирі Германа Хватали та вірш на його смерть. Вірші, присвячені Германові Хваталі, з поетичного боку належать до найкращих віршів української поезії XVIII століття.

XVIII століття в історії віршування південнокарпатських українців представлене ще рядом ліричних віршів, які вражають своєю ліричністю і найвимогливіших читачів. Це вірші «Красная богиня», «Мария моя, ещеще млада», «Піснь свіцка». Це вірші про кохання, про любов та про інтимні людські почуття.

Зразком сатиричного вірша південнокарпатських українців невідомого автора XVIII століття є вірш «У Угорской землі выше Бардова». Цей вірш говорить про гостину у Вишньому Тваріжці, п'яного попа, якому розповідають про кобилу, що здохла і нарешті кінчається вірш закликом радіти і веселитись.

д. Окремі поети

Йоан Пастелій

Першим поетом південнокарпатських українців XVIII століття, про якого знаємо далеко більше, ніж про інших, імена і прізвища яких збереглися тільки в акровіршах, був Йоан Пастелій. Народився Йоан Пастелій 1741 року. Вчився він в Ужгороді, потім у Будапешті і Ягрі. Певний час був учителем у Мукачівській богословській школі, заснованій єпископом Мануїлом Ольшавським. Був він і священником у Хусті, Мукачеві та в Гуменному. Помер Йоан Пастелій 1799 року. Писав він прозові і поетичні твори українською народною і латинською мовами. Латинською мовою написав він історичні твори «Історія Мукачівської єпархії» та трактат «Про походження русинів». Латинською мовою написав вірш «Елегія Унгарської музи до цісаря Йосифа II». З його українських поезій відомий вірш «Піснь пастиря душевного», який був уже центром уваги визначних українських літературознавців. У цьому вірші Йоан По-сталій згідно з духом свого часу – просвітительськими ідеями і просвітительськими реформами Марії Терези і Йосифа II іронізує над попівським життям, показує, що життя духовенства, його поведінка суперечить тому, що воно проповідує, їх слово суперечить реальній дійсності, чим документує свою позицію на боці прогресивних просвітительських сил та ідей.

Арсеній Коцак

Другим у черзі південнокарпатським українським поетом слід вважати Арсенія Коцака. Народився Арсеній Коцак 1737 року у Великому Буківці. Віршування було його другорядною справою. В 1768 – 1780 роки склав він три підручники граматики, два з яких, як каже Іван Панькевич, малі, а один великий. Цим великим підручником є «Грамматика русская о словосложении слова языка словенского или русского... но также и латинского языка». Віршованою формою написав він вступ до цієї граматики. Так само віршованою формою написав «Правила і наставлення». Арсеній Коцак був більше теоретиком поезії, ніж поетом. Він же викладав у монастирській школі у Красному Броді поетику і риторичку. Одночасно викладав він історію і мову, граматику якої написав.

Петро Лодій

Третім південнокарпатським українським поетом є Петро Лодій. Народився він 1764 року в селі Збої Снинського округу. Вчився він в Ужгороді, Великому Варадині і Львові. Після закінчення університету у Львові залишився професором у цьому ж університеті у Studium Ruthenum, заснованому просвітительським цісарем Йосифом II. Перебуваючи у Львові, Петро Лодій написав дві оди: «Ономастикон... Николаю Скородинському», який написав 1790 року, та «Ономастикон.. Антонію Ангеловичу», що написав його 1791 року. Обидві оди присвячені ректорам Львівського українського вищого учбового закладу. Коли український відділ у Львівському університеті почали скасовувати, перейшов викладати у Краків. Шукаючи вигіднішого кусника хліба, Петро Лодій 1804 року виїхав у Петербург у Росію і викладав там філософію в університеті. Писав він і філософські твори та перекладав їх з інших мов. Вмер він у Росії 1829 року. Як поетична, так і наукова діяльність Петра Лодія не мала великого значення для літератури і культури південнокарпатських українців, бо позитивно не вплинула на дальший їх розвиток. На другому боці, про оди Петра Лодія слід говорити як про бездоганні силабічні вірші, написані за вимогами українських поетик кінця XVII і початку XVIII століття в Україні у Києво-Могилянській академії та інде.

Григорій Таркович

Четвертим південнокарпатським українським поетом XVIII століття був Григорій Таркович. Народився він 1754 року. Вчився в Ужгороді та Будапешті. Наприкінці XVIII та на початку XIX століття був цензором слов'янських книг у Будапешті. Листувався з одним із провідних діячів чеського національного відродження Йозефом Добровським. 1817 року став єпископом новоутвореної Пряшівської єпархії. Помер Григорій Таркович у похилому віці на посаді єпископа у 1841 році. Відомий нам один його вірш – «Тезоименитству єго царскаго височества, пресвятішого государя Йосифа, угорского палатина...» Це вірш, у якому автор обґрунтовує і свої погляди на поезію, її стиль і поетику. Крім того, висловлює він у цьому вірші й ряд своїх суспільно-історичних думок. Вірш був написаний на початку XIX століття, але своїм духом, поетикою і своєю ідеєю він повністю відноситься до попереднього століття, йдучи слідом за українською віршованою творчістю початку XVIII століття, – представленою Феофаном Прокоповичем та іншими, як і російськими поетами XVIII століття. Розпочинається вірш зверненням до карпатських муз з'явитися в Ужгород з тою метою, щоб довідатися про великий празник, який готується в Будапешті в честь палатина Йосифа.

Далі він звертається до карпатських муз іти не в народному вбранні, а в прийнятному нормою, що слід розуміти як відмову від поезії народною мовою і в народному стилі і відстоювання принципу класичної поезії. Далі, у вірші він висловлює жаль з приводу того, що Карпати не стали об'єктом інтересу російських царів, після чого знову звертається до земляків іти на празник у Будапешт. Звертаючись до них, він оспівує, які щедрості йдуть українцям від короля, які досягнення має країна під рукою палатина. Під кінець він бажає здоров'я палатину.

У практичному житті Григорій Таркович був вимогливим до себе. Його ідеалом було аскетичне життя, заглиблене в читання книжок і писання. Як говорять його сучасники, це він і здійснював, живучи в Будапешті. Григорій Таркович звисока і неприхильно дивився на літературну молодь, яка в XIX столітті увіходила в літературу. Таркович був надто строгий до себе і до молоді, і це було тільки на шкоду справи.

Андрій Вальковський

До періоду XVIII століття слід віднести ще поета Андрія Вальковського. Написав він усього два вірші в честь єпископа Андрія Бачинського; оду «Возсіяй щасно...» та пастораль «Дойник, козлик, сиродав», у яких славить цього визначного шкільно-

го й освітнього діяча південнокарпатських українців. У другому творі це здійснює формою розмови і взаємодоповнень дойника, козлика і сиродава, які у своїй розмові викреслюють образ Бачинського (Духодана). Крім того, вони передають і своє ставлення до нього, висловлюють радість над його скорим видужанням і вчинками.

Біографічні відомості про Андрія Вальковського дуже скупі. Відомо, що вчився він у Трnavі і що був він священником у котромусь селі у своєму рідному краї. Дата його народження і смерті невідома. Поетика його віршів відповідає нормам і правилам українських поетів XVII – XVIII століть та віршам попередніх південнокарпатських українських поетів.

Андрій Ріпа

Кінець XVIII і початок XIX століття дали у південнокарпатських українців ще одного поета. Був це поет, виходець із народу, що, як і Григорій Таркович, жив майже дев'яносто років. Народився він в 1764 році, а помер у 1851 році. Був дяком-півцеучителем у Гажлині, Уличі, Ублі та інших селах південного Підкарпаття. Був це поет, який мав і залишався з народом і тоді, коли освічена його інтелігенція заради кращого шматка хліба міняла свій рідний край за чужину і який єдиний своїм словом говорив про буденні болі свого народу. Вірші писав під впливом народних і духовних пісень, їх поетики і зразків. Як дяк був змушений їх співати при різних обрядах; так став їх наслідувати, поступово виробляючи свої власні й оригінальні вірші. Для таких обрядів для своєї власної потреби списував він співанники і до них поміж різних духовні пісні вписував свої власні вірші. Вперше його вірші були надруковані О. Духновичем у його альманаху «Поздравлений на 1851 год». Із віршів Андрія Ріпи заслуговують на увагу вірші про події закріпачення селянства в Угорщині 1514 року та вірш про скасування панських повинностей у 1848 – 1840 роках.

е. Прозова творчість

Прізвище першого південнокарпатоукраїнського письменника належить до другої половини XVII століття. Це був письменник, полеміст із католицьким духовенством, письменник типу, які у той час були всюди в Україні, Михайло Андрелла-Оросвигівський.

Народився Михайло Андрелла-Оросвигівський біля 1637 року (рік-два раніше або пізніше) в Росвигіві, що тепер є передмістям Мукачеве.

Звідти взяв він собі прізвище Росвигівський. Вчився він у школах Будапешта і Братислави.

Михайлові Андреллі-Оросвигівському довелося жити у той час, коли римо-католицька церква у південнокарпатській українській території запроваджувала унію, і Андрелла всі свої твори присвятив саме цій темі, боротьбі з унією, полеміці з представниками угорського римо-католицького духовенства – Матяшем Жамбарем, Ігнатієм Тордаєм, Кішем Емерікушем, Паулюсом та іншими й одночасно і з українськими уніатськими єпископами і священниками Галичини і свого рідного краю – Йосифом Волошиновським, Йосифом Декамелісом, Георгієм Бізанцієм, Йоаном Корницьким.

За своє відстоювання православної церкви Михайло Андрелла був кілька разів ув'язнений. Певний час був він не видержував натиск, роблений на нього і був навіть уніатом, але незабаром знову вернувся в лоно матірньої церкви і до кінця відстоював її, стаючи символом боротьби з нав'язуваною силою – римо-католицькою церквою. Помер Михайло Андрелла-Оросвигівський 1710 року.

До нашого часу з творів Михайла Андрелли дійшли тільки два його твори. Перший короткий твір має назву «Логос, або п'ять словес», а другий у кілька разів об'ємніший, несе назву «Оборона верному человеку». Написав Михайло Андрелла ще

й інші твори. У каталогах колишньої єпископської бібліотеки в Ужгороді згадуються три томи його творів із 1673 – 1681 років, але жоден із них сьогодні нам невідомий. Твори Михайла Андрелли теологічні. В них він виступає на оборону православної віри і церкви перед римо-католиками. При цьому посилається він на апостолів, їх євангелія, у яких черпав моральні сили для полеміки, натякаючи інколи на те, що його доля аналогічна до долі декотрих із них. Одночасно силою гострого і сміливого публіциста навіть і вульгарним тоном нападає на римо-католицьке духовенство, його єпископів і папу, не шкодуючи одночасно і своїх земляків, які подалися до них. Своїх земляків-уніатів Михайло Андрелла то просить, то картає, то жаліє їх, то нещадно обзиває їх всякими глумливими і насмішливими іменами, маючи один намір – повернути їх назад до лона православної церкви. Він навіть наводить випадки, коли хтось із уніатів помер незвичайною смертю, несподіваною смертю, пояснює як кару за зраду православної церкви. У своїх виступах Михайло Андрелла використовує і ряд апокрифічних мотивів, значну кількість народних прислів'їв і приказок. Далі у своєму творі він стверджує першість і красоту слов'янської азбуки, яку готовий відстоювати перед усіма можливими нападами. Михайло Андрелла – непримиренний противник унії і римо-католицизму. Він полемізує з ними не так логічними доказами, як своїми почуттями, своїми пристрастями. У своїх поглядах Андрелла некомпромісний і послідовний. Запровадження унії для нього означає втрату обличчя, втрату одної із найважливіших ознак свого власного я. Силою свого чуття, своєї пристрасті, свого неугодовництва, до якого пройшов дорогою ціною, Михайло Андрелла належить до емоційно найдіючіших українських письменників-полемістів XVII століття. На другому боці, він має у своїх творах ряд ознак, які знижують його вартість як письменника і освітнього діяча. Михайло Андрелла у свої твори вставляв латинські, грецькі, угорські, словацькі, польські словечка, бажаючи висунути вперед свою особу, показати свої знання інших мов. Це не знижує його ролі, ролі письменника-полеміста, письменника сильно ангажованого у найголовніші сучасні йому справи. Довгий час після смерті Михайла Андрелли-Оросвигівського серед українців не було подібного письменника, письменника, який би дорівнював йому або кількістю написаного або силою свого чуття і пристрасті.

Майже всі наступні південнокарпатські українські письменники XVIII століття є письменниками теологічними та культурно-освітніми. Всі вони писали і видавали або теологічні трактати, або основні підручники для шкіл як з поля церковних наук, так і з поля елементарної освіти. Як у цілому ряді країн Європи, вони писали ці твори переважно латиською мовою, відходячи від народної мови і таким чином роблячи велику прірву між народом і інтелігенцією, що в XIX столітті ще поглиблювалося.

Протягом XVIII сторіччя серед південнокарпатських українців діяли і писали такі твори: грек за походженням Йосиф Декамеліс; написав два теологічні підручники. У 1699 році видав він «Буквар». Георгій Ганнадій Бізанцій у 1727 році видав «Краткое припадков моральных ілі нравних собраніє». В іншій своїй діяльності Бізанцій був більше освітнім діячем, ніж теологічним.

Мануїл Ольшавський 1746 року видав двомовний латинсько-український підручник «Начало пісмен дітям к наставленію на латинском языке». Цей підручник складався із двох частин. Першу його частину складає азбука із своїм старим способом складними, друга частика є читанкою, складеною з молитов, правил катехізису й елементарних чисел. Крім того, Мануїл Ольшавський написав ще латинською мовою «Слово о святом между восточною і западною церквою соединеніи». Цей твір було перекладено на німецьку і українську мови. Українською мовою він був виданий у Почаєві 1769 року. Мануїл Ольшавський був і педагогічним діячем. Дбаючи про шкільництво, заснував 1744 року у Мукачеві богословську школу. Для потреб свого краю Мануїл Ольшавський намагався заснувати в Мукачеві друкарню. Однак

цей задум йому не вдалося здійснити і довести до кінця. Друкарня була відкрита, але в іншому місті.

Іншим теологічним письменником південнокарпатських українців був Михайло Щавницький. Був він певний час професором у Львівському українському університеті. Коли українські кафедри в цьому університеті були скасовані, був він призначений на посаду Коложварського єпископа. 1778 року видав він у Відні свій теологічний трактат. Аналогічний твір написав латинською мовою і згадуваний уже Йоан Посталій.

Іншими південнокарпатськими українськими письменниками, які писали латинською мовою, були: Григорій Дешко, який написав і видав два філософсько-теологічні твори. (Перший із них вийшов у Кошицях 1745 року); Данило Гаврилович, якого так само відомі два філософсько-теологічні твори та Олексій Ількович, який написав «Тренос...». Друга половина XVIII століття в письменстві південнокарпатських українців визначається ще наявністю кількох письменників-істориків. Вони так само писали свої твори латинською мовою. Серед них були Данило Бабилович (Бабиля), який написав історію Мукачівської єпархії та зокрема Іоанікій Базилович.

Іоанікій Базилович народився в селі Глівіште 1742 року. Помер він на посаді ігумена монастиря 1821 року. Написав він латинською мовою чотири томну працю «Короткі замітки про фундації Федора Корятовича», перший том якої вийшов 1799 року, а останній 1804 р. в Кошицях. Названий твір – це історичні замітки, якими Базилович хотів довести право Корятовичів на південне Підкарпаття та показати історію рідного краю. У своїй праці зібрав він численний матеріал про життя свого народу на протязі середніх віків, часто подаючи його некритично. 1802 року видав він у Кошицях так само латиномовний твір «Образ чернецого життя».

Це були південнокарпатські українські письменники XVIII століття, які писали латинською мовою. Але поруч із ними існували й письменники, які писали українською мовою. Їх підтримував єпископ Андрій Бачинський, у якого вони завжди знаходили підтримку та порозуміння. Українською мовою писали свої твори такі письменники і культурні діячі другої половини XVIII століття: Йоан Брадач, Йоан Вусяник та Йоан Кутка. Йоан Брадач 1770 року видав шкільний підручник «Азбука» та «Збірник молитов та обрядових пісень». Цей збірник був складений у прямій залежності від київського видання. Вищими церковними властями цей збірник був визнаний хибним і еретичним, так що його екземпляри були зняті. Зокрема звинувачував укладача у схизмі Крижевацький єпископ. Українською мовою писав свої теологічні твори Йоан Вусяник, із прізвищем якого ми зустрічаємось у акровіршах. Написав він такі твори: «Гомілія...» 1788 року та «Кормило віри Христового корабля». Обидва згадані твори не були друковані і залишились в рукописах. Дальшим південнокарпатським українським письменником, що писав свої твори народною мовою у другій половині XVIII століття, був Йоан Кутка. Народився він 1750 року, вмер 1814 року. Написав він «Катехізіс ілі наука православно-християнская». Українською мовою писав свої твори – підручники уже згадуваний нами Арсеній Коцак.

Кінець XVIII століття дав чималу кількість здібних і талановитих людей з-поміж південнокарпатських українців. Про діяльність одних тут ми говорили. Інші ж виїжджали служити чужині, як, наприклад, Павлович, брати Білевичі, Орлай, Кукольник, Балудяньський та інші. Якби ці люди держалися свого, якби були зі своїм народом і не відходили б від нього в чужину, їх діяльність була б високо корисною для народу, їх краю і спричинилася б до підйому його рівня. Та так не сталось, і кінець XVIII й зокрема початок XIX століття став переломним моментом у житті, культурі і літературі південнокарпатських українців, моментом, який ніс із собою ряд драматичних суперечностей і приніс ряд драматичних концепцій, які не послужили для добра. В немалій мірі сприяли цьому як внутрішні, так і зовнішні суспільні і політичні та інші обставини, які приводили на саме такий шлях розвитку.

«УТИЛІТАРНА» ПОЕЗІЯ ПЕТРА СКУНЦЯ: ІДЕЙНІ СМИСЛИ ТА ЕСТЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Вічна проблема української науки: невизначеність, а то й відсутність дефініцій. Жоден словник літературознавчих термінів, жоден підручник чи посібник з теорії літератури не містить визначення «утилітарної поезії». Є близькі чи наближені поняття: панегірик, ода, дифіраμβ, вірш-присвята, різновиди похвальних віршів і т. п. Безперечно, усі вони певною мірою утилітарні жанри, оскільки їх поява спричинена якоюсь урочистою подією чи надзвичайною діяльністю історичних/героїчних осіб, їм [віршам] притаманні урочистість і патетичність у висловленні автором почуттів, відповідна похвала, ушляхетлення, навіть героїзація зображуваного, а головне – вони адресні, звернені часто до конкретної особи. Якщо б усі ці жанри звести до купи і додати відтінок оцінювання діяльності людей, окремих речей, предметів, процесів, явищ з точки зору їх корисності, можливості використання для задоволення потреб адресата й адресанта, то цілком логічно такий жанр міг би увиразнитися означенням «утилітарний» (від «утилітаризм», «утилітарність», коли користь стає основою моральності). Отож, під утилітарною поезією розуміємо саме адресні вірші-присвяти, творені при нагоді чи з нагоди, писані в подарунок чи для ювілейного виступу, як напис на книзі чи для проголошення урочистого тосту.

У творчості Петра Скунця таких творів є чимало – публікованих і відомих, рукописних і незнаних. Є навіть окрема книжка з цікавою назвою – «Нічні портрети». У авторській передмові зазначено, що книга була задумана про видатних, але ж Батько Поета – хіба не видатний? Він сина виховав у християнській моралі. І далі: «Цією книжкою я хотів би поклонитися не тільки тим, що були до мене і ввійшли в мою долю, а й тим, котрі є і будуть після мене». То чому ж ці люди приходять до Поета вночі? Бо вночі, за Федором Потушняком, відбуваються всілякі дивовижі: можуть приходити і являтися з усіх усюд і усіх світів, та й на фоні темного неба ще яскравіше горить світло їхніх душ.

«Утилітарна поезія» Петра Скунця – це вірші, присвячені рідним – «Світ без матері», «Світ без батька», «Світ без братів», «Сестрі», «Дружині», «Синові», «Доньці», навіть «Собі на 50-ліття» і «Собі на 60-річчя» та ін.; вірші, присвячені друзям – «Пам'яті Маркуша», «Без Боршоша-Кум'ятського», «Пам'яті Олеса Гончара», «Сусідське» (Юрію Керекешу), «Іванові Чендею», «Школа під калиною» (Марії Федорівні Опаленик), «В майстерні Степана Усика», «Розмарія» (Василеві Комендарю), «Диптих натщесерце» (Феліксу Кривину), «Березневе прощання» (Юрію Шкробинцю), «Горяньська хата» (Михайлові Томчаню), «Прощання з другом» (Василю Вовчку) «Диригенту Петрові Ракові із сузір'я Близнят», «Василеві Густі», «Пам'яті Василя Вароді», «Наука в саду, або Де родилися академіки» (Володимирові Сливці), «Зубаничу при зубрівці», «На вбивство Ігоря Білозора», «Назаріві Яремчуку», «Замість один» (Григору Тютюннику), «Дзвонар» (Романові Кудлику), «Володимирові Микиті», «Миколі Вінграновському», «Ліні Костенко» та ін.; вірші, присвячені знаковим подіям в Україні і Закарпатті як маркери пам'яті – «На спомин про Охрид» (з присвятою Романові Лубківському), «Через Народну площу» (на столітній ювілей А. Ерделі і Й. Бокшая), «Ужгород» (з нагоди 1100-ліття першої письмової згадки про місто), «Альма-матер» (На 50-ліття Ужгородського університету), «Закарпат-

ській «Просвіті», «Відрижка мітингу, що відбувся проти держави під охороною держави 25 лютого 2001 року», «Куди рухаємося, або Спів голів» (З приводу того, що після обрання співголовами Народного руху України В. Чорновола та І. Драча, в Закарпатському крайовому Русі також поділено керівне крісло на двох: Ю. Балегу та В. Шерегія), сюди ж відносимо і поезії, присвячені Духновичу, Довговичу, Василеві Гренджі-Донському, Зореславові, Юрію Станинцю та ін.; вірші-новорічні привітання – Йосипові Бокшаю, Михайлові Кречку, Михайлові Томчаню, Анатолієві Драгомирецькому та ін.; врешті – дарчі вірші-підписи на книгах – скажімо, Тарасові Сализі, Дмитру Кременю, Петру Іванишину, Іванові Ребрику, Василеві Горвату та ін.

Справді, це – твори принагідні, рефлексорні, часто одноденки і не мушили б вирізнятися особливою образністю чи версифікаційною вправністю. Але це – не про Скунця. Його поетичні рядки – навіть якщо їх всього два на розвороті книжки – потрапляють стовідсотково в ціль, хвилюють до глибини серця, викликають спогади, видушують сльозу. Читаючи їх, розуміємо, яким глибоким знавцем людських душ був Петро Миколайович, як умів підібрати найпотрібніші слова, як алегорично-прозора міг сказати в них те, що не скажеш офіційно, як відчував найтонші вібрації часу, як відповідально ставився до поетичної творчості. Нам відомо, що Скунець писав будь-де, будь на чому, у будь-якому стані – легко і швидко, проте якісно. Спробуємо окреслити зазначений дискурс «утилітарної поезії» Петра Скунця.

Скажімо, поезія, присвячена Ірині Мадризі.

Ірина Мадрига, журналістка і письменниця, у 2003-2008 рр. (з невеликими перервами) – головний редактор сваяльської газети «Трембіта», в якій Петро Миколайович Скунець працював останні роки свого життя, друкувався переважно в рубриці «Духовні обереги». За спогадами самої Ірини, нам відомо, що це був чи не найпродуктивніший період, коли, за словами самого поета, йому «хотілося писати для цієї газети, навіть якщо кістки поламані» (очевидно, натяк на важку травму ноги). Зрозуміло, що газета стала для Скунця не тільки невеликим підробітком, але й можливістю вести діалог зі своїм народом і висловлювати свою позицію щодо окремих суспільних і політичних подій. І очевидно, на знак вдячності головному редакторові і з'явився неопанегірик/ неодифірамб, такий собі легкий вірш-флірт, дон-жуанський вербальний реверанс, кокетливе загравання словами, удавано-гіперболічне переконання у вічній відданості і любові:

*Дорога навік, моя Іринко,
Будеш коло мене, тут і там.
Ми сьогодні на всесвітнім ринку.
Я ж тебе нікому не віддам.*

*І аби упевнитись у вірі,
І тобі служити – не комусь,
Я тобі, моїй коханій Ірі,
Весь, із серцем, разом віддаюсь.*

Автор запевняє свою адресатку, що при ній не може мовчати (ну як же помовчиш при головному редакторові?! – він чекає від тебе текстів – і хороших текстів!), устами поета говорить любов, він може зрадити «державу і сім'ю», тільки не її. Але останній рядок дає розуміння всієї ситуації:

*Що мовчиш, Ірино. Говори-но.
Це ж любов, Іринко, не екзамен.
Хоч Петро і означає «камінь»,
Біля тебе не мовчить, Ірино!*

*І коли в майбутнє я порину,
Зраджу все – державу і сім'ю,
Бачу там одну лишень Ірину,
Не мою, а все-таки свою.*

Отож і ми бачимо, що перед нами типовий панегіричний вірш, який бере свій початок з XVII-XVIII ст. і продовжує своє життя в українській літературі у формі вірша-присвяти. До цього жанру зверталися митці різних епох. Не втрачає своєї актуальності вірш-присвята і нині, позаяк жанр цей виражає складну гаму людських стосунків і, як слушно підкреслює Ю. Клим'юк, відзначається різноманіттям своїх модифікацій, котрі «виникають внаслідок дифузії жанрів або їх пристосування до життєвих умов іншої епохи в процесі освоєння нових тем та зміни естетичних орієнтирів. Немає чіткої межі між жанрами, тим більше між їх модифікаціями. Об'єднуючим для них є один естетичний принцип, який може вступати в комбінаторні зв'язки з іншими виражальними засобами і творити нову змістову єдність. Відбувається видозміна, перетворення жанру, внаслідок якого він набуває нових ознак». Літературознавиця Людмила Скорина вважає, що «у літературознавстві присвята традиційно тлумачиться як форма вираження вдячності, дружби; формальний жест, зумовлений певними корисливими мотивами, обов'язком, традицією; форма гри з адресатом і читачами. Водночас вона є механізмом збереження й ретрансляції пам'яті». Прикладом може слугувати поезія «Через Народну площу», написана з нагоди столітнього ювілею Адальберта Ерделі та Йосипа Бокшая. У Спільці відзначали ювілей художників. Треба було виступити від письменницької організації. Хто? Звичайно, Скунець. На календарі 1991 рік. Петро Миколайович вийшов зі своєї квартири на проспекті і подався через площу Народну до Спільки. Чому через площу? Бо там голодували студенти. Уже відбулося ГКЧП, проголошено незалежність, над Верховною Радою підняли синьо-жовтий прапор, готувався всенародний референдум. Нуртували суспільні пристрасті. Скунець був завжди в їх центрі. Думав про те, що відбувалося, а пов'язував це з тим, що було сто років тому. Взагалі для поета характерні паралелі між минулим і сьогоденням: тло минувшини слугує для нього дороговказом до діянь сучасних. Доки дійшов до Спільки, написав вірша, якого й прочитав на урочистостях. Це високий зразок громадянсько-патріотичної лірики про «найдорожче: як дух краси й свободи в народі не зачах». Автор переконує, що мистецтво Ерделі й Бокшая буде потрібне тільки вільній, демократичній, інтелігентній нації, шлях до якої лежить через випробування, боротьбу, працю:

*Ми дім такий будуймо, щоб жив у нім Ерделі,
І храм такий будуймо, щоб розписав Бокшай.
Вже досить потоптався по цій землі безбожник,
який зірвати думав на себе небеса.
І небо відвернулось. Та з'явиться художник
і знов його прихилить, і вернеться краса.
Різдво велике прийде і нам заколядує,
і на путі не стане пучист-мордovorот.
А поки що на площі майбутнє голодує.
І молитесь за нього заплаканий народ.
Та влада партмагнатам за майбуття дорожча.
Я прийду по мистецтво Ерделі й Бокшая.
Але туди дорога через Народну площу.
Лише одна дорога, і ваша, і моя.*

Цікавим видається спогад Петра Іванишина про зустріч з Петром Сунцем у грудні 1996 року і подаровану книгу «Полюси Землі» з дарчим написом: «Зустріч ця... відбулася перед самим Новим роком... У своїй високій, на п'ятому поверсі, ужгородській квартирі (на проспекті Свободи) я отримав можливість взяти у письменника і записати на диктофон багатогодинне інтерв'ю, отримати безцінні для мене матеріали (передусім ранні збірки, деякі статті, метааналітичні студії тощо), познайомитись із сім'єю поета – дружиною Оленою, сином Миколою, донькою Наталею. Попри всю гостинність та товариськість, що панували під час нашої розмови, все ж вловив певний сумнів з боку доброзичливих господарів у можливості здійснення мною такого складного завдання, як написання літературного портрета П. Скунца. І цей сумнів цілком можна зрозуміти та виправдати: не раз уже про письменника збиралися написати, і то не «пацани», а старші, поважніші люди. З ними теж відбувалися розмови, їм теж передавались із домашнього архіву важливі матеріали, від них теж сподівались почути слово правди (поет не хотів лакувальної похвальби, а присутнього, вдумливого слова про свою творчість). Однак слово це так і не було сказане... А тут з'являється ще один двадцятидворічний ентузіаст-дослідник. Чи не зникне і він? Тому й присвята на подарованій у той день першій шістдесятницькій збірці «Полюси Землі» (1964) вібрує прихованим неспокоєм: «Петрові Іванишину – дай Бог бути нам на одному полюсі». Монографія вийшла з ґрунтовною передмовою Тараса Салиги, і автор, і поет були задоволені: «У нас із письменником налагоджуються міцні дружні стосунки, – згадує Іванишин. – Здається, уже ні в кого не виникає сумнівів, що ми з ним перебуваємо таки «на одному полюсі». Одну із збірок того часу – «Колись я був на світі Травнем» (2000) – П. Скунець, неперевершений майстер експромтів, підписав так: «Петрові Іванишину –

*Я ще сяйну, я ще колись сяйну
у чорнім небі вашої печалі.
Але пройдем і ті незнані нетрі
І вернемось до України, Петре!».*

Проте для Петра Іванишина дуже важливими були й залишаються рядки із присвяти 29 червня 2003 року, написаної у книзі вибраного «Один» (2000), рядки цілком у дусі вісниківської філософії трагічного оптимізму: «Петрові Іванишину –

*Сього безукраїнства кілометри,
де ми і без двора, і без кола,
ми все одно подужаємо, Петре,
адже Петро – то камінь, то скала».*

Як бачимо, Скунцева присвята свідчить про повагу, вдячність, прихильність до молодого науковця і віру в нього, дає розуміння творчих стимулів самого поета, реалій його життя, вона є своєрідним дружнім, інтимним жестом стосовно адресата, а разом з тим – довершеним художнім твором.

У цьому контексті загострімо Вашу увагу на концепті «Петро – це скала». Петро – камінь, Петро – скала, Петро – скеля обігрується поетом часто, проте з різними відтінками у значенні. Скажімо, у присвяті Ірині Мадризі камінь – «м'якший», а от у написі на книгах Петру Іванишину скала – значно «твердіша».

Особливі стосунки були між Петром Сунцем і Дмитром Кременем. Для звела їх як редактора і молодого поета. Із спогадів Петра Скунца довідуємося: «У нас на Закарпатті в 70-і роки, коли вже впокориться Драчів талант, з'явиться ні на кого не схожий Дмитро Кремень. Каюся, коли він мені показав одну із своїх поем і пожалівся, що її не друкують, я необачно пожартував: «А навіщо друкувати, це ж написано

для духів, а духи читати не вмюють». І тут же пошкодував: по очах поета побачив, що він не сприйняв мої слова за жарт». Доля розвела їх. Але стосунки – творчі і приятельські – підтримувалися.

Їхні вірші-присвяти, привітання на листівках потребують окремого дослідження. І не тільки тому, що їх багато. А в першу чергу тому, що це не манірні банальні компліменти, а – історія стосунків двох велетів духу, двох великих поетів і двох небайдужих громадсько-культурних діячів, вони, вітаючи одне одного чи то з виходом книги, чи з прийдешнім святом, говорять відкрито або підтекстом про Україну, про відданість народу і зраду окремих людей, фіксують час і події, передбачають майбутнє, пародіюють одне одного, дружньо підтримують один над другим, а головне – дуже добре одне одного розуміють. До прикладу, підпис на подарованій книзі віршів «Один»: «Дмитрові Кременю – після «Елегії троянського вина» і взагалі поки живу на світі – ти не один, і родина твоя цьому гарантом, а дорослий син – охоронцем і продовжувачем. 30 липня 2001 року».

Найціннішим для нас подарунком від Скунця є присвяти на книгах і тих кілька віршів, написаних, як зазначає поет, «на честь».

Так, після прочитання історіософічної поеми «Злам» Івана Ребрика, Петро Миколайович, повертаючи йому книгу, написав:

*Я тобі не полізу у метрику,
Я писав би слова ці свинцем,
але будь, але будь таки, Ребрику,
ще й поетом, не лиш видавцем.*

Це була своєрідна відповідь своєму молодшому товаришеві на його вічне: «Серед поетів є Скунець... То що мені писати... Раз треба видати чуже, а потім уже своє...» У цих чотирьох рядках є все: і визнання, і докір, і розуміння, і порада, і наказ... А тристопний анапест та алітерація з-с-ц-р передають ще й неабияке емоційне напруження автора.

Або вірш-тост, писаний на честь мого «пробного» ювілею і прочитаний на святковому застіллі:

*Що твориться? Струснули всі кутки
Футбольні з політичними баталії.
На потяги дорожчають квитки.
То все на честь народження Наталії.*

*Чого б і ні? Любити, а при тім –
Не втративши ні голови, ні талії,
Хоч дім – робота, а робота – дім.
Чи можна так? Спитайте у Наталії...*

На перший погляд, легкі словесні забави довкола імені Наталії, іронічні зауваги щодо суспільного моменту, проте достеменно відтворено все життя, визначено його смисл у всьому – у роботі і в сім'ї, у повсякденні і у вічності.

Читаєш ці «утилітарні вірші» і уявляєш Петра Миколайовича, його стрімку ходу, рокотання баритону, проникливі очі. Банальна, за великим рахунком, річ, та витончені афористичні одкровення в серці викликають щемні спогади, ще більше відчуваєш біль втрати, адже сказати так, як міг сказати Петро Скунець, мало кому дано. Ніби прості слова, короткі речення, влучні аналогії, в основі яких особисті враження поета з його життєвих перипетій, несподівані висновки – це називається «Скунців стиль», Скунцево письмо – бунтівливе, іскрометне, яке ніколи не сплутаєш ні з яким іншим.

Роман Карела Чапека «Гордубал» та п'єса «Гордубал» Петра Скунця

14 жовтня 1932 року в празькому щоденнику «Lidové noviny» («Народна газета») в рубриці «Із залу суду», була опублікована стаття Бедржіха Големки (шифра «olo») «Підкарпатська трагедія», в якій повідомлялося, що влітку минулого року в закарпатське село Бордово після восьмирічного побуту в Америці повернувся селянин *Юрій Гардубей* з немалою сумою грошей (біля 45 тисяч крон). Дружина Поланя, якій він з Америки посилав гроші, не була рада його поверненню, оскільки у відсутності чоловіка спілкувалася з коханцями, головним чином з 23-річним слугою у Полані Василем Маняком, з яким заручила свою одинадцятирічну дочку Гафію. Довідавшись про це, Гардубей скасував заручини своєї дочки, а слугу прогнав. Дружина і надалі зустрічалася з ним, і в ніч 27 жовтня 1931 року, мабуть, з її допомогою, слуга Маняк вбив Гардубея, проколовши його серце кошикарським шилом. Жандарми, які досліджували вбивство, арештували Маняка, вважаючи його підозрюваним. Той, як і Поланя, категорично заперечував причетність до вбивства, однак під впливом доказів признався, взявши всю вину на себе. Суд в Ужгороді засудив його на довічне ув'язнення, а Поланю – на дванадцять років тюрми¹.

Через шість тижнів після опублікування статті – 27 листопада 1932 року, на сторінках цієї ж газети «Lidové noviny» почав друкуватися на продовження роман Карела Чапека «Гордубал». Закінчення роману з'явилось 21 січня 1933 р. У січні того ж 1933 року роман вийшов окремою книжкою. Згодом автор долучив до нього романи «Povětroň» (Метеорит) та «Obyčejný život» (Звичай не життя) і твір виходив як трилогія. Від 1933 до 1958 року лише у Чехословаччині роман «Гордубал» мав вісімнадцять перевидань.² Крім того, книжка була перевидана мовами: англійською (два видання), болгарською, данською, фінською, французькою, їдиш, голландською, литовською, угорською, німецькою, норвезь-

Петро СКУНЦЬ

ГОРДУБАЛ

За одноіменним романом Карела Чапека

¹ Čapek Karel, Hordubal – Povětroň – Obyčejný život. Doslov Miroslava Holík. – Praha, 1956. – S. 465-466.

² Čapek Karel, Hordubal – Povětroň – Obyčejný život. Do slovenčiny preložil Gabriel Rapoš. Bratislava, 1956, s. 428.

кою, польською (4 вид.), російською (2 вид.), сербохорватською (2 вид.), шведською та словацькою³.

Роман «Гордубал» розподілено до трьох частин (книг). У першій описано подорож Гордубала поїздом на території Закарпаття. Втомлений Гордубал вже п'ятнадцять днів подорожує, на цей раз у товаристві закарпатців, які викликають його на розмову. Розповідаючи про своє життя в Америці, він залучає у розповідь англійські слова, які тут же присутнім пояснює Панок, що теж раніше побував в Америці. До рідного села (в романі – Кривої) Гордубал добирається пішки. Свою хату майже не впізнає. Вона ґрунтовно перероблена. Дружина Поланя зустрічає його холодно. Одинадцятирічна дочка Гафія не впізнала його. А слуга Штепан лише про коней розповідає. Гордубал роздає всім подарунки (Штепану – кишеньковий ніж) і йде познайомитися з односельцями – в корчму. Додому повертається пізно вночі на підпитку. Поланя його чекає, посилає спати в кімнату, а сама йде спати на горище. Гордубал, аби задобрити дружину, згідно з давно забутим звичаєм заручає 11-річну дочку Гафію зі Штепаном і як членові сім'ї дозволяє йому і надалі залишатися в його хаті. Селяни сміються із Штепана, і він зрікається із незвичних заручин. Гордубал викидає його через тин з двора до кропиви. Через певний час Гордубала знаходять мертвим у його ліжку з проколотим серцем без грошей, які він завжди носив у мішку на шії. Та й інші факти свідчили про те, що йдеться про вбивство.

Друга частина роману Чапека присвячена слідству вбивства жандармами – старшим Гелнаєм та початкуючим Біґлом. Після 40-годинного розшуку першому з них на горищі в Рибанах (місці проживання Штепана у батьків) вдалося знайти мішок з грішми – біля сімсот доларів.

Третя частина роману описує судовий процес проти Штепана Манії та Полані Гордубалової – обвинуваченими у вбивстві Юрія Гордубала. Обоє обвинувачені заперечують причетність до злочину. У кінці Штепан признається до вбивства, беручи всю вину на себе. Суд засудив Штепана на довічне ув'язнення у тюрмі з посиленням режимом, а Поланю на дванадцять років суворої тюрми.

У романі К. Чапека прекрасно зображена атмосфера цього краю, який тоді входив до складу Чехословаччини під офіційною назвою «Підкарпатська Русь»⁴.

Критика вважає роман «Гордубал» вершиною творчості Карела Чапека – початком нової течії в літературі «ноетична література», побудованої на принципі, що кожен літературний твір можна трактувати багатьма способами в залежності від читача. У Чехії на його основі було створено два ціловечірні кінофільми: «Гордубал» – 1937 (режисер Мартін Фріч; у головній ролі Ярослав Войта та «Гордубал», – 1979 (режисер Ярослав Балік у головних ролях Андрій Кузневцов та Лібуша Гепртова); а теж драму «Гордубал» у постановці театру «Divadlo Husa na provázku» («Театр Гуска на мотузку») у місті Брно – 2010; драматургія Мирослав Ощадка та Йосиф Ковальчук; в головних ролях Владимир Гаусер та Ева Врбкова). Твір є обов'язковою літературою для чеських середніх шкіл.

³ Там таки.

⁴ Див. прим. № 1. 478 сс.

В Україні роман К. Чапека був драматизовано письменником Петром Скунцем (у співпраці з актором Василем Шершуном), а в 2006 році п'єса окремим виданням побачила світ у видавництві «Гражда»⁵.

Петро Скунець, виходячи зі специфіки жанру, не відступаючи від сюжетної колізії роману, майстерно відібрав найсуттєвіші епізоди й обмежився 25-ма персонажами з тих, що виступали у творі Чапека.

Драма Петра Скунця, по суті, є самодостатнім художнім твором, який передає динаміку роману, цілісність образів і характерів героїв Карела Чапека. Зазначимо, що Петрові Скунцеві належить одночасно і творення власного варіанту перекладу класичного твору українською мовою. Оскільки йдеться про драматичний твір, то маємо на увазі діалогічне мовлення, через яке передається не лише подія інформація, але й індивідуальні особливості тієї чи іншої натури. А творення художнього образу засобами прямого мовлення – справа, посилення не кожному автору.

Петрові Скунцю вдалося не лише зберегти індивідуалізацію героїв Карелом Чапеком, а й вдихнути, вживити в них українську мовну стихію, живий, природний голос.

Порівняймо хоча б деякі епізоди в яких оригінал майже дослівно співпадає з перекладом. В оригіналі Гордубал повертаючись додому поїздом третього класу нарікає: *«Ach bože, ach bože, to už je jedenáct, třináct, patnáct dní, patnáct dní a noci prosedět na kufru, spát na podlaze nebo na lavici, lepkový potem a zdřevěněly, ohlušený bušením mašin; toto už je patnáctý den, kdybych mohl aspoň natáhnout nohu, nastlat si pod hlavu sena a spát, spát, spát...»*⁶

У Петра Скунця:

«ГОРДУБАЛ: Ох, Боже, Боже!... Отак уже одинадцять, тринадцять... п'ятнадцять днів. П'ятнадцять днів і ночей на цій валізці! Коби хоч ноги випростили....

ТОВСТА ЖІНКА: І перину під голову?

ГОРДУБАЛ: Бодай сіна. І спати, спати...»⁷

В романі Карела Чапека Гордубал, повертаючись вночі із сільської корчми, куди зайшов похмелитися, щоб бути сміливішим в розмові з Поланею, звертається до місяця: *«Co mrazíš měsíci – což nejdu dost ticho, tak lehce, že bych ani rosu na trávě nesetřel?... Tak teď tě mám, Polano, plnou náruč a ještě to je málo»*.⁸

У Петра Скунця:

«ГОРДУБАЛ: Чого хмуришся, місяцю? Хіба я не йду, не ступаю так легко, що й росу з трави не збиваю? Тепер уже я обніму тебе, Поланьо! Аїбо мені того замало?»⁹

⁵ Петро Скунець, Гордубал. Драма (за однойменним романом Карела Чапека). Редактор Іван Ребрик. Художньо-технічна редакція Яни Зикової. Комп'ютерний набір Дьонді Коляджин та Олесі Ребрик. Коректура Наталії Ребрик та Наталії Боднар. В-во «Гражда», 2006. – 45 сс. Наклад 250 прим. Біографічна довідка про Карела Чапека на с. 45.

⁶ Див, прим. № 1, с. 11.

⁷ Прим. № 5, с. 3.

⁸ Прим. № 1, с. 36.

⁹ Прим. № 5, с. 15.

Або ще. Чапеків Гордубал у циганки: «*A co by chtěl pan?*» – *skříchota cikánka*. / «*Cikánko, cikánko*», *trne Juraj*, «*mohla-li uvařit nápoj lásky?*» / «*Hej že mohla*», *šklebí se cikánka*, «*a co mi dáš!*» / «*Dollar, americký dollar*», *vyhrkl Hordubal*, «*dva dollary – / Joj ty mrchatý*», *za dva dollary, povedzme, ani psa nespáříš, za dva dollary, povedzme, nezačaruješ ani krávu*». / «*Deset dollarů, šeptá Hordubal rozčileně, deset, cikánko!*» / *Cikánka se rázem uklidnila*. / «*Dej sem*», *povídá a natahuje špinavou pracku*». / *Jurajovi se trasou prsty, jak se horečně hrabe v penězích*. / «*Ale uděl dobré kouzlo, cikánko, ne pro jednu noc, ne na měsíc, ne na rok. – Aby se srdce obměkčilo, aby se rozvázal jazyk, aby mne ráda viděla.*» – / «*Hej*», *brumlá cikánka*.¹⁰

У П. Скунця:

ЦИГАНКА: *Чого тобі, чоловіче?*

ГОРДУБАЛ: *Циганко-циганко, чи не можеш ти зварити мені приворот-зілля?*

ЦИГАНКА: *Чому не можу? А що то мені за те буде?*

ГОРДУБАЛ: *Долар, американський долар, два долари...*

ЦИГАНКА: *Но, скупердяй. Та за два долари, щоб ти знав, і суку не злучиш! За два долари, щоб ти знав, і корову не причарую...*

ГОРДУБАЛ: *Десять доларів. Десять, циганко!*

ЦИГАНКА: *Давай сюди.*

ГОРДУБАЛ: *Тільки зроби міцних чарів, циганко, не на одну ніч, не на місяць, не на рік... Аби серце її зм'якло, аби розв'язався язик, аби вона раділа, коли видить мене (с. 20)*¹¹.

Високу художню майстерність Петра Скунця, отже, бачимо не лише в адаптації романного тексту для сценічного відтворення, але і в самій мові, якою це твориться. Український текст діалогів виписаний легко й добірним словом. Мовно-стилістична вправність, естетичне відчуття слова Петра Скунця проглядається чи не в кожній фразі. Для майбутніх дослідників залишаємо тему цього змального мовно-літературного процесу двох великих майстрів слова, коли важко визначити, котрий варіант глибше й виразніше передає суть тієї чи іншої події, того чи іншого персонажа.

От епізод допиту 11-річної дочки Гордубала і Полані в Карела Чапека:

«*Za svědkyni je volána Hafie Hordubalová. Přivádějí modrookou hezkou holčičku; je bezdechě ticho.*

Neboj se, malá, a pojd' sem, praví otecky předseda soudu. Nechceš li, nemusíš svědčit. Tak co, chceš vypovídat?

Děvčátko se tázavě, vyjeveně dívá na velkomožné pány v talárech.

Chceš svědčit? Hafie poslušně kyně. – Áno.

– *Chodívala tvá matka do stáje, když tam byl Štěpán? – Áno, každou noc. – Vidělas je někdy spolu? – Viděla. Strýček ji jednou objímal a svalil ji do slámy. – A co gazda, co tatko, býval někdy s maminkou? – Ne, tatko ne, jenom strýček Štěpán. – A když se gazda vrátil z Ameriky, bývala i tak mamka se strýčkem? Hafie vrtí hlavou. – A jak to víš? – Protože byl gazda doma, – řeklo dítě zkušeně a samozřejmě. Však strýček Štěpán říkal, že tu nebude, že je teď všechno jiné. –*

Byl gazda hodný? Hafie rozpačitě krčí ramínky. – A Štěpán? Jé, Štěpán byl hodný. – Byla maminka hodná na gazdu? – Ne. – A na tebe? Měla tě ráda? – Měla ráda jen

¹⁰ Прим. № 1, с. 55-56.

¹¹ Прим. № 5, с. 20

strýčka Štěpána. – Vařila mu dobře? Vařila, ale on mi z toho dával. – A koho jsi ty měla nejraději? – Děvčátko se ostýchavě vrtí. – Strýčka Štefu»¹².

І тут український варіант у виконанні Петра Скунця:

ГОЛОВУЮЧИЙ: *Хай увійде Гафія Гордубалова. Не бійся, мала, й підійди сюди. Якщо не хочеш, можеш не свідчити. То як, будеш відповідати? Хочеш посвідчити?*

ГАФІЙКА: *Так.*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *Чи ходила твоя мама до стаїні, коли там спав Штефан?*

ГАФІЙКА: *Так, кожної ночі.*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *А ти бачила їх коли-небудь разом?*

ГАФІЙКА: *Бачила. Одного разу вуйко Штефан обняв її й повалив на солому.*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *А газду, свого татка, ти бачила коли-небудь з мамкою?*

ГАФІЙКА: *Ні, татка не бачила, тільки вуйка Штефана.*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *А коли татко вернувся з Америки, мама все одно ходила до вуйка?*

ГАФІЙКА: *(крутить заперечливо головою).*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *А ти звідки знаєш?*

ГАФІЙКА: *Та газда був дома. Вуйко Штефан тоді казав, що більше не залишиться в нас, бо тепер усе змінилося.*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *Газда був добрий чоловік?*

ГАФІЙКА: *(знижує плечима).*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *А Штефан?*

ГАФІЙКА: *Так! Штефан був добрий.*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *А мамка була добра до газди?*

ГАФІЙКА: *Ні. Вона любила тільки вуйка Штефана.*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *Вона смачно йому варила?*

ГАФІЙКА: *Смачно. Він і мені деколи давав.*

ГОЛОВУЮЧИЙ: *А кого ти любила найбільше?*

ГАФІЙКА: *Вуйка Штефана.*¹³

Тут лише зазначимо, що до своєї п'єси Петро Скунець написав кілька авторських текстів пісень з орієнтацією на постановку Закарпатським музично-драматичним театром. Вони заслуговують окремої розмови й тут цим обмежимося.

Є в нашому науковому інструментарії таке піднесено-урочисте поняття – «зустрічі культур».

Щодо чесько-українського та словацько-українського дискурсу сказано вже поважними вченими немало. Але, бачимо, що все ще маємо що сказати.

Оцей перетин культур – чеської та української, презентований видатними майстрами слова Карелом Чапеком та Петром Скунцем, відкриває перед нами простір для дальших студій.

А велика справа Петра Скунця, який блискуче адаптував «Гордубала» для української сцени, заслуговує не лише високої оцінки й вдячної пам'яті, але й відповідного втілення його літературного труду – реальних театральних постановок, глядацьких оплесків й аншлагів.

¹² Прим. № 1, с. 129-130.

¹³ Прим. № 5, с. 36-38.

ТАЛАНТ, ЯКИХ ЗАРАЗ МАЛО

(До недожитого 90-річчя від дня народження Іллі Галайди)

Ілля Галайда (1.8.1931 - 10.8.2017) разом зі своїми ровесниками – поетами, як Віктор Гайний, Степан Гостиняк, Михайло Дробняк, Петро Гула, Йосиф Збіглей, Сергій Макара, Йрсиф Шелепець, Мирослав Немец, Мілан Регула та й із старшими поетами Федором Лазориком та Іваном Мацинським прокладав основи новій, модерній поезії українців Словаччини в 50-60-х роках минулого століття. Серед них виділявся Ілля (по-домашньому Лько) Галайда своїм своєрідним баченням і сприйняттям світу та зображенням своїх почуттів. Його, сина селянина з Чертіжного Меджилабірського округу, вже змалку полонили народні пісні, балади, які співала йому мама, розповіді батька про війну, різні пригоди, польові роботи, звичаї селян, зокрема під час різдв'яних і пасхальних свят, не кажучи вже про прекрасну карпатську природу – все це впливало і формувало світогляд, естетичний смак майбутнього поета, прозаїка, перекладача, літературознавця. Крім того, він вже змалку шукав різні саморости, брав ніж і виробляв своєрідні статуетки, робив різьбу по дереву, майстрував до кінця свого життя та й ще часто виспівував народні пісні, різні романси тощо. Видав навіть дискету із своїми піснями.

Після закінчення Гуменської державної російської гімназії (1952) продовжив навчання російської мови і літератури на Філософському факультеті Карлового університету в Празі, звідки його було відправлено 1953 року на навчання в СРСР, де спочатку навчався в Саратовському державному університеті і закінчив студії в Московському державному університеті ім. М. Ломоносова (1958). Повернувшись додому, спочатку працював редактором журналу «Дукля» і з 1960 року аж до виходу на пенсію працював асистентом, потім старшим викладачем, доцентом російської літератури Філософського факультету спочатку Університету ім. П. Й. Шафарика, нині Пряшівського університету. На факультеті став визначним українським поетом, перекладачем словацької поезії на українську мову, літературним критиком, літературознавцем, публіцистом.

Писати вірші почав ще в гімназії. Писав російською мовою, бо української не знав. Правда, мова мами чи батька та рідного села була близькою до української мови, але в наших школах вона ще не викладалася. Перші вірші почав друкувати у пресі аж 1959 року. Як поет заявив про себе у колективній збірці «Восьмеро» (1963) циклом віршів (23) ще російською мовою. У віршах реагував на події і людей Другої світової війни, але виявив своє захоплення і Кобзарем, Дніпром, Україною, Запорізькою Січчю («Заходил Тарас могутий, / Приводил и звал на кручи / Новую Зарю/. Кілька віршів присвятив і мамі («Матери», Мать). Вже тут виявились широкі інтереси поета І. Галайди і навчання у таких поетів, як О. Пушкін, С. Єсенін, Т. Шевченко, словацькі чи чеські модерні поети та зокрема народна пісня. Сам не раз заявляв, що він та його поезія виростили на народній пісні.

Поступово виробив свій поетичний стиль, свою метафорику. Все знаходимо у наступних поетичних збірках: «Спалахи» (1974), «Спрага серця і землі» (1981), «Безсоння» (1986), «Гори, сині гори» (1990), «Балада про три сонця» (1981), «Моя печаль повсякденна» (1994), «Журавлиний клич» (1998), «Три-

вогами дорога стелиться» (2001), «Вірші із забутих зошитів» (2005). Вірші всіх збірок ще доводять, наскільки він глибоко вріс у народний ґрунт свого краю. наскільки він «необачний син впертих русинів» став українським національним поетом, як його поезія вийшла за рамки регіону, рідного краю і стала частиною чехословацького літературного контексту та здобутком загальноукраїнської поезії. Зокрема своїми образами – метафорами, духом збагатив лірику. Над усім красується карпатський бук і дух, який у нього виступає в різних ситуаціях і естетичних значеннях, як-от:

*Краю мій Карпатський, буковий, мій раю,
долею присуджений мені,
ти – мені із всіх заман замана.*

Або:

*Як того бука, нас обтинали
з усіх боків
І нашу долю скрізь пололи до крові,
під самий корінь,
до ста богів,
аж кольки від злоби кололи,
а ми знов воскресали...*

Дальшим таким образом, який часто вживає поет - це образ Карпат, де б він не побував, завжди мав перед очима свої Карпати, Чертіжне і горби його полів. Будучи далеко від рідного краю, пише::

*Мені здається, здалека до мене котяться
мої Карпати чорно-сині,
бо я корінням в гори вріс...
Пробачте, буки, та й ви, хвилі,
і нашу біль, і нашу марність,
незгоди наші гостроножі,
ми розберемось, що до чого,
і серцем і душею...*

В іншому вірші скаржитись, що ідеї та ідеали борців за незалежну Україну в Карпатах не знайшли належної відповіді:

*Карпати, Карпати –
Застиглий в дорозі німий караван –
А по спинах горбатих
Тиняється вітер глухий
Далеко Шевченко, далеко Богдан...*

Кілька віршів поет І. Галайда присвятив мамі:

*І ти втомилася, а все ж
вела мене у яр глибокий,
щоб зілля свіжого нарвати,
щоб хворість і біду ним відігнати,
а я благав: «Візьми мене на плечі.
Як виросту – тебе я сам візьму на плечі»
Та батькові:
Я обнімаю*

*твої тверді
коряві руки
І н'ю із них збережену міць,
щоб далі йти
І щоб ніколи не забути
Їх доброти.*

Поезія І. Галайди тематично і жанрово різноманітна і новаторська. Ми не маємо простору, щоб хоча б назвати всі теми і проблеми, які хвилювали поета, як він їх зобразив і передав свої почуття. Це не лише мати, батько, дружина – жінка, Карпати, горби, Шевченко, Франко, Духнович, але й різні пори року – літо, зима, осінь, весна, словом, писав громадську, пейзажну й інтимну лірику. Всі теми і жанри йому були підвладні, він зумів їх талановито зобразити. Він до того ще й майстерно поєднував вільний вірш з римованим, рівноскладовий рядок з нерівноскладовим, зберігаючи при цьому риму. Написав й кілька сонетів. Особливо припав мені до душі сонет «Материнське слово». Деякі його вірші були покладені на музику. Сам був неабияким виконавцем народних пісень романсів та своїх власних пісень.

І. Галайда збагатив нашу літературу і тим, що видав дві збірки оповідань - «Коли ідуть дощі» (1980), «Ще співає жайворонок» (1989) та ряд оповідань у журналі «Дукля», як, приміром, «Люзіоніст». Вже одне з перших його оповідань «Буханка хліба» (1980), яке опублікував у журналі «Дукля», викликало інтерес не лише з боку літературних критиків, широкого кола читачів, але й з боку державних органів, бо він у ньому вперше в нашій літературі показав протилежні моральні позиції радянського солдата. Рядовий солдат послав нашого селянина Скрепчак, на якого хтось доніс, що він допомагав німцям, бо носив воду їхнім коням, щоб роздобув буханку хліба, давши йому так можливість втекти, але Скрепчак був чесний, не свідомий того, щоб допомагав, і повернувся. Його потім, як і інших селян за те, що не втекли до партизанів і «не глушили» німців, засудили за відповідною статтею на десять років у гулаг. До речі, щось подібне знаходимо відносно поведінки і моралі радянського солдата на нашій території в новелах О. Гончара «Модри Камень» (1948), які радянська критика засудила. Трактовка моралі, яку подав О. Гончар, були новим словом, новим стилем в українській літературі і як такий літературна критика тоді критикувала. О. Гончар до цього стилю повернувся аж у романах «Собор» (1968) та «Твоя зоря» (1980).

І. Галайда і в прозі залишився поетом, доводять це не лише художні засоби, але й загальний дух та романтична, манлива тональність. Із десятки оповідань, які написав І. Галайда, на мене найсильніші враження зробили оповідання із збірки «Ще співає жайворонок», а саме «Слово про жайворонків», «Жайворонок упав на землю», «Миколайко» та інші. Для автора жайворонок «*поет селянської нелегкої праці, який щовесни проспівує її радості та болі*». Жайворонки супроводжували селянина від весни до осені, виспівували, потішали його, нагадували, що вони та інші пташки і звірята «*розносять над світом гіркі легенди, переспівані з покоління в покоління про хлопців-братів, які загинули на війні, на лінії вогню і смерті, щоб щebetанням своїм прославити перемогу життя над смертю*». Жайворонок супроводжував і його маму, яка «*йшла боса вибитою в землі такими ж селянськими ногами стежиною. Я – за нею з розбитими пальцями до самого нашого «лану», клаттика землі, у*

якій руками саджали картоплю. Лівою рукою вона притримувала і тулила до себе дитину – мого братика, а пізніше і сестричку. Через праве плече перекинута (у неї – М. Р.) польова колиска, а в руці – мотика, а в небі нас супроводжує жайворонок. Випліскуючи свою радість...» Так може написати лише людина, яка сама це зажила. Таких мам було колись у нас тисячі, в тому числі й моя. З сумом прозаїк Галайда пише, що під час колективізації сільського господарства «розорали, розкидали» межі, крики, хворост і з ними зчезли жайворонки і та радість, яку співали селянам під час їх тяжкої роботи.

Цю думку та у такому романтичному стилі автор продовжує розповідати про роль жайворонків для нашого селянина в оповіданні «Жайворонок упав на землю». Герой Петро Фецурканин боїться, щоб дружествник-артільник не прийшов і порошком чи трактором не знищив гніздечка різних пташенят та жайворонків, бо вони ще не встигли «зігрітися, а вже запряглися до співанок... бо як загинуть пташенята та й пропаде наша селянська пісня». Питає, «як тепер без коників, без жайворонків, без їх співу на селі жити? З такою любов'ю, як І. Галайда, мало хто оспівав селянську працю, їх труд, людей села, свою маму чи батька, одночасно протестував проти того, щоб не нищилось життя пташенят та іншої звірини.

Перу І. Галайди належить цілий ряд цікавих та інспіруючих літературно-критичних статей. Мені сподобались його роздуми про художнє значення «Вінків сонетів» І. Мацинського та майстерний аналіз вінка І. Мацинського «Легенда про Івана Франка» і ряд інших статей і рецензій. Як публіцист свої погляди він виклав у книзі Мілана Бобака «Очищення словом: Діалоги з Іллею Галайдою» (2001).

І. Галайда, будучи русистом за професією, досліджував та викладав у вузі російську класичну літературу. Особливо його цікавила творчість О. С. Пушкіна, якому присвятив свою кандидатську роботу під назвою «Сказки А. С. Пушкина. К проблеме реализма сказок» (1975) Це було нове слово про О. Пушкіна в словацькій русистиці.

І. Галайда багато виконав, щоб український читач знав сучасну словацьку поезію. У його українських перекладах вийшла в Ужгороді збірка (25 словацьких поетів) під назвою «У кузні часу», в Києві збірка Й. Лайкерта «Недовговічність», комедія Єжека, Восковца та Веріха «Раї на землі», яку ставив Київський державний театр комедії. Його переклади виходили і в пражських українських журналах і газетах.

Його твори вийшли у словацьких, чеських та угорських перекладах та в антологіях нашої літератури, які вийшли в Україні. В Ужгороді навіть вийшли на 635 сторінках «Вибрані твори» (2016). Деякі його твори були оцінені літературною премією СЛФ ім. І. Франка та Пряшівська наукова бібліотека 2011 року до його 80-річчя від дня народження провела наукову конференцію. Українські і словацькі доповідачі докладно проаналізували його твори та оцінили його вклад у розвиток української літератури Словаччини, словацької русистики та в загальноукраїнську літературу. Такої пошани з наших післявоєнних авторів зазнали лише І. Невицька, Ф. Лазорик та І. Мацинський.

Тяжко сказати, у котрому роді чи жанрі нашої літератури виявив себе І. Галайда найповніше, але можна сказати, що в кожному залишив за собою глибоку борозну, яку треба далі орати, бо він та наша література того заслуговує.

М. Роман

Неспокійна душа поета Карпат

(З нагоди 85-річчя від дня народження Сергія Макари)

Українська література Словаччини після 1945 року у своєму активі має цілий ряд талановитих поетів, прозаїків, публіцистів, перекладачів і літературознавців, серед яких провідне місце належить Сергієві Макарі. Він народився 6.05.1937 в м. Михалівці, але дитинство та юнацькі роки пережив у селі Волиця, в родині відомого учителя, активного культурного діяча Степана Макари, який уже в 20-х роках був секретарем Союзу руських учителів. Ще до війни організував у наших селах сільськогосподарські школи, друкував свої вірші, оповідання та різні статті в газетах, як «Русское слово», «Народная газета», «Русская земля» та ін. Після 1945 року друкувався і в газетах «Нове життя» та «Дружно вперед». Брав участь у заснуванні та роботі Української Народної Ради Пряшівщини, став її членом, був головою Окружного національного комітету в Меджилабірцях, пізніше працював шкільним інспектором, учителював у селах Меджилабірського округу. Дома мав добротну бібліотеку, в якій молодий Сергій часто засиджувався і читав твори. У такому культурному і політичному середовищі виростав майбутній поет Сергій Макара. Все це пізніше позначилося на його поетичній творчості.

Сергій Макара після закінчення початкової школи в селі Волиця продовжував навчання в Гуменській російській гімназії та в середній загальноосвітній школі вже українській в Меджилабірцях (1954), потім поступив на філологічний факультет Вищої педагогічної школи в Пряшеві, яку закінчив 1958 року. Спочатку учителював у середній школі в Сабинові, потім працював асистентом Педагогічного інституту в Мартині та Банській Бистриці, де його 1970 року було звільнено з роботи з політичних причин, бо публічно виступав проти приходу військ Варшавського договору в серпні 1968 року і пізнішої окупації нашої країни радянськими військами, був безробітний, пізніше працював лісорубом та робітником. З 1985 року працював у літературній агентурі ЛІТА на різних посадах, поки його не було реабілітовано 1990 року і він повернувся в Банську Бистрицю знов на Педагогічний факультет Університету ім. М. Бела (УМБ), де став доцентом російської літератури, співзасновником філологічного факультету УМБ, в тому числі й кафедри слов'янських мов та відділу україністики, на якому вивчалася українська мова, література та перекладознавство. Це був єдиний факультет в Словаччині (крім Пряшева), де вивчалася українська мова і за участі спеціалістів-лекторів з України. Основні дисципліни забезпечували пряшівські україністи – доц. З. Ганудель, старший викладач І. Яцканин та автор цих рядків). Інтерес вивчати українську мову і перекладознавство в Словаччині був тоді значний. Жаль, не всім цей відділ був по смаку. Відділ було ліквідовано і факультет трансформовано на Філософський. Сергій на протест проти цього кроку з боку керівництва університету і факультету вийшов на пенсію.

Писати вірші почав ще в шкільні роки російською мовою, яку почув од батька і яку знав, читаючи твори О. Пушкіна, М. Лермонтова, О. Блока, С. Єсеніна та інших російських класиків, твори яких мав батько у своїй бібліотеці. На рідну українську мову перейшов аж коли вивчив українську мову, яку викладав професор меджилабірської середньої школи, чех за по-

ходженням Ярослав Неврлий, який довгі роки учителював в Україні, де за своїх українську мову.

Першу поетичну збірку *«Осяяна юність»* С. Макара видав 1958 року майже одночасно з одержанням диплому про закінчення філологічного факультету ВШП. Збірка являє собою роздуми і почуття молодого юнака, який активно сприймав воєнне і післявоєнне життя, повне драматизму, трагізму й поступу. Це були переважно ліричні вірші, в яких виразив свої почуття оптимізму, любові до мами, рідного краю, рідної мови, кохання тощо. Вона відрізняється від того, що презентували у своїх віршах Ф. Лазорик, І. Мацинський та інші наші поети. Він не наслідував ані одного з названих поетів і обрав свій власний поетичний шлях, хоч тут-там спочатку відчувалися далекі тони, нав'язані поезією С. Есеніна, В. Сосюри, Ч. Бодлера та інших. Досі видав понад 20 поетичних збірок, низку перекладів, наукових досліджень – монографій, публіцистичних книг, про які буде мова пізніше.

В його поезії домінують такі основні теми: мама, жінка, кохана, яким присвятив безліч поезій (*«Дорогій мамі»*, *«Мамі, своїй коханій»*, *«AVE EVA»* та ін.). На думку Д. Федаки, *«рідко хто після Т. Шевченка, В. Сосюри та А. Малишка із українських поетів, з такою вибуховою силою – пристрастю, ніжністю і любов'ю, як Сергій Макара, опоетизував би жінку»*; Карпати (*«Карпати»*, *«Зелені Карпати мої»*, *«Листи до жовтої троянди»* тощо); Рідна мова (*«Рідній мові»*, *«Люблю рідну мову»*). В одному вірші пише: *«українська мова... мое життя, без неї – як без сонця»*. Свою шану до своїх поетичних предтечів передав у поезіях, як *«О. В. Духновичу»*, *«Каменяреві»*, Т. Шевченкові – *«Безсмертний»*, *«Володимирі Сосюрі»* та ін. Все життя хвилювали його проблеми кохання та любові. Можна назвати десятки, десятки віршів, в яких виразив свої почуття з цього приводу. Погоджуємось з Д. Федакою, що в його поезії, як мало у кого домінує культ жінки, так, як у поезії С. Макари. Він вніс у нашу поезію нову тему, а саме зображення краси і сили хвиль моря і так став мариністом у нашій літературі. Кілька віршів присвятив Україні, в яких передав свої почуття любові до України (*«Україні»*, *«Над київським аеродромом»*). Написав цілий ряд віршів для дітей. Частина вийшла у збірках *«Що вірш – то загадка»* (1983), *«Малим і більшим – віночок віршів»* (2000).

Кращі вірші, присвячені мамі, жінкам, коханим і Карпатам в оригіналі та в перекладах словацькою, російською і білоруською мовами та й ще із стислими науковими розвідками Н. Кисельової, Я. Юрча та М. Романа склали збірку під назвою *«Pevce Matky, Lásky a Karpát»* (*«Співець Матері, Любові і Карпат»*), яка вийшла двома виданнями (2008 і 2011).

Кожна збірка С. Макари була кроком вперед у художньому і філософському зростанні, бо весь час шукав себе, шукав новий спосіб вираження своїх почуттів, думок, заглядав у свою совість, свої почуття, часто апелював, закликав людство, щоб зберегло мир і життя на землі, протестував проти неправди, соціального і національного зла, гніту. Є в його доробку збірки чи вірші, які можна вважати етапними, *«переломними»*. Як на нас, такою збіркою можна вважати збірку *«Совість»* (1970), де знаходимо такі рядки: *«РОЗСТРІЛЯНЕ немовлятко / Сміється мов у сні / РОЗСТРІЛЯНИЙ гуманізм / стогне в агонії/ РОЗСТРІЛЯНА совість мовчить / ШУКАЮ СПОКІЙ / У НЕСПОКОЇ»*. Такого не знайдемо ані в словацькій, ані в чеській чи українській поезії 60-х років минулого століття. Це була велика відвага поета С. Макари таке написати в період т. зв. політичної консолідації. Зрозуміло,

що це йому відповідні державні органи нагадали і звільнили з роботи та заборонили друкуватися.

Дальшою такою етапною збіркою С. Макари вважаємо «*МЕМЕНТО*» (2008). В ній виявився як великий демократ, гуманіст і життєлюб. Це своєрідна поезія за змістом і формою, якої не має рівних у нас та в Україні.

Вірші С. Макари вийшли у перекладах 15 мовами світу («*Промінь слова в п'ятнадцяти мовах*» (2017). Найчастіше виходили словацькою та чеською мовами. Словацькою мовою у перекладі В. Юрикової вийшла збірка під назвою «*Verše*» (2012) та Я. Резніка «*Na klávesoch vetra listie šelestí*» (2018). В Україні вийшли його вірші уже 1960 року у збірці «Ластівка з Пряшівщини». М. Рильський навіть у передмові до збірки навів як зразок молодого української поезії Пряшівщини уривок з вірша С. Макари. Найбільше представлена в Україні його поезія в антології «Під синіми Бескидами» (2006), хоч і раніше були включені його вірші в такі антології, як «Карпатська замана» (1990), «Листок з вірію» (2002), «Українська дитяча література» (2002), які вийшли в Києві.

С. Макара свої сили пробував і в галузі прози, результатом чого вийшла збірка оповідань «*Я виріс в Карпатах*» (2014).

С. Макара багато доброго зробив у галузі художнього перекладу. Із словацької поезії на українську мову переклав більше ніж 25 словацьких поетів, поетів знакових ХХ століття. Спочатку вийшло кілька книжочок-метеликів окремих поетів, а потім - антологія словацької поезії під назвою «*Поезія, молитва серця*» (2009). Багато з наведених поетів вперше заговорили до українського читача їх мовою. Його переклади відзначаються великою поетичною майстерністю, бо перекладач досконало володіє обидвома мовами, знає реалії обидвох країн та художнє мислення українського читача. Крім того, він переклав кілька прозових творів з російської мови на словацьку.

Сергій Макара належить до найвидатніших русистів Словаччини. Довгі роки досліджував розвиток російського літературного романтизму ХІХ ст., але заглянув і до її його витоків – «Слова про похід Ігоря». Результатом його досліджень стало шість оригінальних монографічних робіт, які були науковим відкриттям для багатьох русистів не лише Словаччини, але й Росії. Він є автором разом з проф. А. Червеняком теорії про триаду в російській художній літературі, яка була позитивно сприйнята в слов'янському світі. Великий інтерес викликали такі його роботи: «Борьба романтических и реалистических тенденций в первой половине 19 столетия» (1993), «Гармония в дисгармонии» (1999), «От фантастичности к романтичности и реалистичности» (2000) та ряд дальших монографій і робіт, опублікованих у словацьких, чеських, російських, білоруських, сербських, польських наукових збірниках.

Сергій Макара - прекрасний публіцист і есеїст, що виявилось у цілому ряді робіт і статей. Насамперед слід згадати його медальйончики-портрети про науково-педагогічну і суспільну діяльність проф. А. Червеняка, проф. Я. Юрча, проф. М. Романа, доц. З. Ганудель, про поета, його колишнього викладача і поетичного наставника у Пряшеві А. Карабелеша. Зокрема остання викликала значний інтерес в Закарпатті та й у нас, бо ще його не було реабілітовано.

Видав кілька книжок публіцистичних статей та есе, в яких критично, з темпераментом, що йому притаманне і відповідає його неспокійній душі,

реагує не лише на літературні події в Словаччині після 1990 року, але й суспільно-політичні. Він засуджує всі неправди, яке винесли на світ божий окремі політики і публіцисти Словаччини, які в недавньому минулому служили «власцімуцим» і зараз без ганьби говорять про себе, як вони боролись проти режиму. З болем констатує, що бачив у Белграді після його бомбардування американськими літаками. Виступає проти американізації словацького суспільства і культури взагалі, захищає демократичну російську культуру і літературу, якій присвятив усе своє активне життя.

Вже перша книжка «*Poslanie slova*» (2012) викликала значний інтерес серед читачів Словаччини. В ній знайдемо його реакції на різні літературні твори, культурні і політичні події країни, листи президентові СР, окремим міністрам, Матиці словенській, оцінки наукових конференцій, проведених в Банській Бистриці, присвячених словацько-білоруським чи словацько-українським культурно-літературним зв'язкам, яких був організатором, оцінки творів пражівських авторів тощо. В такому тоні написані публіцистичні статті, поміщені в книгах «*Z pohľadu a nadhľadu*» (2014), «*Svedomie mi nedovoľuje mlčať*» (2016). Не менш важлива його публікація «*MOLOCH škandalóznejšej byrokracie alebo ako chobotnica nekultúry likviduje kultúru*» (2020), в якій з обуренням викриває різні махінації відповідних працівників МК СР по відношенню до часописів Спілки письменників Словаччини. Таке негативне відношення виявилось не лише до словацьких часописів, але й національних меншин, в тому числі й українських.

С. Макара кількаразовий лауреат Премії Івана Франка СЛФ за оригінальні твори або переклади словацької поезії та Премії Спілки словацьких письменників за літературознавчу, поетичну і перекладацьку творчість (2018). Газета «*Literárny týždenník*» надала йому «Почесну пошану – грамоту» (2018) за роботу, яку проводив як член редакційної ради, та за публіцистичні твори.

Про творчість С. Макари солідні студії написали пражівські україністи (Л. Бабота, М. Роман, М. Станко, В. Хома, А. Червеняк та ін.), словацькі автори (Н. Кисельова (Коріна), Ю. Копанічак, Ю. Ломенчик, Я. Резнік, Я. Юрчо та ін.) та знавці його творів в Україні, як М. Гірник, Т. Ліхтей, В. Любченко, А. М'ястківський, М. Наєнко, Д. Павличко, М. Рильський, Д. Федака та ін.), які позитивно оцінили його поетичне новаторство і вклад в українську чи навіть загальнослов'янську культуру і літературу. Доводять це і збірники статей «Три погляди на поезію Сергія Макари» (2013) та «*Súzvuk názorov na tvorbu Sergeja Makaru*» (2017).

Високо позитивно оцінюємо факт, що він, живучи все активне літературне і наукове життя в словацькому середовищі і не маючи можливостей щодня спілкуватися рідною українською мовою, не забув її, навпаки, збагачує її своїми творами та популяризує її серед словаків. У зв'язку з тим хочеться додати, що багато наших русинів-українців з нашого краю не зберегло свою рідну мову і перейшло на словацьку чи чеську мови.

Все це дає нам право твердити, що С. Макара значно збагатив нашу українську літературу і без його творів була б далеко біднішою.

Бажаємо Тобі, шановний друже, міцного здоров'я, щоб Твоє слово надалі гриміло, не давало спокою, захоплювало, полонило читачів і вело нас вперед.

Михайло Роман

Відголос минулого в сьогоденні:

Тридцятилітня війна в поетичному літописанні

Андреаса Гріфіуса

Нинішня окупаційна російсько-білоруська війна проти України, яка набуває всеєвропейського й навіть світового масштабів, нагадала про Тридцятилітню війну 1618–1648 років – один з найкривавіших конфліктів в історії Європи.

23 травня 1618 року в Празі богемські протестанти на чолі з графом Їржи Матяшем фон Турном викинули з вікна імперських намісників Фердинанда II – короля Богемії, Угорщини і Хорватії, Ерцгерцога Австрії, імператора Священної Римської імперії. Цей інцидент став початком тривалої релігійної війни між протестантськими князівствами Священної Римської імперії та католицькою династією Габсбургів, яка переросла у загальноєвропейський конфлікт проти їх гегемонії на континенті.

Із середини XVI століття Габсбурги стали ведучою монархічною династією Європи – під їх владою були Іспанія, частина Нідерландів, колоніальні володіння в Америці, Ломбардія, Неаполітанське королівство, Сардинія. На початку XVII століття іспанська гілка Габсбургів володіла також Португалією та її колоніями, а австрійська – короною Священної Римської імперії.

У 1617 році іспанська та австрійська гілки Габсбургів підписали таємну угоду, яка врегульовувала спірні питання спадкування. За її умовами король Іспанії Філіп III відмовився від претензій на Угорщину і Богемію, отримавши натомість території по лівому берегу Рейну в Ельзасі і у Північній Італії. Він підтримав свого двоюрідного брата Фердинанда Штирійського у його претензіях на престол Священної Римської імперії.

Ставши королем Богемії, фанатичний католик Фердинанд II розпочав контрреформацію для відновлення влади і позицій католицької церкви. Спроби знищити права протестантів, особливо «Грамоту Величності», даровану імператором Рудольфом II чехам у 1609 році, стали причиною конфлікту між представниками чеської аристократії та королівськими намісниками в Чехії. Його кульмінацією стала так звана Празька дефенестрація: 23 травня 1618 року група дворян на чолі з графом Турном, невдоволена відмовою короля скликати з'їзд для розгляду питання про переслідування протестантів, викинула з фортечного вікна в рів двох імперських намісників і їх писаря. Вони вижили, а писар Філіп Фабріціус зумів 16 червня добратись до Відня, де його прийняв Фердинанд II, якому він повідомив про інцидент.

Восени 15 тисяч імперських солдатів вступили в Богемію, де їм протистояло військо Чеської директорії, очолюваної графом Турном. Богемію підтримали Пфальц і Савояя, які надіслали 20-тисячне військо, що дозволило зупинити просування імперських військ і після двомісячної облоги 21 листопада 1618 року захопити важливе прокатолицьке місто Пльзень.

З часом війна з локальної переросла у загальноєвропейський конфлікт: на боці Габсбургів виступила Річ Посполита, Іспанія, Португалія, Папська держава, а до антигабсбурзької коаліції увійшли Швеція, Данія, Нідерлан-

ди, Франція, протестантські князівства Німеччини, Венеція, Трансільванія, яких підтримали також Англія, Шотландія й Московське царство. Тридцятилітня війна стала одним із найкривавіших конфліктів в історії – лише в Німеччині загинуло понад 5 мільйонів осіб, третина міст була зруйнована, на полях битв полягло понад 700 тисяч осіб; у різних кутках Європи лютували епідемії тифу та чуми, населення страждало від цинги й дизентерії.

У 1638 році, через рік по смерті Фердинанда II, папа Римський закликав до припинення війни; через два роки його підтримав німецький парламент, але тільки **24 жовтня 1648 року** було підписано Вестфальський мир, за яким у Європі було встановлено новий порядок міждержавних стосунків на основі визнання державного суверенітету, зрівняно у правах протестантів і католиків, королів та імператорів європейських держав. Він заклав нові принципи зовнішньої політики європейських держав – на перші позиції вийшли геополітичні й економічні інтереси, а релігійний чинник став другорядним.

У доктрині нинішньої окупаційної російсько-білоруської війни проти України намішана токсично-гримуча суміш із «руського православия», імперської геополітики й колонізаторського, паразитарного визиску. І вся та токсично-гримуча суміш релігійного бузувірства й імперсько-колонізаторської агресивності зветься «руський мир».

Усі жахи спустошливої для Німеччини Тридцятилітньої війни (1618–1648) побачив і пережив на собі Андреас Гріфіус (1616–1664) – німецький поет і драматург, найвидатніший представник німецького бароко. На війні він зазнав пожеж, переслідувань, хвороб, був тяжко поранений. Лихоліття війни стали однією з наскрізних тем його поезії.

Один з найвідоміших поетичних творів Гріфіуса – сонет «Сльози вітчизни» («Tranen des Vaterlandes», 1636).

Народився Гріфіус у місті Глогау (Силезія) у пасторській родині. Освіту здобув у гімназії Данцига (Гданська), де й написав свої перші поетичні твори латиною. Саме поети того часу такі як А Гріфіус, М. Опіц, Ф Логау, С. Дах, П. Гергардт, П. Флемінг, Х. Гофмансвальдау та інші взяли за творення поезії національною мовою.

Твори Гріфіуса позначені внутрішнім неспокоєм і напругою, а також релігійно-містичними мотивами, що притаманно всій німецькій поезії доби бароко.

У сьогоднішній Німеччині вірші Гріфіуса вивчають у школах і вишах. Періодично перевидаються його непроминальні твори, які нині на диво своєчасні.

Перекладач Олег Жупанський працював над книжкою близько сорока років. У 1990 в часописі «Всесвіт» уперше в Україні опублікував велику добірку поезії А. Гріфіуса.

У підготовлену книжку творів А. Гріфіуса увійшло сто сонетів, а також оди, вірші й епіграми. В Україні це перше книжкове видання видатного німецького поета.

Пропонуємо увазі читачів поетичну добірку з цієї книжки. Своєчасність поезії Гріфіуса засвідчує циклічність часоплину історії людства у повторюваності її подій. Події *минулого* повторюються, нагадують про себе своїми уроками, доки їх не засвоїмо. Засвоєння уроків минулого відкриває ясне бачення нинішнього й перспективу майбутнього.

Андреас ГРІФІУС

СЛЬОЗИ ВІТЧИЗНИ

Поезії

Переклав з німецької
Олег Жупанський

СЛЬОЗИ ВІТЧИЗНИ РОКУ 1636

Спустошені ми вкрай, кругом росте зневіра.
Насильство диких орд, стрясає світ картеч
І навісна сурма, і кров'ю ситий меч –
Пожерли праці плід – пощо така офіра?
Горять міста довкруз, наругу терпить віра,
Згвалтовані жінки, знущань пекельний смерч,
Повсюди жах, ганьба, ти – раб і не переч,
Чума, руїни, смерть. Чи є стражданням міра?!
Через міські вали невпинно знову й знов
Три шестиліття вже потоком рине кров
І гори мертвяків спинили наші ріки.
Та що там жах, вогонь, голодна смерть, війна,
Що – біль, чума, ганьба, наруга ця страшна,
Коли скарби душі з нас вирвано навіки!

ДО ЗЛОЯЗИКОГО

Облудний злий пліткар, – із скривленої пащі
Скверноти язика зміюками повзуть.
Скаженіший за пса й затяту псячу лють,
Ти є хитрющий лис – від нього геть не кращий.
Ти трійла ненасить у череві ледащім,
Від голови до п'ят – весь потолочі суть,
Барліг драконячий, де гади всі живуть,
Триклятий дідько ти, – усе зведеш нінащо.
Твої слова січуть, як меч у дні нашесть,
В вогні б тобі горить за те, що крадеш честь,
За наклепи й брехню тебе б колесувати.
Та язичисько твій тебе й занапастить,
Тебе послухаєш – і зрозумієш вмить:
Хто жив без Господа – тому Господь відплатить.

VANITAS, VANITATUM ET OMNIA VANITAS

Все марнота. Еклезіаст, I. 2.

Куди не гляну – все на цьому світі тлінне:
Муруєш нині дім – він завтра упаде,
Де зараз місто ввись безпечно так росте,
Там стадо пастимуть покірне і сумирне.
Що пишно так цвіте – невдовзі всохне й згине,

Що пнеться над усе – є час і смерть на те,
Ось Сонце сяяло, незчувся – дощ іде,
О Господи, усе таке невічне, плинне.
Людське життя, мов сон, минеться і тоді –
І титули й пиха – лиш булька на воді,
Яке ж марнотне все, що прагнем прославляти,
Все порохи, зола, солома на вогні,
Мов квітка в лузі, що не стрінеться мені.
Ніхто не хоче з нас одвічне споглядати.

ДО ЗІРОК

Світильники землі, до вас моє тяжіння,
Вогненні факели, що рвуть пільми тягар,
Ви – квіти навесні, долин небесних чар,
Алмазів дорогих стогранне мерехтіння
Сторожа Всесвіту, сам Бог вам дав світіння
І йменнями нарік – неоціненний дар,
Він істини знавець, Творець ваш і Владар.
Ми сліпнемо, людці! Не буде нам прозріння!
В безхмарну тиху ніч ви тішили мене.
Як зміг я зберегти це диво осяйне?
О вісники часу! Та звідки ж ця наснага –
Так пам'ятати вас, що аж нуртує кров,
Запалює в мені ум, серце і любов,
І волю, мисль дає, – і то найвищі блага?!

ДО СВІТУ

Шалений буревій мій човен підійма,
Зухвалий танець хвиль – на шмаття роздирає
І піна щемно так на хвилях закипає,
Що мчить моя душа, де берег мій дріма.
Бувало серед дня окутає пільма
І блискавка метка вітрило геть розкрає.
Як я не розумів, що злий борвій здолає?!
Посеред моря я – ні щогли, ні керма!
Виходь, душе моя! Виходь! Ми вже на суші,
Не бійся, берег цей – він прийме наші душі.
Нарешті скинеш ти гризоти, страх німий.
О світе, прощавай! Жорстоке, грізне море!
Лиш берега торкнусь, ураз облишить горе.
Ти спокій, згода, мир – палац мій осяйний!

НА ЗАВЕРШЕННЯ РОКУ 1648

Жорстокий роче, геть з тортурами жаскими!
З собою заברי мої страждання й страх!
Хай згинуть злидні, біль – за мертвими твій шлях!
І не стискай душі кайданами важкими!

О Боже, все ніщо з турботами твоїми,
Невже мої літа пощезнуть по світах?
Ти свічкою не дай згоріти на вітрах
І сонця не гаси з роками молодими!
Як нас тільки не цькували,
Мов худобу, убивали!
О дай, Всевишній, нам хоч дух перевести!
Дай цю жменьку літ дожити,
Щоб кохати міг, радіти.
І силу, віру дай – жаданий мир знайти!

НА ПОЧАТОК РОКУ 1650

Знеможений мій край від розбрату й мерців,
Від болю і війни, від сліз і нарікання,
Вже понад тридцять літ журби й поневіряння, –
Ми чуєм молитви Владики всіх часів.
Він зупинив війну і стяги опустив,
До миру шлях вказав і наші вчув благання.
Язык мій вчиться слів хвали і величання, –
Про злагоду і мир довкруг лунає спів.
Від Твого одного слова
Запанує миру мова,
Ох, чому ж не хочеш, Боже, мені радість дарувати?
Враг радіє і співає,
А душа моя страждає,
А мо' хочеш втіху нам в ювілейний рік послати?

НА ЗАВЕРШЕННЯ РОКУ 1650

Минули чорні дні гонінь, страждань і скрути.
У піхви меч страшний сховали назавжди,
Настав жаданий мир, розквітли знов сади,
Замість шалених сурм пісні хвалебні чути.
Не з сорому пашать ланіти, не з осмути,
Спадає з серця гніт, лишаючи сліди, –
Воно пережило і лютий смерч біди,
І віроломний страх, і знадний смак отрути.
Боже, ми такі стражденні, все, що ти послав, знесли,
Хто ще знав подібні муки і нестерпний біль хули,
Хто ще знав таке падіння?!
Ледве дишемо, та вірим – мир нас верне до життя.
Дай нам спокою і сили, мирних років для звитяг,
Ти, хто обіцяв спасіння!

НА ПОЧАТОК 1660-Х РОКІВ

Ми згадуємо те, чого давно немає, –
Про швидкоплинний час, змарновані роки,
Вхопити хочем мить з житечної ріки,

Яка була й нема, та чимось нас поймає.
Дарма! Рік, місяць, день, години – все зникає, –
Такі минуці, і непевні, й нетривкі,
Та все ж, скажу я вам, з них є хосен таки,
Бо час із вічністю нас зв'язує й втішає.
Бог прийде ще сюди і все розквітне враз,
У сьогоднішній Він прийдешній бачить час,
Бо мить є вічністю й слід нею дорожити.
Душе! Не легковаж, поглянь, як час летить,
День, місяць і роки – пролинуть наче мить.
То ж вічна мить рече: померти або жити.

ЗАКЛЮЧНИЙ СОНЕТ

Проїшов крізь страх і біль, крізь нелюдські страждання,
Порубаний мечем, на вогнищі горів,
Без рідних залишивсь і друзів схоронив;
Мене діймали скрізь підступні злодіяння.
Тенетами стають і заздощі й знуцання,
І наклепи, й брехня, плітки злих язиків, –
Немов довкруз свічі вся кіптява віків!
Тепер моє перо – останнє сподівання.
Що ж, пащекуй, бреши, глузуй мені услід, –
Лише страждання й біль дарують справжній плід.
Поглянь, троянда теж росте із шпичаками.
І зернятко мале давила теж земля,
Тепер ось дерево – гінке його гілля.
І вас переживе все знівечене вами!

ДО ПОРТРЕТА НІКОЛАЯ КОПЕРНІКА

О тричі мудрий дух! Муж – більше, ніж великий!
Ні ночі грізний час, ні марево безлике,
Навіть святоші злі здолати не змогли
Твій ум, що вивів люд із глупої імлі.
Розвіяв маячню – старечу ту судому,
Та й істину повів, що рух завжди в живому,
І таїну відкрив одвічної пітьми –
Що обертаємось навколо Сонця ми.
Ця метушня мине – тут все недовгочасне,
Лиш велич бо твоя, як Сонце, непогасне!

РОЗДУМИ ПРО ЧАС

Роки ці – не мої, все часом називаю;
Роки ці не мої, нових я не чекаю;
Лиш мить – моя навік, її бентежний крик
Народжує роки й безвічність – споконвік.

Добірку підготував Олександр Шокало

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Владислава Бердаль – студентка 5 курсу Греко-католицького теологічного факультету Пряшівського університету. Народилася і виросла в Україні в місті Нетішин Хмельницької області. Завжди проявляла активну життєву та громадянську позицію. Саме від мами, Лілії Котик, перейняла любов і хист до поезії.

Владислава БЕРДАЛЬ

Війна

Життя розкололось на «після» і «до»,
Гулом шаленим розрізано хмари.
О ненависна рашистська ордо,
Тобі лиш диявол сьогодні до пари.

Ти тишиш себе смертю наших родин?
Дітьми України пролитою кров'ю?
Яке ти тупе. Там, де гине один,
Піднімуться десять і стануть до бою.

Тішать тебе наші сльози в очах,
Змішані з потом, болем, землею?
Яке ти тупе. Повір, то не страх,
То віра що ти сам змішаєшся з нею.

Сміливо вбиваєш дитину, фашист,
А перед солдатом тремтиш, як билина!
Невідспіваний згинеш, як терорист,
Не прощає катів моя Україна!

Розкажи світу, як добиваєш своїх,
Брешеш їх матерям, навіть тіл не збираєш.
Зупинися нарешті! Це більше, ніж гріх!
Ти бомбив Бабин Яр! Ти нас двічі вбиваєш?

А ми вистоїм знов, піднімемось з руїни,
І тобі ДНК наше не прочитати!
Ти уже зрозумів що таке Україна?
То є НАШЕ, СВЯТЕ! Тобі нас не здолати!

02.03.2022

Історія мого народу трагічна:

Війни, репресії, голод, біда...
Поряд із тим надзвичайно велична:
Шевченко, Франко, Стус, Сковорода.

Постаті світлі, знанні у світі.
Для кожного з них Україна – їх доля.
Просив нас Тарас у своїм заповіті
Порвати кайдани й боротись за волю.

Хоч не можу багато, та можу пишатись:
Я частинка країни, хай для когось піщинка.
І на заклик, що треба усім нам єднатись,
Стану поряд з народом, бо я – Українка!

Не забудемо, не пробачимо

Батьківщини тужливий спів.
Бо високу ціну заплачено –
Життям українських синів.

Не забудемо, не пробачимо
Кров'ю писані імена.
Понівечена, та не втрачена
Україна у нас одна!

Не забудемо, не пробачимо,
Переповнюють почуття.
Ще у світі такого не бачено:
Ні за що забирати життя.

Не забудемо, не пробачимо,
Бо невинуваний ваш гріх.
За невинно убитими плачемо
І за душі молимося їх.

Пам'яті Небесної Сотні

Під оплески громади і величне:
«Герої не вмирають!», – несли їх.
У домовинах, хто загинув героїчно
За волю й незалежність нас усіх.

«Гей пливе кача» – линув гімн жалобний,
«Героям слава!» – промовляв майдан.
А душу різав мамин плач надгробний.
Свічки, молитви й люду океан...

Ніколи їм до сонця не всміхатись,
Укрили стягом тіло молоде.
Даремно рідним в далечінь вдивлятись
Їх батько й син вже більше не прийде.

Ваші душі злетіли голубами до раю.
Вічна пам'ять героям і царство небесне!
Ну а тіло земля у обійми приймає,
Вона буде вам пухом: справжнім, відданим, чесним.

Символи пам'яті

Червоні маки на сорочці білій,
Не гладдю шиті і не ниткою хрещатою,
А кров'ю намальовані на тілі
І на бруківці Інститутської й Хрещатику.

Такі ж цвіли криваві квіти
Студентів й гімназистів там, під Крутами.
Лежали на снігу ще зовсім діти,
Попри режими все ж не стали ви забутими.

І Кармелюк стояв в кривавих маках,
Російськими жандармами катований.
Прикутий, в ранах, наче у відзнаках,
Затаврований, убитий, та не скорений.

Країно, ти від горя стала сивою.
Як молитись і просити Бога як?
Щоб ти стала незалежною й щасливою,
І не кров'ю, просто квіткою був мак.

Лілія Котик – вчитель вищої категорії, старший вчитель біології, основ здоров'я, природознавства та медико-санітарної підготовки Нетішинської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 (Україна, Хмельницька область). Видала власну поетичну збірку, є автором пісень, неодноразово мала звання «Вчитель року», є переможцем міських й обласних олімпіад і конкурсів дослідницьких та наукових робіт. Під час війни через вторгнення Росії на територію України 2022 року залишилася в місті навчати учнів та займатися волонтерською діяльністю.

Лілія КОТИК

Я люблю тебе, мій український солдате

Тату, сусіде, сину і брате.
Може тебе особисто не знаю,
Бога в молитві за тебе благаю.

Вірю тобі як ніколи й нікому,
Ти став на захист Вітчизни свідомо.
Мушиш так міцно зброю тримати,
А мав би кохану свою обіймати.

Вдячна тобі усім серцем своїм,
Борониш, виносиш дитя з-під руїн,
По всій земній кулі кожен вже знає:
Сильніших від тебе у світі немає!

Ти – воїн світла, без сумніву й страху.
Собою борониш країну від жаху.
Знову у бій, не зважаєш на втому.
Благаю: живим повернися додому.

Тебе провокують, а ти не ведешся

Тебе убивають, а ти не здаєшся.
Тіло у шрамах, міста у руїнах.
Хто ти така? Я – Україна!

Брешуть огидно і знахабніло,
Комусь рятувати нас закортіло.
Чаша терпіння повна по вінця,
Що ми за нація? Ми – українці!

Градами б'ють, палять, грабують,
Крику дитячого ніби й не чують,

Їх зомбували кремлівські куранти,
В них нічого святого! Вони окупанти!

Загублені діти, зламані долі,
За те, що ми любимо свободу і волю!
За те, що не зміг нас підкорити
Кат виніс свій вирок: знищити, вбити.

До ворога лють нас змогла об'єднати
Й любов до України і нас не здолати!
ЗСУ – ви незламні і непереможні!
Такого нема, на що ви неспроможні.

Боже, дай сили для перемоги,
Бо думка одна і одна в нас дорога.
Лиш перед тобою стає на коліна
Із Символом Віри вся Україна!

Дочці під час війни

Доню, така незвичайна весна,
Ледь прохолода та суть не в тому...
Доню, у нас в Україні війна,
І поки що ти не прийдеш додому...

Доню, не плач, усе після війни:
Будуть сльози по вбитих підступно, жорстоко,
Наче ангели в небо линуть вони,
Їм уже не болить, їхні душі високо.

Доню, зможеш – фіксуй
Всі диявольські вчинки пугонедолюдини,
І на зло ворогам біль у серці тамуй,
Щоби стало в нас сил піднімати країну.

Доню, зможеш – молись.
Хай дарує Господь міць і силу народу,
І солдату, що впав, але не скоривсь,
І не зрікся присяги, мови і роду.

Доню, така незвичайна весна,
І по наших містах, наче рани руїни.
Доню, знай, ця скінчиться війна
Перемогою України!

РЕЦЕНЗІЇ

ДЕЩИЦЯ ПРО УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА

Анатолій Поповський. Дешиця про українські прізвища.
Дніпро (Ліра), 2020.

Саме такий заголовок естетично виданої в Дніпрі книжки, що вийшла у твердій кольоровій обкладинці, приваблює очі розкішною панорамою людей на тлі спокійного краєвиду – пшениці під синім небом України. Це створює яву про Революцію гідності та незламний дух народу, сповнений бажанням бути вільним господарем на своїй предвічній землі. Автор книжки – Анатолій Поповський – учений-філолог і педагог – професор катедри української мови Дніпровського університету ім. Олеса Гончара. Світлинку цієї достойної людини знаходимо на одній з перших сторінок публікації разом з її поетичними рядками, що віддають дух цієї цінної монографії.

*Що в імені і прізвищі твоїм,
Українцю мій, чи древо роду знаєш?
Ким предок був в стражденім світі цім:
Звитязцем вольниці козацької святої,
А чи холуй, запроданець, стукач, злодюга,
Кат рідного народу, кар'єрист, бандюга,
Чи суверенної України мужній воїн?*

Як можна здогадуватись, у книзі розглядається питання про походження й творення українських прізвищ на основі певних мовних компонентів та їх активного функціонування в діловому мовленні, та як образної характеристики в художніх творах, засобах масової інформації та способів зросійщення, яке активно практикувалося як за часів російської імперії, так і за час радянської влади.

Видання адресоване науковцям, викладачам, студентам, учням, працівникам державних установ, журналістам, усім шанувальникам рідної мови, культури та історії України. Публікацію рекомендувала до друку Вчена рада Дніпровського університету внутрішніх справ.

Монографія проф. А. Поповського дуже актуальна в наші дні не лише в Україні, але й поза її межами – всюди, де живуть, або куди ідуть українці. Тому, що сам живу все своє доросле життя поза Україною, мені довелося зустрічати людей чи не з усього світу, а в окремих випадках на основі імені і прізвища виявляти їхню національність. У відношенні до росіян, поляків, чехів, литовців, італійців, французів – не було особливих труднощів, але з нашими земляками-українцями траплялось по-різному.

Я з пошаною ставився до студентів з різних країн світу, з якими здобував освіту в США. Об'єднані в Спілці міжнародних студентів, вони все з гордістю репрезентували країни, з яких приїхали, свої імена та прізвища чітко вимовляли рідною мовою. Я, як син поневоленого народу, вважав своїм обов'язком гідно репрезентувати свою Батьківщину на міжнародному форумі і вимовляти своє прізвище по-українському. Тим я проявляв гордість зі свого українського роду. За радянських часів мені не доводилося зустрічати студентів з України, але зустрічав російських студентів з СРСР, які репрезентували Росію, в тому й

Україну, а українцям цього права відмовляли. Для послідовників російського імперіялізму та колоніалізму, увесь СРСР був Росією.

Колись я захоплювався українськими прізвищами, що кінчаються на -енко. Мені здавалось, що всі, хто має таке прізвище, — українці. На жаль, я помилявся. Чимало з них—звичайні перевертні або яничари, які поміняли Україну на Росію. Деколи ті, чий прізвища кінчались на -ов, виявлялись свідомими українцями. Саме про це й переконливо пише автор рецензованої публікації та пояснює різні причини спотворення українських імен і прізвищ. До зміни своїх українських прізвищ вдавалися й високоосвічені люди, які бажали уникнути підозри органів царської Росії та КДБ у нелояльності до радянської влади. Так, наприклад, композитор Федір Якименко, родом з Харкова, в Росії став Федором Акименком, а його брат, композитор Яків Якименко, в Україні — Яковом Степовим. До деформованих прізвищ українці вдавалися з метою самозахисту в умовах зверхнього ставлення чиновників Російської імперії до колонізованих народностей, а за радянських часів це був спосіб самозахисту від каральних репресивних органів влади.

На основі свого педагогічного досвіду в південній Україні, автор переконаний, що нашу молодь не цікавить сімейна хроніка: переважна більшість із них не знає походження свого імени, а тим паче – прізвища, родоvodu. З цього приводу доречно наводити для порівняння вислів талановитого письменника і славного сина Киргизстану Чингіза Айтматова: «Я пишаюся тим, що киргизька молодь шанує і пам'ятає своїх предків до 14 коліна. І не тільки пам'ятає, але й знає, що кожен із нащадків зробив корисного для Киргизії». На думку Анатолія Поповського, душа українська досі не прокинулася від вікових стереотипів рабприслужницького «лукавого слов'янського братства».

Дослідники стверджують, що своєрідна риса неповторної ментальності кожного народу закарбована у прізвищах. На жаль, не кожна українська сім'я може похвалитися родинною хронікою бодай до шостого покоління у зворотному порядку. До цього й не спонукала сама суспільна система, що була зацікавлена в тому, аби українці в «єдиной неделимой» забули: «Що ми?... Чий сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?» Цю прогалину у свідомості громадян суверенної України необхідно заповнити повноцінними знаннями, проявляючи зацікавлення до родинної історії та її генетичного найменування не тільки в сімейному колі, але й в навчальних закладах, — слушно пише Анатолій Поповський.

Основним джерелом сучасних українських прізвищ були прізвиська. Як писав Дмитро Яворницький, «Прийнятий до числа запорізьких козаків перш за все записувався до одного з 38 куренів..., і тут же при записі у курінь змінював своє родове прізвище на яке-небудь нове прізвисько, яке часто досить влучно характеризувало його із зовнішнього чи внутрішнього боку. Такими були прізвища: Стрільай-Баба, Рогозяний-Дід, Не-ридай-моя мати, Часник, Лисиця» тощо.

Дуже цікавий розділ автор присвятив слову *борщ* в ономастичному та апеллятивному контексті. Борщ для українця – це материнське молоко, завдяки якому гартується козацький характер... Ця страва здобула собі схвальні відгуки чи не в цілому світі. В українській пресі з'являються вельми невеселі замальовки про тих жінок-українок, що виїхали за кордон шукати примарного щастя й забувають свою мову, традиції, а варять український борщ іншим обранцям, — не без рації відмічає автор.

У загальноукраїнській мові слово *борщ* і похідні від нього виконують досить активну функцію не тільки самозбереження, але й творення нових мовних одиниць як на рівні лексичному, так і семантичному, а в антропонімічній системі прізвища з «борщовою основою» характеризуються своєрідною специфікою деривації. Борщ – українська національна страва як віковичний скарб українсько-

го столу. Він помандрував у широкі світи, куди тільки не завіювала лиха доля українців з отчого краю, — не без рації спостерігає автор монографії.

А. Поповський не без гумору розповідає про те, як у колишній Україні наш славнозвісний борщ казали називати «українським радянським борщем». Як лексична одиниця, борщ дуже поширений у назвах збірників, монографій, у заголовках різножанрових творів, наприклад казка Олени Шевченко «Поганий борщ», гумореска Павла Глазового «Чудодійний борщ», поезія Зої Рутин «Борщ», «Соборний борщ» Миколи Понеділка, «Я готую борщ» В. Латанського та інші. До речі, історія знає приклади, коли інші народи саме любов до страв своєї національної кухні вважали прикметою справжнього патріотизму. На думку автора, прикметник «безборщівний» з цілковитим правом можна вважати новотвором Яра Славутича. Слово *борщ* дуже поширене в прислів'ях і приказках, як-от: «Борщ без каші – удівець, а каша без борщу — вдовиця», «Їж борщ з грибами, тримай язик за зубами».

Окремий розділ у книжці присвячено історії слова «хам», що походить від біблійного персонажу – Хама, сина Ноя. Окрім української, слово *хам* закріпилося і в інших слов'янських мовах. Ім'я Хама стало позначати поведінку людей грубих, невихованих, нахабних і жорстоких. Слово *хам* за текстом Біблії має два значення: «раб», а також «розпусна, аморальна, невихована людина». Це ім'я має віддзеркалення і в нашому сьогоденні. Як пише Є. Сверстюк, ... Хама, позбавленого моральних обов'язків, — не дай Боже, наділити силою, правами і владою пана. Від цього слова походить і слово «хамство».

На думку автора монографії, «натхненником і вожаком зловіщого і кровопролитного хамства в суверенній Україні був її «гарант» Віктор Янукович, за яким закріпилася кличка «Хам», а за його політиками «банда Хама». Автор наводить таке висловлювання Алли Грішило з цього приводу: «Батько мені потім ще казав: «Ти знаєш, можна спілкуватися українською, єврейською, російською мовами — будь-якою, але жити на українській землі й не знати української мови – це просто *хамство*». Про *хамів* і *хамство* писали не лише класики, а й пишуть сучасні письменники. Та чи не найкращим зразком сучасного *хама* і *хамства* є неспровокована війна путінської Росії з Україною.

Окремий розділ А. Поповський присвятив словам *холуй* і *холуйство*. Ці слова яскраво віддзеркалюють соціальні взаємостосунки в сучасному українському суспільстві, його мораль і духовні якості. Їх почали вводити до реєстру українських словників лише в другій половині ХХ століття. Лексичне значення слова *холуй* — «слуга» і «лакей», тобто «той, хто запопадливо прислужується кому-небудь, плазує перед кимсь». Автор відмічає, що активно використовуються наші вітчизняні запроданці та холуйські політики – вітренки, корчинські, симоненки, богатирьови... зі спотвореною свідомістю та недорозвиненим почуттям національної гідності. Це, безперечно, наше тавро бездержавности, якого суспільству треба чимскоріше позбутися.

Автор монографії наводить чимало прикладів холуйства в Україні. За радянських часів «верховним холуєм» в Україні був Володимир Щербицький – партійний і державний діяч, — «найжорстокіший кат української культури, найзапопадливіший русифікатор, нищитель нашої мови...». Немає гіршої отрути для серця і розуму, аніж отрута холуйського «життєвого принципу»: «Аби мені добре було, а все інше – гори синім вогнем!». Кожен, хто підтримує провідників кривавого реваншу, — зрадник України! Геть московську «п'яту колону», їхніх яничарів і холуйів з української землі!

Чимало уваги автор присвятив «штанам» і їхнім антропонімам. Подібно як і попередній, це дуже цікавий розділ. Не секрет, що народний одяг становить одну з найважливіших галузей традиційної культури народу. Українські при-

слів'я та приказки за допомогою лексеми «штани» дуже влучно характеризують соціальний стан, вікові ознаки, риси характеру людини, стосунки між людьми та різні побутові ситуації.

Найбільше місця у монографії відведено зросійщенню українських прізвищ. В історії формування прізвищ, незважаючи на їх вікову трансформацію, спостерігаються деформаційні процеси на фонетичному, морфологічному, евфонічному та інших рівнях. Такі явища зумовлені здебільшого асимілятивною мовною політикою тих держав, під владою яких перебували українці на різних етапах суспільного розвитку. Унаслідок впливу російської мови на антропонімну систему, на території України поширювалися прізвища російського походження, зокрема із закінченням -ой, напр. Водяной, Косой, Рябой. Разом з тим українські прізвища піддавались русифікації. У висліді таких факторів, що діяли протягом довгого часу, частина національних прізвищевих ознак зникла, а їхня структура спотворювалася, вкорінювалися неукраїнські риси. Це призвело до спотворення прізвищ у юридичних документах, а під їхнім впливом і в повсякденному вживанні: українські прізвища трансформувалися в російськомовні еквіваленти: Амел'ченко, Багатіренко, Бельченко, Кліменко, Долінчук, Літвіненко, Кісіль, Кісілевич, Полещук, Руднік, Павлік тощо.

Часто до радянської армії йшов юнак Гаврилів, а повертався Гаврилов, був Швець, а став Шевцов, Чумак став Чумаков; був Стрільців, а повертався Стрельцов, був Передрій, а новонароджену дитину зареєстрували вже Передреев, бо, мовляв, так уже по-городському, а не по-сільському. Яскравим прикладом репресивної зміни прізвищ українців-патріотів є нарис Миколи Хрієнка «Дивна планета «Колима». Чимало українців волею-неволею змінювало свої прізвища аби приховати корені свого коду й мати завдяки цьому хоч будь-які привілеї в імперсько-радянському устрої суспільного життя, напр.: предки талановитого художника Іллі Рєпіна мали прізвище Ріпа.

Автор стверджує, що українцям у цій репресивно-асимілятивній системі доводилося важко відстоювати не тільки чистоту родового прізвища, а й право бути українцем. У словниках антропонімів української мови та інших писаних джерелах зафіксовані такі деформаційні явища:

а) у системі вокалізму (а, е) замість нормативного (о): Аладько – Оладько, Черногуз – Черногуз, Амел'ченко — Омел'ченко;

б) (е, е, о) замість (і): Рябейчук, Олейнік, Белодед;

в) (е) замість (и): Піщемуха;

г) (і) замість (и, о): Василішин, Кривошапка, Літвінчук, Прішляк, Поддубний;

г) випадні (і, о) Карнабїда — Карнабда, Песіголовець – Песіглавець.

У системі консонантизму такі явища трапляються рідше:

а) (н) замість (м): Ніколенко, Ніколаєнко, Нікітенко, Нікітчук;

б) (л) замість (в): Гоніволк; Убейволк, Долгошапка;

в) сч замість (щ): Счастлівець, Безсчастний.

Серед морфологічних припарувань до норм російської мови виділяються флексійні та суфіксальні форми на -ой, -ін, -ов: Козодой, Гречішків – Гречішкін, Живодер – Жуводьор — Живодьоров; Журавель – Журавль – Журавльов, Борц – Борцов, Чоботар – Чоботарьов.

Анатолій Поповський радить такі мовні покручі в українській антропоніміці ліквідувати зусиллями педагогів і всієї когорти української ономастики, щоб її носії не говорили: «А в мене в паспорті так написано», а достеменно знали походження свого прізвища й оберігали цей духовний скарб свого родоводу з покоління в покоління відповідно до норм української ортоєпії та ортографії.

Окреме місце у монографії автор відводить слову «лобода» в ономастичному та апеллятивному аспектах. Здебільшого цю рослину українці сприймають як

бур'ян чи поживу для птаства й тварин, а також як своєрідну і рятівну страву в пору комуністичних голодоморів 1932-1933 і 1946-1947 років. Відрадне те, що автор покликуються на літературу до обговорюваних тем, бо це збільшує зацікавлення уважного читача темою. Автор наводить чимало осіб з прізвищем Лобода в минулому й сучасному житті України. На його думку, треба «ретельно дбати про честь і шану, аби не бути виродком, перевертнем, зрадником у пам'яті багатостраждальної історії українського народу».

У монографії знаходимо також дуже цікаві дослідження про формування українських прізвищ взагалі та про окремі прізвища, що усталилися в живій народній мові і діловодстві, напр.: прізвища, пов'язані з бджільництвом. А скільки глибоких і мудрих думок знаходимо в розділі про «перекотиполе» – степову або пустельну рослину, що після досягання плодів відривається від кореня і перекочується по землі вітром. Ця ботанічна назва використовується майже в усіх літературних творах як порівняння: «Як горе, мов терен, всю душу поколе, Коли одцуралось тебе вже усе, І ти, як сухеє *перекотиполе*, Не знаєш, куди Тебе вітер несе (Аф. Чужб.). З цього приводу Сергій Плачинда сказав своє вагоме слово: «Скарбе мій єдиний, з тобою я найбагатший і найдужчий в світі, без тебе – *перекотиполе*, що його вітер несе у сіру безвість, у млу небуття. Твердине моя, і захисток, і гордість, і розрада в годину смутку... Ти є правда, Добро І Краса народу нашого. Тож такою і будь вічно, мово рідна».

Окремі розділи книжки автор присвятив творенню прізвищ з числівниковою та займенниковою основами з юриспруденцією та компонентами -крив, -ід, (-іж-), біл-, лих- тощо.

Наприкінці монографії автор ставить перед собою дуже актуальне в наші дні російської агресії в Україні питання: — Чи перевелися перевертні? На жаль, не перевелися! Вони були ще за життя Тараса Шевченка і є сьогодні. Наш національний пророк не любив їх і не прощав зради спільної матері; ненавидів їх, *перевертнів*, «дядьків отечества чужого», які совість продали «за шмат гнилої ковбаси»; ненавидів тих, що їх вимітала історія залізною мітлою з кону життя як «варшавське сміття»; що їх чоботами місив завойовник як «грязь Москви». Ненавидів плюгаву породу «донощиків і фарисеїв»; отих рідних «людоморів», які запльовували всю нашу славу історичну; які лицарство запорізьке прозивали розбійниками, ворами, п'ятном в нашій історії».

Тавровані Кобзарем доморощені перевертні, розширюючи свій синонімічний потенціал, не зійшли з арени й сьогоденного суспільного життя Українського Народу. Саме на таких, вірогідних малоросів, робила ставку Москва після розпаду Радянського Союзу та перед збройним нападом на Україну, щоб її повернути в лоно російської імперії зла. На щастя і подив цілого світу, вільні українці не хочуть бути рабами Росії. Вони гідно й хоробро боронять свою Батьківщину від варварської агресії Москви, а прислужники Кремля залишаються на смітнику нашого суспільства.

«Якби впродовж усіх років незалежності Україною керували справжні державники, духовні українці, люди шевченківського, козацького гарту (а не «перевертні» й «недолюдки», «раби, підніжки, грязь Москви», різнонаціональні злодії і пройдисвіти), вони б діяли відповідно до твердо усвідомлених всіма патріотами істин, — пише А. Поповський, то може б тепер головний варвар не мав відваги руйнувати нашу вільну державу...

Монографія Анатолія Поповського — раритетне видання, — усього 200 примірників. Варто, щоб її перевидали в Україні стотисячним накладом, щоб її прочитало якнайбільше нашої молоді, якнайбільше шанувальників рідного слова.

Микола Дупляк

НОВАТОРСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Олексій Вертій. Світоглядно-духовні грані Українського Всесвіту. Життя, наукова, педагогічна та громадська діяльність Івана Хланті. – Ужгород, ТДВ «Патент», 2021. – 352 с., іл.

З-поміж народознавчих праць сучасних українських вчених рецензовану монографію О. Вертія виокремлює уся сукупність поглядів автора на життєвий і творчий шлях І. Хланті та основоположні підстави його дослідження. Їх сутність полягає в з'ясуванні діалектики становлення національних, світоглядних та духовних цінностей, вироблених і сформованих українським народом від найдавніших часів до наших днів та призначення цих цінностей у формуванні української нації як єдиного Великого Українського Роду. В такому разі дослідник виходить з наукових настанов І. Франка та М. Грушевського про історію літератури як історію національної духовності, що в підсоветській Україні підпадало під негласну заборону і, зрозуміло, не знайшло свого подальшого повноцінного розвитку. Ця ідея в монографії поглиблюється і розвивається на підставі тих чи інших положень праць Олега Ольжича, Ю. Васисяна, Д. Донцова, Я. Мамонтіва, Ю. Лавріненка, Т. Шестопалової, Духовної Архетипної Системи Етнонаціонального В. Азьомова, Родоцентризму О. Лук'яненка, проблеми культури предків, розв'язуваної Хіросі Катаокою, інших вітчизняних та зарубіжних учених, обговорюваних в рамках міжнародних Інтернет-конференцій «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» в університеті Людвіга-Максиміліана в Мюнхені. Оприлюднено їх і у збірниках «Ukraine und ukrainische Identität in Europa: Beiträge zur Standortbestimmung aus/durch Sprache, Literatur, Kultur» (Мюнхен, 2017), «Формування національних основоположних підстав сучасного українського народознавства та літературознавства» (Київ, 2018), деяких інших виданнях. Відтак вони скеровують пошуки на вкорінення дослідника в усю багатогранність національного укладу життя і побуту українців як першоджерела формування і становлення цих цінностей. Дієвими складниками такого вкорінення, а відтак і предметом дослідження, для О. Вертія є «стани народного духу» (М. Максимович), «духовна сутність» та духовний зв'язок українців з нашою «духовною істотою» (М. Костомаров), «традиції і спосіб думання», настанови «до зовнішніх побудов», «типові відповіді на різні ситуації» (Б. Цимбалістий), «моральний потяг» (Д. Чижевський) до інших людей, до України, підстави свідомо-підсвідомого підпорядкування народним звичаям (М. Драганов), з яких народжується почуття патріотизму (П. Зарев) як ідея (П. Юркевич).

Завдяки таким сформованим основоположним підставам постає І. Хланті в монографії постає повнокровно, багатогранно, у найтісніших взаємозв'язках подій і явищ тогочасного українського суспільства.

Так, О. Вертію наголошує, що визначальним для становлення наукового світогляду І. Хланті було його родинне оточення, духовна атмосфера рідного Копашнева, які характеризувалися високим рівнем естетики повсякденного побуту земляків майбутнього вченого, були для нього взірцями моральної та духовної досконалості української людини. Згодом у спілкуванні дослідника з найвідомішими тогочасними етнографами і фольклористами, під час навчання в аспірантурі, студіювання праць провідних українських народознавців та укладених ними зібрань фольклорних текстів і т. д., і т. п. це кристалізувалося у чітку систему національних духовних, ідейних та громадянських цінностей, визначило його життєву позицію як ученого та громадянина, основоположні підстави усієї його народознавчої діяльності.

Ціннісне значення змісту цієї системи, цієї позиції та цих основоположних підстав у монографії з'ясується на прикладі усебічного та ґрунтового аналізу діалекти-

ки отих «станів народного духу», «духовної сутності» українців, їх духовного зв'язку з нашою національною «духовною істотою», національними «традиціями і способом думання», настановами «до зовнішніх побудов» та «типових відповідей на різні ситуації», морального потягу героїв записаних І. Хлантою народних пісень, легенд, переказів, оповідань до інших людей, до України, свідомо-підсвідомого підпорядкування народним звичаям, з чого й народжуються почуття їх патріотизму як ідея.

Важливо й те, що в такому разі О. Вертій завжди йде від першоджерела. Окресливши грані духовного світу І. Хланти та витоки його формування і становлення, він ставить питання про національний тип естетично розвинутої особистості виконавця українських народних пісень та оповідача прозових жанрів і переконливо доводить, що такі особистості також «формується під впливом питомо національних обставин, в яких вони народжуються і живуть» (с. 31), що «їх закоріненість у ці обставини – це законність у все добре світле, благородне, у свободу самовияву своєї національної сутності, насолоду світом і спілкування з людьми в ньому», що «це – гармонія зі світом, краса і насолода нею, життєтворення і життєствердження на цих підставах» (с. 31-32), першовитоком і основою чого, за Я. Мамонтьовим, є естетичне відчуття, естетичне споглядання, як пасивне естетичне світовідчування і мистецька творчість, тобто дієве естетичне світовідчування (с. 36). Саме такими особистостями у монографії виведено Христину Біровець, Михайла Майора, Степана Шутка, Василя Савчука, Петра Куртанича, Дмитра Юрика, Анну Опришко, Михайла Глюдзика, Юрія Баняка (Україна), Наталію Надмитьо (с. Руський Керестур, Сербія), Дмитра Басараба (с. Корнуцел, Румунія), Марію та Євгена Капризів (ст. Челбаська, Кубань), інших народних співаків та оповідачів. До того ж, в монографії виокремлено такі ступені формування естетично розвинутої особистості, як усамітнення, пізнання, осмислення, переживання, самовизначення, самовираження та самоствердження, а також розкрито їх зміст, що має винятково важливе значення для дослідження світоглядно-духовного простору записів І. Хланти, зокрема, та української народної поетичної творчості, загалом.

Щоб переконатися в цьому, звернемося до ідеї Роду, особливостей її вияву в записі І. Хланти та потрактуванні в дослідженні О. Вертія.

З'ясування діалектики формування і становлення її змісту О. Вертій підпорядковує утвердженню національних історичних, соціальних, ідейних, духовних та інших цінностей як першоджерела й основи формування української нації. Виходячи з таких складових Духовної Архетипної Системи Етнонаціонального В. Азьомова, як 1) сприймання рідної землі та планетарного довкілля як об'єктивного позачасового життєвого і духовного начала, 2) беззаперечності моральних законів етно- та родоцентричного, 3) визнання, дотримання, розвиток народних традицій, звичаїв та обрядів як способу здійснення архетипних законів Предко-Вічності-Майбуття та 4) необхідність збереження повторюваних усталених позитивних циклів духовно-матеріального буття українця з метою забезпечення тягlostі, безперервності і спадкоємності етносвідомості нації і т. д., вкорінення (Ю. Лавріненко - Т. Шестопалова) в національні духовні, ідейні цінності, національний уклад життя загалом у їх історико-соціальному поступуванні, О. Вертій подає повнокровний психологічний, морально-етичний портрет української нації. Створення цього портрета – спосіб згуртування нації на підставі спадкоємності цих цінностей, з покоління в покоління передаваних носіями народної уснопоетичної творчості, якими і постають на сторінках монографії Христина Біровець, Михайло Майор, Степан Шутко, Василь Савчук, Петро Куртанич, Дмитро Юрик, Анна Опришко, Михайло Глюдзик, Юрій Баняк, інші народні співаки та оповідачі прозових жанрів усної народної творчості. І то стосується не лише України, а й, як уже йшлося вище, українців Румунії, Сербії, Кубані, від яких І. Хланта записав і видав окремими збірниками сотні українських народних пісень.

В колядках, щедрівках, інших формах вірувань українців на перший план виходить культ предків, який сягає своїм корінням у сиву давнину століть. На доказ цього дослідник зіставляє колядки «Росте деревце, тонке, високе», «Слухат, не слухат» та «Ід сему дому, ід веселому» і доходить переконливого висновку: усім своїм змістом, природою образів, їх спрямуванням остання, як і дві перші, «закорінена у стародавні шари народного світогляду, щоправда, дещо пізнішого часу», адже у ній йдеться не про творення землі, неба, води, тварин і рослин як то маємо у перших двох, а про творення «первісної сім'ї, духовного світу, його вияви в людських взаєминах, у взаємозв'язках людини і Бога, людини і природи» (с. 60). У них слушно зазначає він, немає ані тіні всевладства Господа Бога над людиною, беззастережно йому покори і поклоніння. Натомість маємо цілком земні і природні турботи про людину і світ, відсвіт виняткового благородства, світла, радості. Образи ясного сонця, місяця, дощику, жита, пшениці, сокола у своєму змісті у них, переконливо доводить О. Вертій, несуть «первісні уявлення праукраїнців про світ», що вони «не є звичайними небесними світилами, а разом з господарем, господинею та Богом беруть дієву участь у відродженні природи до життя, виступають життєтворчими чинниками світу, джерелами родючості, росту, достатку» (с. 62). Це ж, у свою чергу, «становить психологічну основу взаємин господарів та колядників з Богом, визначає їх ставлення до природи, загальне піднесення святкового дійства» (с. 62), що й становить основу народнопоетичних уявлень українців про Рід та його призначення у формуванні та становленні нації як спільноти.

У цих судженнях та висновках автора монографії важливо виокремити дві складові такого світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світовираження та світоствердження, а саме – світлоносне та божественне начала. Свого часу О. Лук'яненко говорив, що за ведичних часів питання спорідненості людини з Богом навіть не стояло, що «старовинне «Господь» задовго до хрещення ототожнювалося з «батьком», «охоронцем» (О. Лук'яненко. Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки. – Полтава, 2008. – с.15). Подальше дослідження цієї проблеми на матеріалі записів І. Хлантою різних жанрів усної народнопоетичної творчості, О. Вертій переводить у площину Людина=Космос(Всесвіт)=Бог і доводить, що саме ці – світлоносне і божественне – начала й дали поштовх до становлення та розвитку народнопоетичних уявлень українців про націю як Великий Український Рід, стали запорукою одності українців не лише на теренах материкової України, а й за її межами, зокрема в Румунії, Сербії, на Кубані і т. д.

Характерними їх особливостями є діалектична єдність добра і повне несприйняття зла, повна протилежність йому, вихід у їх боротьбі на творче життєдайне начало, його послідовне утвердження у всіх сферах життя людини і суспільства, що підпорядковується національним звичаям та традиціям і формує на цих підставах Духовну Суверенність Нації (Є.Маланюк). Провідним її мотивом за обставин окупаційних режимів, будь-то часів Карпатської України чи то підсоветської дійсності, стає принцип непідвладності, опанування самим собою, підпорядкування зловорожих обставин собі, панування над ними.

Саме у такому взаємозв'язку подій і явищ, зображених у записах І. Хлантою різних жанрів уснопоетичної творчості на різних теренах проживання українців, у монографії ставиться і розв'язується питання «про функціонування національних духовних цінностей, які визначають сутність української народної творчості і повсякденного національного побуту та життя українців, відтак і формування нашого національного характеру та духовного світу загалом» (с. 283). Тому як предмет сприйняття, переживання і осмислення, висновує автор, вони, тобто ці звичаї і традиції, народна творчість загалом, визначають мету їх пізнання, чим самим спонукають людину не до пасивного їх споглядання, а до активізації певної діяльності, її цілеспрямованості

та наступальності, формують «інтереси, бажання, потреби, її внутрішній світ, ставлення до життя», розбуджують «її творчі сили, захоплюють і одухотворяють її» (с. 283). Такі висновки і узагальнення у монографії виводяться з глибокого і усебічного аналізу ідейного та духовного простору колядок і щедрівок, соціально-побутових, історичних пісень, легенд, переказів та оповідей про козаччину, січових стрільців, Карпатську Україну, часів ОУН і УПА, комуно-советської окупації і т.д.

Скажімо, А. Опришко розповідає, як під час советської окупації її односельці збиралися у хаті однієї зі своїх подруг і на протигагу усім заборонам виконували українські народні пісні, які об'єднували їх в одну-єдину родину, додаючи їм сили волі у протистоянні ворогові. А в піснях русинів Сербії про Україну «Гей, Карпати, гори нашо», «Родимий краю» (зап. в с. Вербас від Янки Сегеди 1946 р. н.), «Жимни витор подуває» (зап. в с. Руський Керестур від Ірини Оленяр, 1955 р.н.), «Хижочка стара» (зап. в с. Нове Орахово від Меланії Папуги, 1934 р.н.) оживає рідний край, родина, праця та пов'язані з ними почуття і переживання їх як особливості звичаєвих взаємин у громаді, поставали взірці соціальної, моральної та духовної досконалості української людини. Лише згадка про них відгукується в душах виконавців тугою, жалем за рідним краєм, «гірким болем за землею свої батьків, дідів і прадідів, як уособленням України», без якої руснак «почуває себе квіткою, пересадженою з гір на рівнину, гострою потребою сповідатися їм, щоб бодай якось полегшити ті болі, тугу і жаль» (с. 190). Оцю Духовну Суверенність зберегли у своїх піснях і українці Румунії. І не лише зберегли, а й примножували та утверджували її в повсякденному житті, прикладом чого автор дослідження наводить діяльність організатора та керівника художньої самодіяльності І. Лібера з румунської провінції Банат, українського письменника і культурно-освітнього діяча П. Романюка з Мараморощини також в Румунії. В уснопоетичній творчості про Карпатську Україну такі почуття і переживання доносять до нас переконаність в тому, що «рішучу відсіч окупантові можна дати а умов згуртованості широких верств і прошарків суспільства, згуртованості на підставах української національної ідеї, усвідомленої потреби в ній як способу згуртування цих верств і прошарків в єдину силу» (с.207-208). Свідченням глибинно національної духовності, отого свідомо-підсвідомого потягу до України найглибинніших верств і прошарків українців, їх підпорядкування народним звичаям, як першоджерела патріотизму, який переростає в ідею, є й переконання та усвідомлення М. Кулик (ст. Челбаська), В. Дорогової (ст. Стародерев'янківська), В. Симиренка (х. Козаче-Мальований, всі Краснодарський край) того, що й за обставин державної політики в Росії, спрямованої на нищення і знищення всього українського, вони зобов'язані не лише зберегти, а й передати прийдешнім поколінням питомо національні духовні цінності, створені попередніми поколіннями українців. «Наша прекрасна й неймовірно багата пісня вижила, бо величезна духовна сила й привабливість таїться в ній, тому кожен українець має чисту душу й світлий розум, захоплюється нею все життя. Українські народні пісні – це своєрідна міцна нитка, що зшиває, об'єднує українське суспільство в єдину потужну родину» (Пісні українців Кубані. – Ужгород, 2021. – С. 30), – говорила з цього приводу І. Хланті В. Дорогова, яка мала всього 4 класи освіти, але тим самим засвідчила достатньо високий рівень національної свідомості.

Як бачимо, поставлені носіями народнопоетичної творчості, її збирачем І. Хлантою та дослідником О. Вертієм проблеми функціонування ідейних та духовних цінностей, закладених в народнопоетичній творчості, в сучасному українському суспільстві набувають особливої ваги і злободенності, надто ж коли йдеться про їх відродження і повернення в повсякденний побут українців після довгих років їх заборон за окупаційних режимів упродовж кількох століть нашої історії. Це важливо, насамперед, тому, що спадкоємність національних ідейних, духовних, мораль-

но-етичних, психологічних, естетичних і т. д. цінностей, на підставі яких формувалося і формується почуття патріотизму, єдності нації, а нині відбувається усвідомлення нинішніми поколіннями українців свого обов'язку перед українським народом, перед минулим, теперішнім і майбутнім України, що потрактовується у монографії як виконання священного заповіту наших далеких і ближчих прачурів, як джерело формування і становлення української нації як одного згуртованого у своїй єдності Великого Українського Роду.

Грунтовно, усебічно і переконливо розвинуто ці ідеї і в заключному розділі монографії, присвяченому науковій, педагогічній та громадській діяльності І. Хланти, яка потрактовується як діяльність, спрямована на збереження і утвердження отої Духовної Суверенності нації за обставин старанно, цілеспрямовано виконаних різного роду окупаційними режимами викривлень і заблокованості української національної свідомості та національного світогляду українців. Зі сторінок монографії дізнаємося про різні форми і способи такого збереження і утвердження, що вони стали цілком природним продовженням діяльності І. Хланти як збирача, видавця усної народної творчості, в чому маємо рідкісний факт такого поєднання не лише в українському, а й світовому народознавстві.

Осмилюючи основоположні підстави й спрямування професійної та громадської діяльності І. Хланти, О. Вертій аналізує особливості методики польових досліджень вченого, створення ним «духовного портрету» як однієї особи (Анни Опришко, Юрія Баняса та ін.), одного села (Оглядово Радехівського району на Львівщині), так і цілого району (Міжгір'я, Великоберезнянщина, Карпатська Україна), навіть чужоземного, населеного вихідцями з України (русини-українці в Сербії, Банат, Мараморощина в Румунії, Кубань в Російській Федерації). Прикметно, що О. Вертій і в цьому розділі не оминає окреслених фольклористом проблем «советизації» всіх сфер життя українців і драматичних перипетій Національно-Визвольних Змагань 40-50-х рр. ХХ ст., відображених у виданнях повстанських пісень, у так званій «двоколіїності» літературного поступування на Закарпатті, тощо.

Високий виховний потенціал друкованої спадщини І. Хланти автор монографії вбачає у публікаціях про Івана Ірлявського, Юрія Бачу, Миколу Рішка, Станіслава Аржевітіна, Юрія Бадзя, Івана Чендея, Петра Скунца, Миколу Зимомрю, Василя Білича, Павла Романюка, інших письменників та громадських діячів, політиків, художника В. Гангура, танцівницю К. Балог, директора Копашнівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Хустського району на Закарпатті П. Прилипка, молодого поета прозаїка, журналіста та музезознавця В'ячеслава Рошка, які стали взірцем патріотизму, віддаючи все своє життя рідному куточку, всій Україні. Провідним мотивом цих публікацій, який об'єднує їх в одне ціле, є мотив боротьби за людську гідність, за, як говорив Ю. Бача, «право бути ЛЮДИНОЮ», тобто за збереження за собою здатності «мати своє бачення світу, своє розуміння справи, навіть більше» – необхідність «розвивати і вдосконалювати те бачення і розуміння світу», адже «думати – означає шукати найправильніші відповіді на найактуальніші, найпекучіші питання» (с. 315). Тому, дещо полемізуючи з І. Хлантою, О. Вертій зауважує, що в основу виховного процесу в школі, в основу формування національної свідомості наших сучасників та прийдешніх поколінь, національного відродження загалом потрібно класти саме їх ідеї, їх життєві принципи та ідеали, їхнє розуміння мети, смислу та цінності життя, а не релігійні догми, адже заблокованість свідомості, особливо підростаючих поколінь цими догмами не дає можливості вивести увесь освітньо-виховний процес у школі, процеси національного відродження загалом на широкі, питома національні духовні простори, блокує ці процеси. За того О. Вертій покликається на ідеї та праці як педагогів часів Української Народної Республіки та Національно-Визвольних Змагань українського народу початку ХХ століття, зокрема С. Сірополка, С. Русової, Я. Чепіги, В. Старосольського, так

і пізніших часів та наших сучасників як то В. Сухомлинський, Ю. Руденко, О. Лук'яненко, Л. Корж-Усенко, які переконливо довели, що тривала перевага релігійного чинника в освіті та вихованні виявилась недієздатною, консервативною і застарілою.

Важливою заслугою І. Хланти у педагогіці О. Вертій вважає впровадження прадавніх основ педагогічного спілкування, які передбачали, зокрема, не лише діалог між вчителем і учнем, а спільний невимушений пошук істини – постійне взаємовивчення та взаємовиховання. Подібного роду принципи він знаходить в оповідній манері Ю. Баняса, поглядах Х. Біровець, А. Опришко на виховання, в народній педагогіці загалом. Дієвим їх розвитком і впровадженням в навчально-виховний процес, в життя і побут нашого сучасника, на тверде переконання автора, і є діяльність І. Хланти як учителя, директора школи, організатора різного роду заходів по поверненню усної народної творчості в широкі верстви і прошарки сучасного українського суспільства, виступів на радіо і телебаченні і т.д., і т.п. Усе це спрямовано на те, щоб повернути українську наукову, культурно-мистецьку та педагогічну громадськість і зробити все для того, щоб почин І. Хланти був підтриманий педагогічною громадськістю України та на державному рівні.

Злободенність проблематики дослідження О. Вертія виявляється і в тому, що він, розвиваючи наукові ідеї своїх попередників, представників уснословеснознавства, історичного, психологічного, педагогічного, естетичного, етнографічного, філософського і т.д. знання, насамперед, М. Костомарова, І. Франка, О. Потебні, М. Грушевського, Д. Донцова, В. Петрова, П. Юркевича, Ю. Липи, Олега Ольжича, Є.Маланюка, Я. Мамонтіва, С. Килимника, своїх сучасників Д. Гуменної, В. Давидюка, В. Войтовича, О. Губка, Г. Лозко, В. Мицика, В. Азьомова, Хіросі Катаоки, О. Лук'яненка, Я. Гарасима, С. Пилипчука, інших учених, сформував свої неповторні основоположні підстави дослідження народознавчого доробку І. Хланти у найтісніших взаємозв'язках з його науковою, педагогічною та громадською діяльністю. Разом з тим на цих підставах він подав яскраву картину першоджерел формування та становлення світоглядного та духовного простору різних жанрів усної народної поетичної творчості, виокремивши у цьому процесі три найважливіші етапи цього формування і становлення – світогляд та духовність первісного, нового та новітнього часу, розкрив їх ідейно-тематичний, психологічний, історико-соціальний, естетичний та художній зміст, питома національні особливості діалектики їх побутування у різних сферах життя українців. Виконане на цих підставах дослідження, зроблені узагальнення і висновки відкривають нові, широкі можливості для подальшого з'ясування національної самобутності поетичної творчості українського народу, пов'язаної, насамперед, з формуванням національного характеру, національного світогляду та духовного світу нинішніх і прийдешніх поколінь українців, їх національної громадянської позиції в процесах національного відродження на сучасному етапі нашої історії та майбутньому української нації. Безперечно, що ця монографія за сучасних соціальних та політичних реалій є актуальною, важливою, а завдяки науково-популярному стилю письма, доступною і зрозумілою широкому колу читачів. Сподіватимемося, що почин О. Вертія буде підтриманим і змотивує наукову спільноту доєднатися до відродження нашого духовного спадку, до ознайомлення громадськості з народознавчим доробком не лише І. Хланти, а й інших учених-народознавців, діячів культури, державних мужів отому їх свідомо-підсвідому підпорядкуванню народним звичаям, з яких народжується почуття патріотизму як українська національна ідея, про що йшлося вище.

Андрій ЧУЙ,

кандидат філологічних наук, м. Луцьк

ЦИТАТА

Що ж таке малорос?

Це – тип національно-дефективний, скалічений психічно, духово, а – в наслідках, часом – і расово. На нашій Батьківщині, головним історичним родовищі цього людського типу, він набрав особливо патологічного і зовсім не такого простого характеру, як, на перший погляд, здавалося б. Завдяки такому, а не іншому, перебігові історичного процесу на нашій землі, тип малороса ставав (принаймні, по містечках і містах) масовим, а що найгірше, традиційним. І треба припускати, що способи, так би мовити, малоросійського виробництва вже на Москві були розроблювані протягом не одного століття, а система тієї продукції не віднині має під собою солідну, сказати б, наукову базу...

У нас фатально закорінилося майже переконання, що малорос – то, мовляв, неосвічений, примітивний, недорозвинений українець без національної свідомості, словом, як то кажуть, темна маса. Вистачить, мовляв, його при помочі «Просвіти» просвітити, переконати й усвідомити – і справа полагоджена. Але кожен, хто давав собі труду зупинитися на цій проблемі, знає, наскільки вищеподана схема далека від дійсності.

Малоросійство, хоч явище часте і кількісне, – найменш дотикало основну нашу національну масу – селянство (що нас не мусить особливо тішити, бо не маса творить історію). У нас малоросійство було завжди хворобою не лише пів-інтелігентською, але – й передовсім – інтелігентською, отже, поражало верству, що мала виконувати роль мозкового центру нації.

(Євген Маланюк (1897-1968) – український поет)

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу макрофотографії художнього фотографа

Ладислава Цупера

На першій сторінці обкладинки: «Птах», 78,5x52,5 см; на другій сторінці обкладинки: макрофото з циклу «Думки дерева», 90x60 см; на третій сторінці обкладинки: «Похід крижаних чоловіків», 60x90 см; на четвертій сторінці обкладинки: «Сім'я», 90x120 см.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

